

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

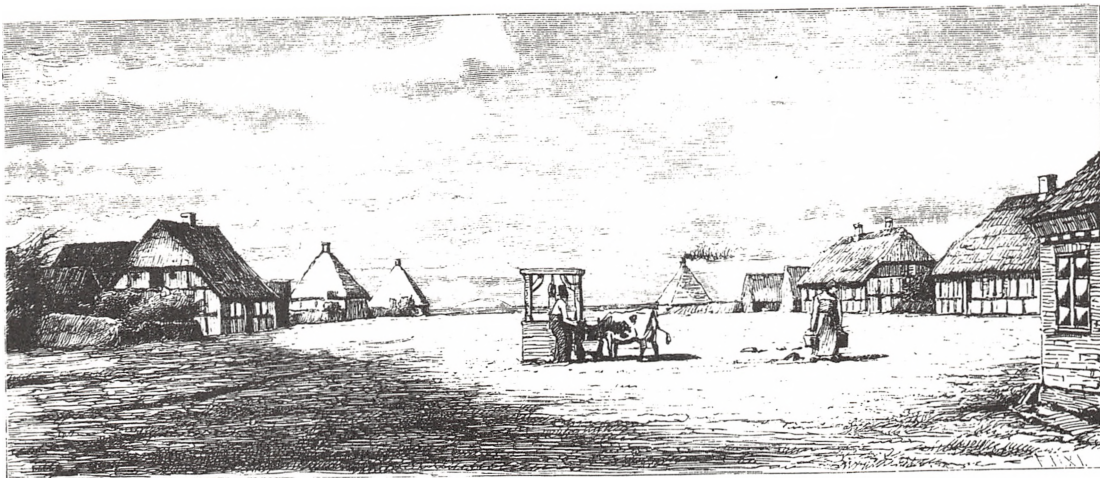
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Slægten Breiner

Bygaden i Grønhøj, - oprindelig Frederikshøj.

Johan Jacob Breiner, 1782/83-1854, og hustru Anne Sørensdatter From, 1777-1854, møllerfolk i Mygdam Mølle i Ø. Assels sogn og senere i Aarbæk Mølle i Ørding sogn på Mors; - deres efterkommere og forfædre med afstamning gennem de tyske kolonister på Alheden fra Hessen og Pfalz ved Heidelberg.

 Slægtsarkivet
Falkevej 19 8800 Viborg

August 1986

I n d h o l d s f o r t e g n e l s e

Forord

Orientering

Slægten Breiner fra Mors - efterkommere efter møllerparret Johan Jacob Breiner, ca. 1782-1854, og Anne Kirstine Sørensdatter From, 1777-1854:

I	Søren From Jacobsen Møller eller Breiner, 1811-1865, gift med Anne Dorthe Sørensdatter	1
II	Marie Elisabeth Jacobsdatter Breiner, 1812-1883, gift med Peder Christian Pedersen Frost, 1809-1875	150
III	Catrine Jacobsdatter Breiner, 1814-1888, gift med Christen Jensen Gaarde, 1797-1861	153
IV	Nielsine Jacobsdatter Breiner, 1816-1825	155
V	Johan Philip Frederich Jacobsen Breiner, 1817-1897, og Mariane Johansen, 1834-1910	156
VI	Frederich Christian Jacobsen Breiner, 1820-1905, gift med Karen Hansdatter, 1815-1893	161
VII	Wilhelmine Katrine Jacobsdatter Breiner, født og død 1820	198
VIII	Jacob Jacobsen Breiner, 1822-1891, gift med Ane Johanne Nielsdatter (Kjær), 1826-1897	199
	Register omfattende efterkommere efter Johan Jacob Breiner og Anne Kirstine Sørensdatter From	241
	Forslægten - Anetavle for børn af Johan Jacob Breiner, ca.1782/83-1854 og hustru Anne Kirstine Sørensdatter From, 1777-1854	253
	Alhedens opdyrkning og kolonisternes tyske baggrund	331
	Arkivarbejdet	
	Om hartkorn, landgilde, trolovelse, mønt- og pengeforhold m.v.	
	Ordlister	

Denne slægtsbog er udarbejdet af SLÆGTSARKIVET, 8800 Viborg, i tidsrummet august 1984/86, under medvirken af:

Redaktion:	Georg Helbrønd (ansv.) Anton Blaabjerg (forslægt) Ole Nørgaard (efterslægt) Annette Madsen Britta Juhl Laila S. Pedersen
Genealogisk arbejde:	Anton Blaabjerg
Interviews:	Henning Fritze
Tryk:	Vagn Jensen
Foto:	Arne Helbrønd
Indbinding:	GETO OFFSET
Kassetter:	Sparkær Tømrer- og Snedkerforretning

kontrol:

F O R O R D

Den velkendte venstrepolitiker, konseilspræsident J. C. Christensen har engang sagt:

"Det er en ringe slægt, der ikke har slægtsminder, og det er en ringe slægt, der ikke efterlader sig sådanne. Men den mand og den slægt er endnu ringere, som ikke vil værne om sine minder, så de kan gå videre til børn og børnebørn, slægt efter slægt".

Ved at medvirke ved denne bogs udarbejdelse har den nulevende slægt ikke blot vist viljen til at ville værne om sine minder, men også skabt et eftermæle, som vil leve langt ind i fremtiden og være til uvurderlig glæde for kommende generationer.

Under denne synsvinkel bør man først og fremmest vurdere denne slægtsbog, selvom den selvfølgelig også gerne skulle være til glæde for den nulevende slægt. Skulle de imidlertid under læsningen få den tanke:

"Hvad glæde har jeg egentlig af en sådan bog med dens omtale af en mængde forfædre, som jeg slet ikke har kendt? - Vedkommer disse mennesker i det hele taget mig?" - Så husk på, at vor tid med alle dens nok så tekniske fremskridt bygger på fortiden, og at alt - også en selv - er et produkt af denne fortid. Afdøde rigsarkivar Johan Hvidtfeldt har engang sagt:

"Vil mennesket forstå sig selv og prøve at få rede på forudsætningerne for de mange forskellige, og ofte modstridende evner og tilbøjeligheder, som findes hos den enkelte, må han søge tilbage i slægtens fortid for at finde forklaringen. - Slægtshistorisk studium er derfor ikke et pedantisk samleri, der kun egner sig for folk med god tid. - Det er i virkeligheden et udslag af menneskets trang til at prøve at finde en indre sammenhæng i livets mangeartede forteelser, den samme trang, som er forudsætningen for kunst og videnskab".

En slægtsbog er ingen roman, men en samling minder om ens forfædre, minder, som kan hjælpe en til midt i den fortravlede og rodlose tid at finde et ståsted. Løb bogen igennem og tag den så frem, når der er god tid til at fordybe sig i dens indhold. Mange af de personer, der er omtalt, er ganske vist for længst døde og begravede, men slægtens nulevende medlemmer har et meget nært fællesskab med dem den dag idag, ikke blot ved blodets bånd, men også ved deres tanker, ord og handlinger. Færdes man af gader og veje i slægtens hjemsgogne, så er det - selv om billedet har ændret sig meget - på de samme gader og veje, slægtens gamle har gået. Det er her, de har slidt og slæbt for det daglige brød, og her har de oplevet såvel mørke som lyse timer.

En slægt som denne har sat præg på den egn, hvori den kom til at leve og virke. Det mærkes måske ikke så meget i det daglige, men hver dag er da også kun et lille led i den enkeltes liv; dagene lægges sammen til år, og disse år tæller slægten op i generationer. - Ud fra denne synsvinkel kan det være sundt for mennesket at bedømme sig selv, ikke blot som enkeltperson, men som et led i kæden af generationer. Dette vil kunne bidrage til at hindre utidigt hovmod og samtidig give den enkelte en sund og livsbekræftende tro på sit eget værd.

En døgnvise spår, at om hundrede år er alting glemt, og det er sikkert også rigtigt, når det drejer sig om døgnviser og andet ligegyldigt. Enkelthederne forsvinder, men tilbage står summen af de enkelte dages trofaste virke med de evner slægten gav den enkelte at forvalte og give videre.

Til slut skal der rettes en tak til slægtens medlemmer for den interesse, hvormed udarbejdelsen af bogen er blevet omfattet, og for den hjælp som fra alle sider er blevet ydet med hensyn til at give oplysninger og stillet billedmateriale m.m. til rådighed.

O R I E N T E R I N G

Bogen er opdelt i to hovedafsnit: Efterslægtstavlen, der for de nulevendes vedkommende hovedsagelig er opbygget efter de pågældendes egne oplysninger, idet der er rettet henvendelse til alle personer over 18 år. Enkelte medlemmer af familien har af forskellige årsager ikke ønsket at medvirke ved at afgive oplysninger til bogen, og i disse tilfælde har vi været henvist til at benytte andenhåndsoplysninger, suppleret med oplysninger fra arkivalier. Her er den for få år siden indførte 50-års spærreregulering for kirkebøger medvirkende til mangler, der ellers ville kunne have været afhjulpet.

I efterslægtstavlen anvendes almindeligvis den samme stavemåde, som den pågældende selv benytter (benyttede), og der kan derfor forekomme tilfælde, hvor f.eks. søskendes efternavne staves forskelligt.

For stednavne gælder det, at vi har benyttet samme stavemåde, som anvendes i postadressebogen og/eller Trap: Danmark.

Registreringssystemet i efterslægtstavlen er opbygget på følgende måde: Børnene af stamforældrene Johan Jacob Breiner og Anne Kirstine Sørensdatter betegnes med romertal, romertals børn betegnes med store bogstaver, store bogstavers børn med arabertal og arabertals børn med små bogstaver. Små bogstavers børn angives med arabertal efterfulgt af en klamme og deres evt. børn anføres som små bogstaver i parentes.

Ved hver person med efterkommere er det angivet, hvilken registrering de pågældende børn har. Til yderligere orientering er der i lommen bag i bogen indlagt oversigtssole, der omfatter de ældste slægtsled.

Eksempel:

Proband: Laila Breiner Gertsen - I.A.3.d.2)a).

Mor: Vera Breiner - I.A.3.d.2).

Morfars far: Peder Sørensen Breiner - I.A.3.d.

Morfars farfar: Søren From Sørensen Breiner/Brejner - I.A.3.

Morfars farfarfar: Johan Jacob Sørensen Breiner - I.A.

Morfars farfarfarfar: Søren From Jacobsen Møller ell. Breiner - I.

Morfars farfarfarfarfar: Johan Jacob Breiner - ane 2-3 i forslægten.

Bogens andet hovedafsnit er forslægten - anetavle for børn af Johan Jacob Breiner, ca. 1782/83-1854, og Anne Kirstine Sørensdatter From, 1777-1854. Forslægten - anetavlen - er opbygget på følgende måde: Johan Jacob Breiner og hustrus børn (efterslægtens I-VIII) betragtes som ane 1. Forældrene, nemlig Johan Jacob Breiner og Anne Kirstine Sørensdatter From er ane 2 og 3, bedsteforældrene er ane 4, 5, 6 og 7 o.s.v.

Man finder faderen til en person ved at gange anenummeret med to. Eksempelvis nr. 3. Faderen er ane 6 og moderen har det her efter følgende ulige nummer, altså ane 7. - Se iøvrigt oversigtstavlen i lommen bag i bogen.

Forslægten

Slægten Breiner - opr. Breuner med sideformen Bräuner.

Efterslægten omfatter den fra det tyske Rhinland indvandrede slægts Morsø-gren, nemlig alle efterkommerne af Johan Jacob Breiner, født ca. 1782/83, død 1854, og hustru Anne Kirstine Sørensdatter From, født 1777, død 1854, møllerfolk i Mygdam Mølle i Ø. Assels sogn og senere i Aarbæk Mølle i Ørding sogn; ægteparret er omtalt som forslægtens ane 2-3. - Forslægten behandler forfædrene til det nævnte ægtepar.

Mens Anne Kirstine Froms forfædre var købstadsfolk og bønder på Mors, stammede Johan Jacob Breiner udelukkende fra tyske kolonister på Alheden ved Viborg. - Disse knap 100 blivende familier, nemlig de såkaldte Kartoffeltyskere, var indvandret i årene 1759-1762 fra egnene øst for Rhinen fra Frankfurt am Main i nord til Karlsruhe i syd i de nuv. tyske delstater Hessen og Baden-Württemberg. Dengang var området delt mellem en lang række fyrstendømmer, hvoraf landgrevskabet Hessen-Darmstadt, grevskabet Erbach, kurfyrstendømmet Pfalz, markgrevskaberne Baden-Baden og Baden-Durlach, samt hertugdømmet Württemberg var de vigtigste.

Breiners mors forældre, Johann Peter Dörr eller Dürr og hustru Apollonia Krichbaum (Kriegbaum), forslægtens ane 6-7, kom til Alheden i 1760 fra grevskabet Erbach - eller rettere Erbach-Schönberg (ved Bensheim mellem Darmstadt og Heidelberg), mens hans fars forældre, Johann Georg Breuner (Bräuner) og hustru Anna Rosina Löffler, forslægtens ane 4-5, var kommet allerede 1759 fra Pfalz (ved Heidelberg).

Udforskningen af de tyske familier.

Der er efterhånden skrevet en del om de såkaldte Kartoffeltyskeres opdyrkning af de jyske Hederjfr. artiklen herom umiddelbart efter selve forslægten. - Men den grundige analyse af indvandrerne med eksakte oplysninger om deres hjemstavn og slægtsmæssige baggrund savnes stadig.

Flere slægtsbøger vedrørende disse familier er blevet udarbejdet af professionelle slægtsforskere, men ingen har undersøgt de familiemæssige forhold i Tyskland. - Denne bog er således den første professionelt udarbejdede slægtsbog, der påviser kartoffeltyske slægters baggrund i hjemstaven.

Uvurderlig hjælp er blevet ydet af Kiss Jensen, København, og Jan Hyllested, Randers, der sammen arbejder på en oversigt over de indvandedes nærmere efterslægt frem til omkr. 1830-40, samt en analyse af familiernes baggrund i Tyskland. - Hjælp og støtte er ligeledes modtaget fra Rudolf M. Scheid, Dreieich ved Frankfurt, der sammen med foreningen Kartoffeltyskerne på Alheden udfører et stort arbejde med at genoplive forbindelsen mellem efterkommerne af de tyske indvandrere og deres gamle hjemstavn.

Slægten Breuner eller Bräuner.

Sammen med slægten Bitsch hører denne slægt til de mest forgrenede og udbredte af de tyske kolonist-slægter. - Slægtsnavnet blev altså på Mors straks forandret til Breiner, hvilket vist også skete i andre grene af slægten; men på Alheden synes formen Bräuner at være dominerende, dog har visse grene af slægten antaget den sprogligt forkerte navneform Bräuner, der er utænklig på tysk.

Hidtil har to forskellige - lige fejlagtige - været nævnt som fader til den indvandrede Johann Georg Breuner, født ca. 1712/15, forslægtens ane 8.

På en slægtstavle - udarbejdet efter 1932 - omfattende en mindre del af slægten, nærmest kun efterkommerne efter Johan Wendel Breuner, født ca. 1790/91 (søn af Johan Jacob Breuner eller Bräuner i Trehuse, forslægtens ane 4), nævnes som fader til den indvandrede en person med navnet George Wendel von Echtzel i grevskabet Erbach i Odenwald; - som broder til den indvandrede nævnes en Johan Sebastian Wendel, født 1704, gift med Marie Dorothea Kühn.

Slægtsforskeren, cand. mag. Jens Christian Hansen (magister I. C. Hansen), 1862-1944, udarbejdede en anetavle m.m. (1) for Niels Jul, 1884-1948, seminarieforsøger i Vordingborg, der nedstammede fra en datter af Johan Jacob Breuner eller Bräuner i Trehuse, ane 4; iflg. dette materiale - samt yderligere attester fremskaffet 1948 af Niels Juls yngre broder Olaf R. Juhl i USA (2) - var Johan Georg født 1719 i Erlenbach og døbt i Erbach som søn af bonden Felix Bräuner og hustru Margaretha, der ligeledes havde en datter Eva Maria, født 1707 og konfirmeret 1722. - Felix skulle være broder til Peter Bräuner, der fra sit giftermål 1695 boede i Erbach og var ansat ved det højgrevelige landbrug - kvægavl (Viehof); Peter var angivelig født i Chanton Zürich i Schweiz. - Mens Peters søn Johan Georgius (kammertjener hos greven) blev gift 1732 med byfogedens datter i Erbach, blev Felix' søn Johan Georg (konfirmeret 1732) gift 1742 i Erbach med Maria Katharina, der var datter af Benedicht Kremer i Heisterbach.

Mærkeligt nok overså Olaf Juhl, der altså i 1948 fik viden om Johan Georgs vielse 1742 i Erbach, at denne oplysning i virkeligheden beviste, at denne Johan Georg ikke kunne være den til Danmark indvandrede Johann Georg, idet sidstnævnte allerede fra 1741 (i virkeligheden fra 1737) opholdt sig ved Heidelberg.

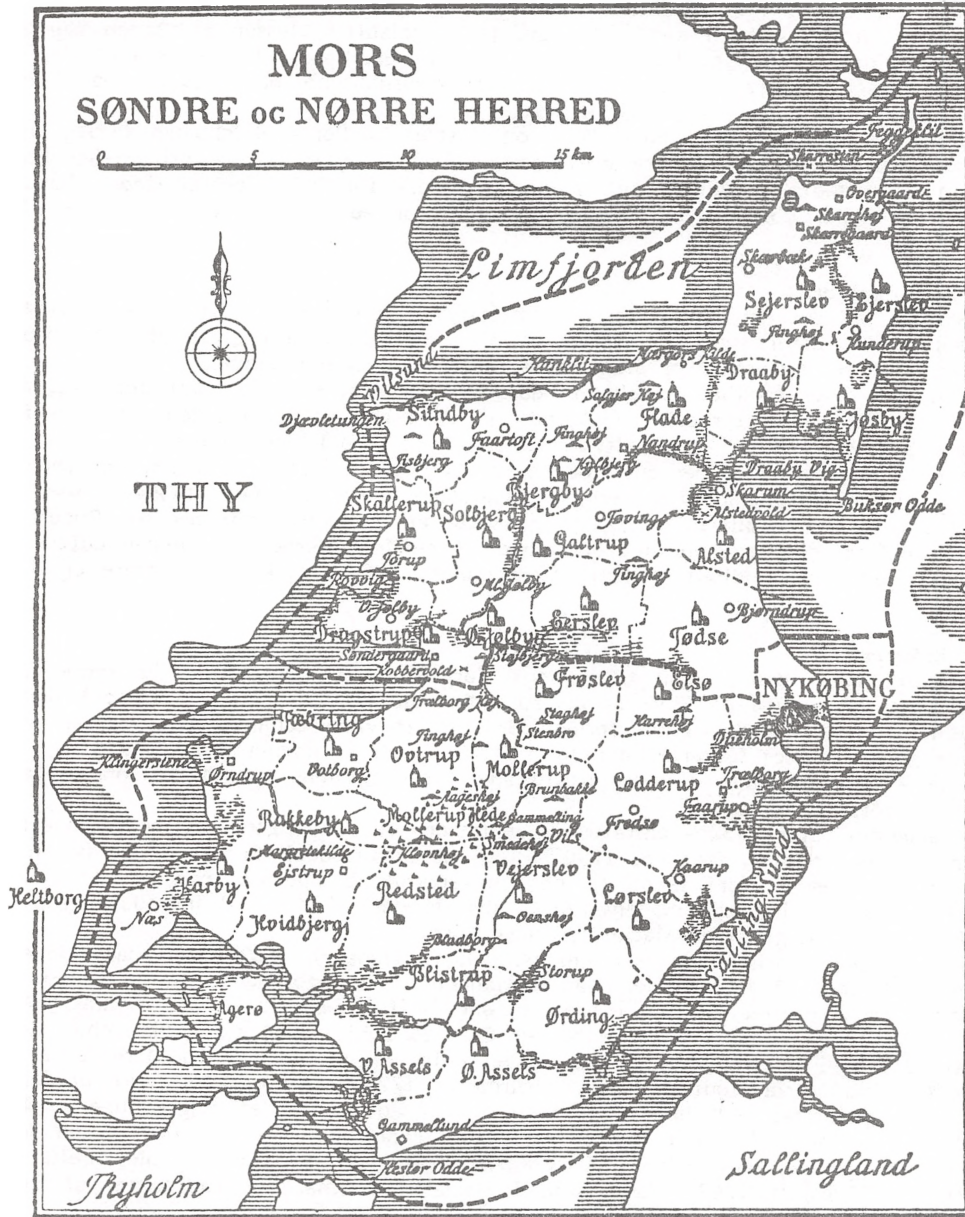
Begge de udråbte fædre - både George Wendel von Echtzel og Felix Bräuner - må altså kasseres; den indvandrede Johann Georg var søn af en Johan Gallus Breuner, død før 1737, om hvem vi ellers ikke ved meget - jfr. omtalen af ane 16-17.

- Efter at Jørgen Nielsen i sin artikel 1982 (3) Johan Samuel Bräuner, en kolonistsøns levnedsløb, kritisk havde viderebragt J. C. Hansens oplysning om Felix som far, kunne Jan Hyllested året efter meddele de korrekte oplysninger.

Forslægten anepar.

Beskrivelsen af forslægtens enkelte anepar (forfædre-par) er opbygget efter et fast mønster indledt af parrets navne med fødsels- og dødsår. Derpå følger kortfattede oplysninger om ægteparrets sociale position og bopæl m.v.

Derefter gengives bl.a. kirkebøgernes oplysninger om parrets fødsel, forældre, giftermål og død, samt endelig oplysninger om parrets børn m.v. - Disse sidste er ikke tilbunds gående, idet kun de lettest tilgængelige oplysninger er fundet og medtaget.

Kort over Mors (fra Gravlunds Herredsbogen)

I de anførte kirkebogsuddrag er evt. supplerende navne og oplysninger indføjet i parentes. Kirkebøgernes latinske dato-angivelser er opløst og angivet på normal vis, dog er de oprindelige betegnelser vedføjet i parentes.

Til slut gennemgås aneparrets sociale forhold og økonomiske situation grundigere med henvisninger til de fundne dokumenter m.v. Disse sidste er for en stor dels vedkommende afskrevet, og de meddeles i mange tilfælde i kun lidt forkortet form til belysning af forfædrenes vilkår; men dokumenternes tekst er i reglen lettere normaliseret, idet teksten ikke gengives bogstavret, men blot ordret. Derved lettes forståelsen af teksten, idet dog fortidens sprogform bevares.

Er gamle ord og begreber stavet på en interessant måde - evt. på dialekt, er den gamle bogstavering vedføjet i parentes efter den normaliserede.

Som Jeppe Aakjær siger i indledning til digteren St.St. Blichers Livstragedie er det hensigten at lade samtidens dokumenter "føre ordet, og vor opgave kun den at stå i baggrunden og dreje linsen, så lyset falder på de rigtige steder". - Dokumenterne er således ikke fordøjede til ukendelighed, men taler i videst mulig udstrækning for sig selv; og sproget i de forbindende stykker er påvirket af sproget i de dokumenter, som evt. kun delvis er medtaget.

Hvis afstamningsforholdet mellem en person og dennes anførte forældre ikke tydeligt fremgår af de sammenstillede oplysninger fra arkivalierne, er den slutning - som de fremdragne dokumenter har tilladt os at drage - anført og kommenteret, ligesom evt. usikkerheder er nævnt.

Der er lagt vægt på at gøre kildeangivelserne så fyldige, at læserne kan få et indtryk af kilderne, der er benyttet, og hvor disse findes i arkiverne. - Ved hjælp af kildeangivelserne kan den interesserede let selv ved arkivbesøg finde frem til de dokumenter, hvori oplysningerne om de forskellige afstamningsforhold m.v. findes.

Uden kildeangivelserne - og de nævnte slutninger - ville afsnittet om forslægten være en samling-løse påstande. De her fremdragne forskningsresultater skulle selvfølgelig gerne kunne stå for en nærmere prøvelse.

Baggrund.

Efter omtalen af de udforskede forfædre følger afsnit om kolonisterne på Alheden og deres tyske baggrund.

Både i de citerede dokumenter og andet steds i teksten forekommer gamle ord, vendinger og begreber, der kan synes uforståelige for de yngre generationer. - Derfor afsluttes forslægten med et par ord om arkivarbejdet og et stykke om landgilde, hartkorn, matrikulering, mønt- og pengeforhold samt trolovelse. Og endelig er der udarbejdet en ordliste, hvor de gamle ord og forhold kort er forklaret.

Noter:

- 1 Landsarkivets håndskriftsamling, H.1, 7-5 og 7, optegnelser om slægter og egne, hæfte VI om bl.a. Bräuner-slægten, samt anetavle for Aase, Mogens og Kirsten Hagnerup-Jul.
- 2 Reflections by Olaf R. Juhl, 1984, s.9-16 og s.383-84.
- 3 Årsskrift 1982 for Blicheregnens Musæumsforening, s.20, samme 1983, s.44.

Typisk stråtækt hollandsk vejmølle - egl. Aaby Mølle i Vendsyssel
Tegnet 4. maj 1884 af R. Christiansen (Danmark i Skildringer og
Billeder v. M. Galschiøt, 1887).

Ane 2 JOHAN JACOB BREINER, født ca. 1782/83, død 1854.

Ane 3 ANNE KIRSTINE SØRENSDATTER FROM, født 1777, død 1854.

Johan Jacob Breiner, enkelte gange kaldet Bregner eller Breyner, boede 1810-11 i Nykøbing, hvorpå han i 1811/12 bosatte sig i Ø. Assels sogn ved køb af Mygdam Vejrmølle, hvis jordtilliggende han i årene 1813-21 udvidede fra 2 1/2 alb. til 2 1/2 td. hartkorn.

Mygdam Mølle nedbrændte 1843 på grund af uforsigtighed fra sønnen Philips side, hvorefter Johan Jacob Breiner solgte ejendommen 1844.

1843/44 flyttede familien Breiner til Aarbæk Mølle i Ørding by og sogn, som Johan Jacob havde købt allerede 1831/32. - Denne mølle solgte han 1852 til sin yngste søn Jacob, efterslægtens VIII.

Johan Jacob Breiner, der iflg. folketællingerne 1845 og 50 var født henholdsvis i Frederikshede på Alheden og i Ø. Frederikshede (det nuv. Trehuse), var født ca. 1782/83 i Trehuse (Ø. Frederikshede) i Frederiks sogn, søn af Johan Jacob Breuner (eller Bräuner) og hustru Catharina (Anna C.) Dörr (eller Dürr); Johan Jacob nævnes ved folketællingen 1787 som 4-årig hjemme hos forældrene. - Både far og søn blev i daglig tale kaldt Jacob.

Han - Jacob Breiner, aftægtsmand i Ørding, - døde 9. februar 1854 i Ørding by og sogn af brysttæring, 72 år gl.

Han blev gift 1810 i Nykøbing, hvorom kirkebogen oplyser:

Den 7. oktober meldte sig til ægteskab unkarl Johan Jacob Bregner og Anne Kirstine From, begge her af sognet. At intet imod loven kan hindre dette ægteskabs fuldbyrdelse, derfor indestår som forlovere:

Søren From

N.M. Koustrup.

Copuleret den 28. december 1810.

Anne Kirstine var født 1777 i Nykøbing, døbt 16. november (Dca. 25. post. Trin.), datter af Søren Andersen From (rettet fra Andrup) og hustru Elisabeth Marie Nielsdatter. - Faddere var mad. Meldahl, jomfru Lene Krogh, hr. Niels Nielsen Krog, mons. Oluf Jacobsen og Oluf Nielsen.

Anne Kirstine From Sørensdatter, enke efter afdøde aftægtsmand Jacob Breiner i Ørding, døde 15. november 1854 i Ørding by og sogn, 77 år gl.

Før sit ægteskab med Jacob ell. Johan Jacob Breiner havde Anne Kirstine From fået sønnen Jacob Nicolaj, født 1807 i Nykøbing, døbt 17. april. - Som udlagt barnefader nævnes den ugifte møllerkarl Jacob Jacobsen på Dueholm Mølle.

Denne hendes uægte søn døde 1809 i Nykøbing, begravet 13. marts, 1 år 10 1/2 md. gl.

Den udlagte barnefader, Jacob Jacobsen på Dueholm Mølle, kunne udmærket tænkes at være identisk med Johan Jacob Breiner, idet både han og faderen i almindelighed blot blev nævnt med fornavnet Jacob. - Og for antagelsen taler, at Breiner ved overtagelsen af Mygdam Mølle 1811/12 lånte penge af kaptajn Tøttrup til Dueholm, altså ejeren af både godset Dueholm Kloster og Dueholm Mølle ved Nykøbing. Hertil kommer at Jacob Breiner allerede 1805 nævnes som fadder i Nykøbing til sin senere svigerinde Karen Sørensdatter From, se under ane 6-7, hendes uægte søn, og det må således anses som givet, at han er identisk med den Jacob Jacobsen, der i 1807 fik sønnen Jacob Nicolai med sin senere hustru.

I ægteskabet mellem Breiner og Anne Kirstine fødtes i årene 1811-22 ialt otte børn, hvoraf den ældste blev født omkr. 1. maj 1811 og en søn og en datter fra 1820 var tvillinger; de otte børn er udførligt behandlet i afsnittet om efterslægten.

Jacob Breiner.

Johan Jacob, hvis efternavn dog ved brylluppet 1810 samt barnedåbene 1811 og 22 stavedes Bregner, men Breyner i skødet 1812 samt i to panteobligationer fra samme år, stavede selv navnet Breiner.- Således i erklæringerne om manglende forudgående købekontrakter ved skøderne 1814, 17 og 21 fra henholdsvis Jens Mathiasen, Christen Harbul (-baal ell. -bøl) og Joseph Pedersen.

Jacob Breiner opholdt sig fra senest 1810 - måske fra senest 1806 - i Nykøbing, hvor han endnu boede ved sønnen Søren Froms fødsel 1811, men 1811/12 købte han Mygdam - dengang oftest stavet Mydom - Mølle i Ø. Assels sogn.

Mygdam Mølle med voksende landbrug.

Ved skøde dateret "Mydum Møllegaard" 26. juni 1812, tinglæst 3. august (1), overdrog Søren Mikkelsen (der underskrev med tilnavnet Møller) boende i Mydum Møllegaard, efter købekontrakt af 11. juni 1811 til velagte mand Johan Jacob Jacobsen Breyner fra Nykøbing "Mydum Veier Mølle" i Ø. Assels sogn matrikuleret for hartkorn 2 tdr. 5 skpr. 1 fjdk. (mølleskyld) tillige med det til møllen hørende inventarium, samt jorden ved møllen ansat til hartkorn 2 1/2 alb., alt for 3200 rdlr. dansk kurant.

Købet blev finansieret ved, at Johan Jacob Jacobsen Bregner, ejer og beboer af "Mydum Veier Mølle" 18. juni 1812 (altså en uges tid før det egentlige skøde blev udstedt), ligeledes læst 3. august, udstedte et pantebrev på 2000 rdlr. med 1. prioritets panteret i ovennævnte ejendom, der var forsikret i brandkassen for 1500 rdlr. - Og 30. juli 1812, ligeledes læst 3. august, udstedte han et pantebrev på 1000 rdlr. til velbårne hr. kaptajn Tøttrup til Dueholm med 2. prioritets panteret i møllen, samt med 1. prioritets panteret i det til beboelse ved møllen værende hus bestående af 7 fag, 1 1/2 skpd. jernbilægger kakkellovn, 1 kobberkedel af 3/4 td. rums størrelse i grue og 1 malkeko af værdi 50 rdlr.

Betales med 1 Deel meere

Hiort

1817.

Ebbesøen

Underskøttene Christen Jensen Flarbaal,
 Lars og Bebor af Gaarvæn Gaarvæn af
 Afsels Bøgen paa Høst, tilforn i færd af den
 skød og afstødet, ligesom jeg og færd som
 mig og Løvsøger siges, for og alder
 afstødet til i Belag Møller Johan Jacob Jacobsen Breiner,
 Lars af Høst og Børnølle. Efter Afsels Bøgen, Parcellen No. 1
 af den mig tilførende, med Skæbetsmændenes Skrivelse af 2
 Mart. 1817 og Amaltes skjøde grundede Lidgærdsskøden i Bø-
 malling af 18 Mart. 1817, indlydende Gaard, smilten Parcellen
 No. 2 af Høst og Løvsøger. Og da bemeldte Møller Johan
 Jacob Jacobsen Breiner mig færd behøll mig den mindste del
 der af Lidgærdsskøden No. 30 af Høst, Breiner, det afstødet
 og forlign Lidgærdsskøden No. 30 af Høst, Breiner, det afstødet
 færd tilførende Parcell No. 2 af Høst og Løvsøger, og
 Løvsøger af den liden Høst og Møse. Dette tilførende
 Løvsøger mig summa. Det og Lidgærdsskøden, og Løvsøger,
 som den for sig selv tilførende mig. Og anmødet det, ind i mig
 færd færd og Gaarvæn Gaarvæn af Høst No. 6 til mig paa det ind
 No. 532 af Lidgærdsskøden, som bliver det en Lidgærd, at næst næst færd
 tilførende Parcellen Høst No. 2 af Høst, mig færd liden mig færd
 færd, indtil jeg den færd færd mig færd mig færd, færd
 og ikke skal komme Lidgærdsskøden til nogen Lidgærd, mig færd
 færd mig mig færd til i alle Mænd af færd færd færd
 lidgærd og at lidgærd af Lidgærdsskøden. Det til
 færd mig mig Gaarvæn Høst i Lidgærd og Lidgærdsskøden
 mig Lidgærdsskøden.

Efter Afsels den 9 Jun 1817 - Christen Flarbaal
 med Høst og Løvsøger

Til i Betænkelse af Lidgærdsskøden
 Johan Møller, Andre Larsen, med Høst og Løvsøger

Skøde 1817 til Johan Jacob Jacobsen Breiner, ane 2.

Arbitræ Contract, eller andet skjøde indlemmet, det er
 mig mig indlemmet mig mig mig mig mig mig - ut supra
 Den Lidgærd
 Christen Flarbaal
 Andre Larsen
 Den Lidgærd
 Jacob Breiner Møller

Egenhändig underskrift af Jacob Breiner Møller, ane 2, på erklæringen om, at der ikke forud for skødet 1817 var oprettet købekontrakt.

Allerede ved skøde af 5. december 1813, læst 20. december (2), fik velagte møller Johan Jacobsen Breiner, ejer af Mygdam (Mydum) Vejrmølle, af Sidsel Christensdatter, enke efter afdøde Claus Olesen Troelsgaard i Ø. Assels, overdraget parcel 2 af dennes gård, nemlig 3 fjdk. 2 alb. hartkorn for 33 rbdlr. 2 mk. navneværdi, ligesom Jens Mathiasen i Ø. Assels ved skøde af 22. november 1814, læst 5. december, overdrog møller Johan Jacob Jacobsen Bremmer (fejl for Breiner, der nævnes senere i skødet) parcel 2 af sin ejendom, nemlig ligeledes 3 fjdk. 2 alb. hartkorn, men for en købesum af 100 rbdlr. navneværdi.

Ved skøde af 7. juli 1815, læst 1. december 1817 (3), fik velagte Jacon Møller i Ø. Assels af Jørgen Jacobsen til Lund (herregården Gammellund) overdraget sin andel af Ø. Assels kirke korn- og kvægtiende, nemlig svarende til 1 skp. 3 fjdk. 1 alb. hartkorn (de to parceller købt 1813 og 14), for 25 rbdlr. navneværdi.

Den 22. maj 1817, læst 1. december (4), udstedte Jens Madsen i Ø. Assels skøde til velagte møller Johan Jacob Jacobsen Breiner, ejer af Mygdam (Mydum) Vejrmølle, på parcel 2 af sit sted, nemlig 1 fjdk. 1 3/4 alb. hartkorn for 145 rbdlr. navneværdi. - 9. juni 1817, ligeledes læst 1. december, udstedte Christen Jensen, Haarbul (-bøl ell. -baal), ejer og beboer af gården Gaasvad i Ø. Assels, skøde til den velagte møller i Mygdam (Mydum) Vejrmølle på parcel 2 af sin gård, nemlig 2 fjdk. hartkorn for 130 rbdlr. navneværdi. - Og 10. oktober 1817, ligeledes læst 1. december, udstedte Jeppe Pedersen i Ø. Assels skøde til velagte mand, møller Johan Jacob Jacobsen Breiner, ejer af Mygdam (Mydum) Vejrmølle, på parcel 2 af sin ejendom med 3 fjdk. 1 2/3 alb. hartkorn for 90 rbdlr. navneværdi.

Breiner havde nu - med de oprindelige 2 1/2 alb. hartkorn ved møllen - samlet sig 3 skp. 3 fjdk. 11/12 alb. hartkorn, der ved matrikuleringen 1844 (5) blev forandret til 4 skp. 1 fjdk. 1/4 alb. hartkorn, nemlig nuv. matr.nr. 21 af Ø. Assels by, hvortil hørte Mygdam Møllens 2 tdr. 5 skp. 1 fjdk. mølleskyldshartkorn.

Jacob Breiner klarede sig åbenbart meget godt i årene under den store landbrugskrise 1815-28 efter Napoleonskrigene, statsbankerotten 1813 og tabet af Norge 1814, hvor ellers så mange nybagte selvejere bukkede under.

Ved skøder af 10. juli 1818 og 1. oktober 1821, læst 9. november 1818 og 4. marts 1822 (6), købte velagte møller Johan Jacob Jacobsen Breiner i Mygdam Mølle (Vejrmølle) af Christen Nielsen Weile og Joseph Pedersen, begge i V. Assels, to parceller med henholdsvis 7 skpr. 2 alb. og 1 td. 1 skp. 2 fjdk. 1 1/2 alb. hartkorn af gården Sandholm i V. Assels for henholdsvis 800 rbdlr. navneværdi og 250 rbdlr. sølv. - Disse to parceller fik ved matrikuleringen 1844 (7) deres hartkorn forandret til henholdsvis 4 skpr. 1 3/4 alb. og 4 skpr. 1 fjdk. 1 1/4 alb. hartkorn, nuv. matr.nr. 58 og 57 af V. Assels by.

Endelig fik Jacob Breiner skøder 24. juni 1819 og 24. juni 1820, begge tinglæst 14. december 1844 (8), af Poul Jensen Skibdahl i Ø. Assels og Søren Mikkelsen (Møller) i Mygdam (Mydum) Møllegaard på andele af Ø. Assels kirke korn- og kvægtiende, nemlig andelene til parcellerne købt 1817 af Jens Madsen, Christen Haarbøl og Jens Madsen, for ialt 34 rbdlr. sølv.

Mygdam Møllens beskrivelse.

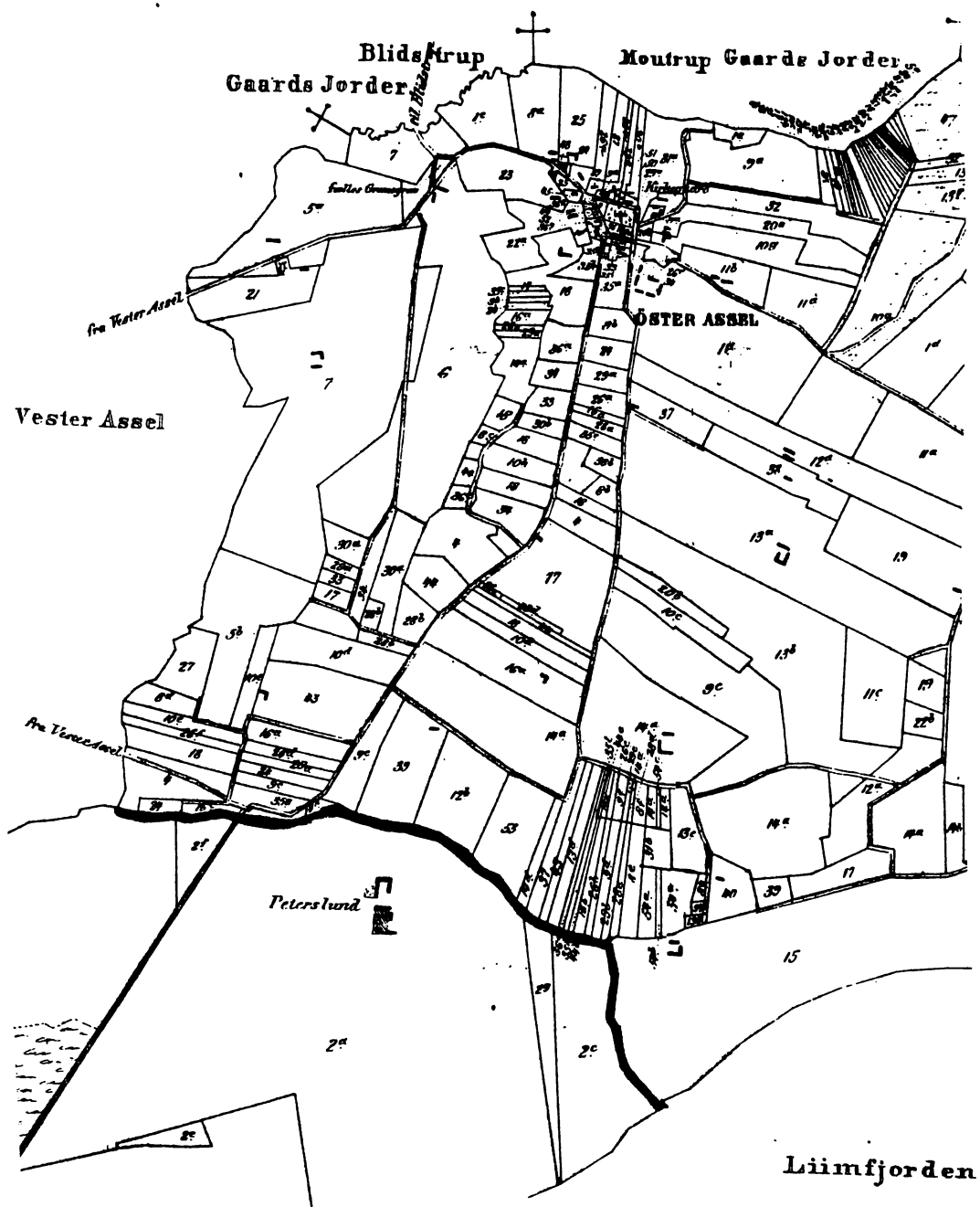
Ved overtagelsen af møllen 1811/12 var denne som nævnt forsikret i brandkassen for 1500 rdlr., men snart efter forhøjet/forandret til 2400 rbdlr.

Den 3. april 1815 (9) lod Jacob Breiner sin forsikring forhøje fra 2400 til 4000 rbdlr. - Bygningerne blev da beskrevet således:

a	rbdlr.
Møllen tildels opbygget og forbedret (forhøjet med)	600
b	
Et hus opført østen for møllen, 16 fag, 7 1/2 al.dyb, dels grundmur og dels mur- og bindingsværk med stråtake, indrettet til 2 stuer, kamre, køkken og bryggers med loft, vinduer og døre, samt 1 bilægger kakkelovn og kedel på 3/4 td. - Skorsten og bagerovn af brændte sten.	1000
Ialt (forhøjet med)	1600
Forsvarlig mod ildsfare og forhen som meldt forsikret for 2400 rbdlr., altså nu for 4000 rbdlr.	

Derefter synes ingen forandringer at være sket, men 16. november 1840 (10) reguleredes forsikringen, der da blev nedsat fra 4000 til 2500 rbdlr. - Ejendommen blev da beskrevet således:

a	rbdlr.
En hollandsk mølle takseret til navneværdi 1546 rbdlr. 84 sk., nedsat med sølv	1500
b	
Huset takseret til navneværdi 773 rbdlr. 42 sk., nedsat med sølv	250
c	
Et hus opført (åbenbart af nyt) sønden for huset, 11 fag, 7 al. dyb, dels grundmur og dels fyrre undertømmer med klinede vægge, fyrre overtømmer og stråtake, indrettet til en stue, vognhus og svinesti - over stuen er loft - takseret til navneværdi 257 rbdlr. 78 sk., er sølv (forhøjelse)	250

Udsnit af det minorerede matrikelkort over Ø. Assels sogn fra omkr. 1860-70. Vest for Ø. Assels ses vejmøllen Mygdam Mølle, matr.nr. 21, nær skellet til V. Assels.

Ved folketællingen 1834 blev familien Breiner anført således i Ø. Assels by - i en gård:

Johan Jacobsen Breiner, 52 år, gårdmand og møller.

Ane Kirstine From, 57 år, hans hustru.

Johan Philip Frederich Johansen, 17 år,

Frederich Christian Johansen, 14 år,

Marie Elisabeth Johansdatter, 22 år, deres børn.

En tjenestekarl og et kvindeligt almissem.

- I samme folketælling nævnes den ældste søn, Søren From, efterslægtens I, som ugift møllersvend i Ørding by og sogn (Aarbæk Mølle).

Branden i Mygdam Mølle 1843 - og salget 1844.

Anno 1843 den 8de september (11) foretog under tegnede branddirektør undersøgelser over den brandskade, som den 5te samme måned har fundet sted, hvorved Mygdam (Mydum) Mølle i Ø. Assels ganske afbrændte.

Og fremstod da den brandlidte møller Jacob Breiner og forklarede, at han og hans kone gik i seng tirsdag den 5te om aftenen omtrent kl. 9 og derefter faldt i søvn og blev "opvågnet" ved anskrig kl. mellem 10 og 11 af hans søn Philip (efterslægtens V), som kom og råbte, at der var ild i møllen. - Han sprang straks op og løb ud, og da stod luen ovenud af møllen ved halsen, og denne (var) uden redning, (da) det blæste en jævn stående vind af nordvest.

Hans søn Philip, som er møllerkarl hos ham, gik op i møllen om aftenen kl. 9 og tog lys med sig, som han tændte imellem ved en svovlstik. - At sige årsagen til denne ildsvåde, kan han ikke, men hans søn havde sagt ham, at han havde taget lyset i sin hånd for at gå op at smøre akselen i halsen, og da han ville gå ned igen, ville han se efter sine fødder for ikke at falde ned, og da kom han taget for nær med lyset (tilføjelsen slettet: hvorpå var spindelvæv), og dette fængede straks.

Det fremmede korn, der var i møllen, blev reddet, men hans eget - omtrent 2 tdr. - tilligemed alt, hvad der var i møllen, hvoriblandt en ny reservesten, hvorfor han havde givet 30 dl. kurant og 2 specier i fragt, der (stenen) lå inde i møllen, brændte, og stenen sprang i mange stykker.

Videre til oplysning vidste han ikke, men beklagede meget dette sit uheld, så meget mere, da han nu er 61 år gl. - Derpå anbed han ed og blev dimitteret.

Derefter fremstod den brandlidtes hustru Ane Kirstine Sørensdatter og forklarede i alle dele overensstemmende med hendes afhørte mand, og ligesom han anbed ed og blev dimitteret.

Derefter fremstod den brandlidtes søn Philip, som forklarede, at han er møllerkarl hos sin fader, og i tirsdags aften omtrent kl. 10 gik op på møllen og malede omtrent en times tid, og derefter satte han den og gik op med lys i hånden og smurte møllen i halsen, og da han så gik ned, ville han vende sig og se efter sine ben for ikke at falde ned, og da kom han taget for nær med lyset, som han havde i den ene hånd, så spindelvævet straks fængede ild. - Han prøbte på at slukke det, men da han så, at det ikke kunne hjælpe, løb han ned og gjorde anskrig, hvorefter han straks løb op på møllen igen, og øjeblikkelig derefter kom hans fader op tilligemed gårdens folk og en del andre, hvorved de fik alt det fremmede korn reddet, som var i møllen, omtrent 14 tdr., men deres eget, 1 td. rug og 1 td. byg, brændte tillige med alt, hvad der var i møllen, hvoriblandt den reserve møllesten, en 15 lispds. vægt m.m. - Det blæste en jævn kuling af nordvest, så møllen kunne gå med fulde sejl. Videre forklaring kunne han ikke afgive, men vedblev den allerede afgivne, hvorpå han anbed ed og blev dimitteret.

Derefter fremstod den brandlidtes søn Jacob (efterslægtens VIII) og forklarede, at han i tirsdags aften gik i seng på samme tid som hans forældre og lå i en anden stue, og kl. imellem 10 og 11 hørte han, at hans broder Philip, som han vidste var på møllen at male korn, kom til vinduerne (vindverne) og råbte på hans fader, at der var ild i møllen, og derefter råbte han ligeledes på ham, hvorefter han sprang straks op og løb til møllen, hvor luen da var udbrudt og overalt(?), og derefter løb han til naboen Søren Mikkelsens enke (i Mygdam Møllegaard) og gjorde anskrig, hvis folk også straks kom til redning. - Årsagen til ilden vidste han ikke, uden hvad han havde hørt af hans broder Philip, at det skulle være sket ved et lys, hvorved denne kom spindelvævene i taget for nær, så disse antændte. - Alt det fremmede korn, som var i møllen blev reddet, men deres eget, 1 td. rug og 1 td. byg brændte tilligemed alt, hvad der var i møllen, hvoriblandt en ny reserve møllesten, en 15 lispds. bismar, der sprang i mange stykker, med mere. - Videre til oplysning vidste han ikke. - Dimitteret under anbud af ed.

Derefter fremstod naboen, Søren Mikkelsens enke og forklarede, at hun bor straks ved den afbrændte mølle og blev opvågnet ved anskrig af forrige ... , der kom og råbte, at der var ild i møllen. Hun kaldte straks på hendes tjenestefolk, og disse løb da til møllen, men selv var hun ikke ved møllen, som, da hun kom ud, stod i fuld brand, men hun gik ind til møllerens kone for at trøste hende. - Årsagen til ilden vidste hun ikke, uden hvad hun siden har hørt, at det skulle være sket med et lys, som møllerens søn Philip havde med sig på møllen. - Videre til oplysning vidste hun ikke. - Dimitteret.

Videre undersøgelse fandtes unødvendig, da møllerkarlens egen tilståelse af skaden er sket ved ham ved uforsigtighed, hvorfor samme undersøgelse blev sluttet.

Datum ut supra

G. F. Rørbye

Samme dag, 8. september 1843 (12), blev resterne af møllen takseret således: Rdlr.

En del jern af møllen, der var indrettet med 2 kværne, men langjernet af den

største kværn var brækket og ubrugelig til møllebrug, alt takseret for 50

rbdlr. navneværdi - er sølv

50

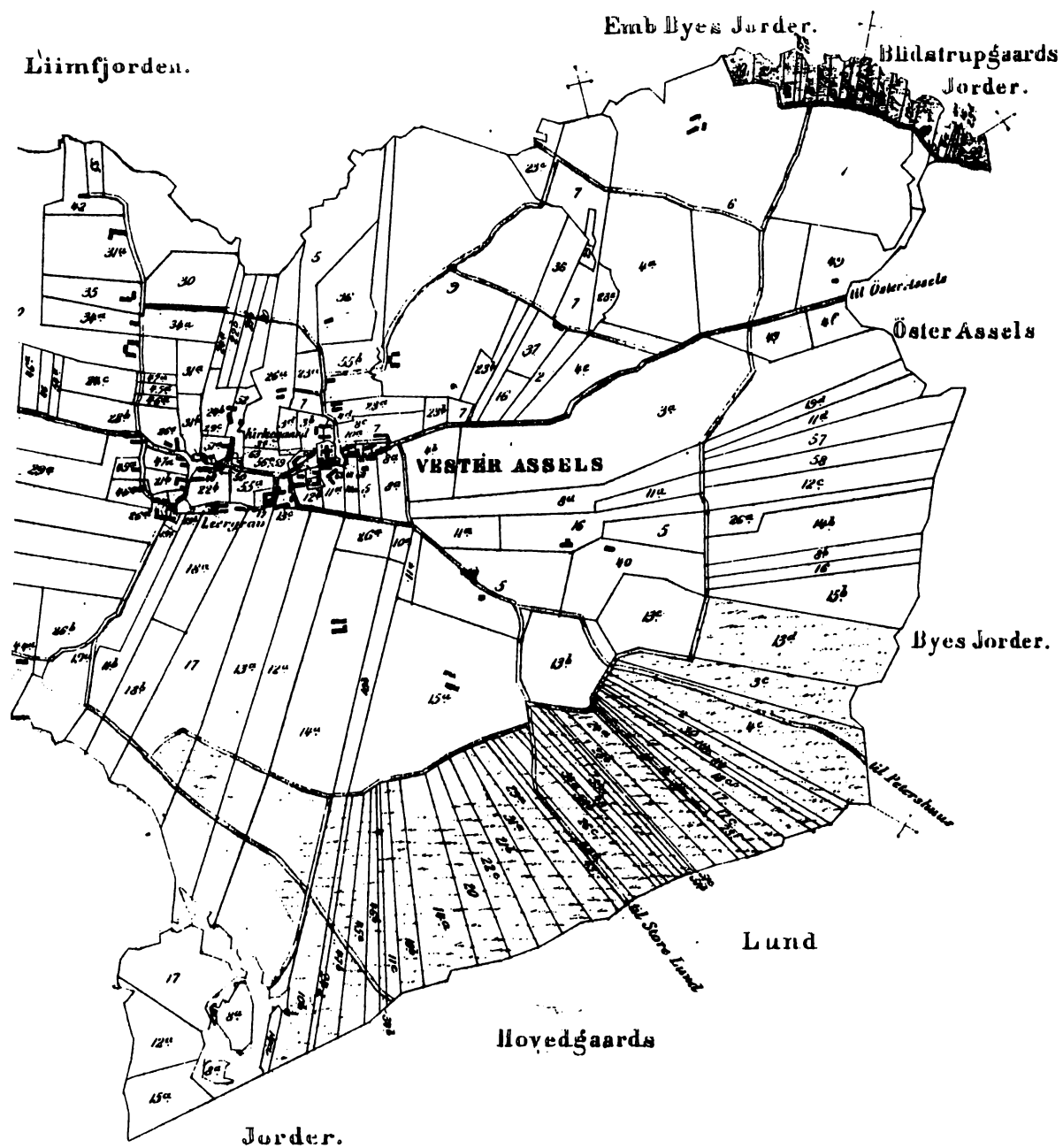
Nogle få stumper aldeles forbrændt og ubrugeligt tømmer for 2 rbdlr.

navneværdi - er sølv

$\frac{2}{52}$

Ialt

Som fragik forsikringssummen 1500 rbdlr., altså var 1448 rbdlr. til udbetaling.

Udsnit af det minoredede matrikelkort over V. Assels sogn fra omkr. 1860-70. Øst for V. Assels by ses matr.nr. 57 og 58, kaldet Sandholm, som Jacob Breiner, ane 2, lagde under Mygdam Mølle i nabosognet Ø. Assels.

Knap et års tid efter var møllen igen opbygget, men solgt til Christen Nielsen Lundsbye; 19 oktober 1844 blev møllen, der var opført af svært fyrretømmer i 8te-kant med muret fod og tækket med strå, forsikret for 3000 rbdrl. sølv.

Ved købekontrakt dateret Nykøbing 15. juli 1844 og skøde dateret Aarbek Mølle i Ørding sogn 17. december 1844, læst 21. december (13), overdrog møller og gårdmand Johan Jacob Jacobsen Breiner til møller Christen Nielsen Lundsbye af Eskjær Mølle i Salling sine samlede ejendomme i Ø. Assels (Mygdam - Mydum - Vejrmølle) og V. Assels (Sandholm) sogne, ialt 2 tdr. 4 skpr. 2 fjdk. 1 5/12 hartkorn jordskyld samt 1 td. 4 skpr. 3 fjdkr. 1/4 alb. (fejl for 2 tdr. 5 skpr. 1 fjdk.) mølleskyld, alt for 4000 rbdrl. rede sølv; det bemærkedes, at møllen var brændt, og at køberen kunne hævde assurancesummen 1500 rbdrl. efter fradrag af værdien af de ovennævnte beskedne rester af møllen.

Aarbæk Mølle i Ørding.

Møller Jacob Jacobsen Breiner i Mygdam (Mydum) Mølle i Ø. Assels havde allerede ved købekontrakt af 27. juni 1831 og skøde af 20 marts 1832, læst 23. juni (14), købt Aarbæk (Arbeck) Vindmølle i Ørding sogn af gårdmand og sognefoged Christen Jensen Wittrup i Ljørslev og husmand Christen Jensen Gaarde i Ørding (Breiners senere svigersøn, jfr. efterslægten III) for 210 rbdrl. sølv til overtagelse 1. januar 1832.

Møllen var en privilligeret melmølle og skattede af 1 td. 2 fjk. mølleskyldshartkorn, og med i købet fulgte alle "stående, løbende og tilhørende møllederaskaber, heri indberegnet 1 jern møllebismer på 15 lispd. vægt".

Sælgerne havde umiddelbart før købt møllen for 172 rbdrl. sølv af Jens Jensen Søndergaard i Aarbæk Møllegaard, og af de vilkår, der gik igen i de to skøder, skal nævnes:

6.

Efter aftægtskontrakt havde Niels Christensen og hustru forbeholdt sig 4 tdr. rug, 4 tdr. 4 skp. byg og dette toldfrit malet på den solgte mølle.

8.

Skulle køberen (køberne) finde det for godt, da skal det være dem (ham) uforment af sælgeren eller efterkommende ejere af Møllegården at opføre en møllebygning ... for møllen, samt en dertil hørende kålhøve (haug), hvortil er udvist 54 alen jordsmon i længden 52 al. i bredden eller 2808 kvadratalen af møllegårdens ejendomme, hvilket jordsmon ej tillægges nogen skatters svarelse for køberen, men udredes og tilsvares på vedkommende steder af sælgeren alene, da ejendommen er indbegreben i Møllegaardens øvrige jordskyldshartkorn.

9.

Ligeså er det indvilget køberen, om da ellers efterkommende ejere af møllen måtte finde sådant for godt, at flytte møllen fra det sted, den nu står, til vest nordvest østen for Østerdalen ovenpå bakken, tæt norden for Møllevejen, og skal da køberen i dette tilfælde have samme ret og rettighed som i sidste post er benævnt, til at opføre møllehusbygning norden for møllen på det sted, og en kålhøve norden for møllehusbygningen, hvortil af sælgeren udlægges et stykke jordsmon af samme kvadratindhold, som i sidste post er benævnt, nemlig 2808 kvadratalen.

10.

Af dette stykke jordsmon eller 2808 kvadratalen opbrudt jord svarer nuværende køber eller efterkommende ejere af møllen årligt til sælgeren Jens Jensen Søndergaard og efterkommende ejere af Møllegaarden 3 rbdrl. ... som vederlag for de af Møllegaardens ejer svarende kgl. skatter og øvrige offentlige byrder på det udlagte jordsmon.

Få måneder efter skødets udstedelse lod Jacob Breiner i Mygdam (Mydum) Mølle ejendommene Aarbæk (Arbeck) Mølle 9. november 1832 (15) taksere til brandforsikring således:

	rbdrl.
a.	
En hollandsk vejrmølle opført i 8te-kant af svær fyrretømmer med stråttække, undtagen en alen forneden, som er med fjæl, indrettet til een melkværn, mølleværket er dels af eg og dels af bøg og indrettet således, at der kan indlægges grubeværk, og møllen har 24 alen vindfang, alt i afvigte sommer opført af nyt, takseret til 1650 rbdrl. navneværdi, er sølv	1600
b.	
Et hus opført norden for møllen, 7 fag, 9 alen dyb, opført af grundmur med fyrre overtømmer og stråttække, indrettet til 2 stuer, kammer, køkken og bryggers. Over huset er loft, og i samme fornødne vinduer og døre. - Forsvarlig skorsten og bagerovn. Takseret til navneværdi 309 rbdrl. 36 sk., er sølv	<u>300</u>
Ialt	1900
Forsvarlig mod ildsfare og ej tilforn forsikret. - De anordnede brandredskaber blev forevist.	

Efter Mygdam Mølles brand i september 1843 og salget af møllen i sommeren 1844 flyttede familien Breiner til Aarbæk Mølle før folketællingen 1845, hvor husstanden blev anført således under Ørding by i en mølle:

Jacob Breiner, 63 år, f. i Frederikshede på Alheden, møllejer.

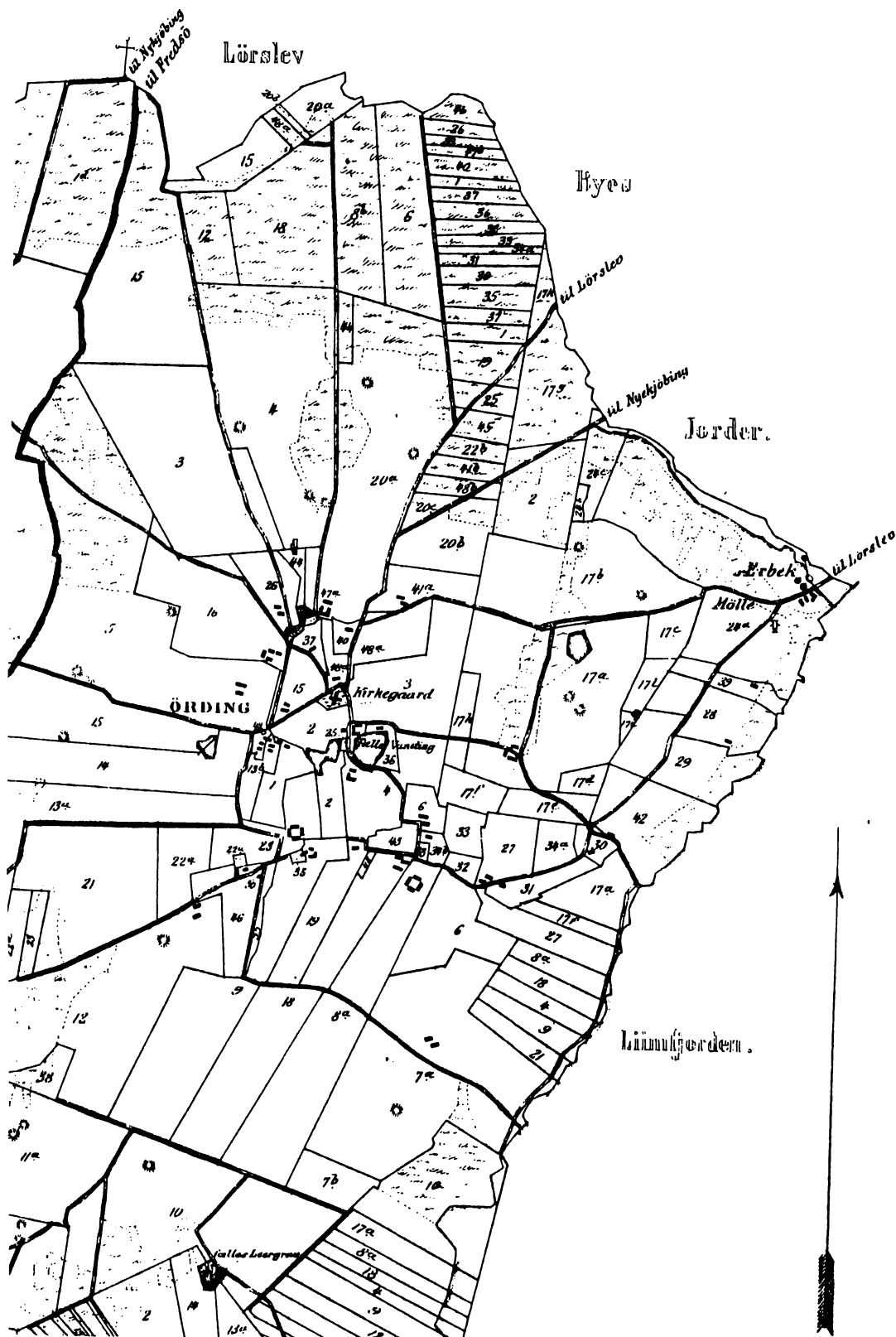
Ane Kirstine Sørensdatter, 67 år, f. i Nykøbing, hans hustru.

Philip Breiner, 27 år, f. i Ø. Assels, betjent ved møllen.

Christian Breiner, 25 år, f. i Ø. Assels, møllebygger.

Jacob Jacobsen Breiner, 20 år, f. i Ø. Assels, deres søn.

En tjenestepige.

Udsnit af det minorerede matrikelkort over Ørding sogn fra omkr. 1860-70. Østligst i sognet ved skellet Ljørslev (Lørslev) sogn og Limfjorden ses vejrømlen Aarbæk (Ærbek) Mølle, der oprindeligt var en vandmølle ved den viste bæk.

Flytningen til Aarbæk Mølle fandt sted før 16. september 1844, da ejendommens brandforsikring blev hævet fra 1900 til 2570 rbdlr. (16). Aarbæk Mølle blev da beskrevet således:

a.	
En hollandsk mølle, deri er - siden dens forsikring - indlagt grubeværk og en brækkværn, rbdlr.	
hele møllen takseret til navneværdi 1970 rbdlr., er en forhøjelse i sølv	370
b.	
Et hus nord for møllen, tilbygget hver af enderne 4 fag og hele huset grundmuret. - Takseret til navneværdi 600 rbdlr., er en forhøjelse i sølv	300
Ialt (forhøjelse)	<u>670</u>
15. oktober 1848 (17) blev forsikringssummen på ejendommen hævet fra 2570 til 2870 rbdlr. med følgende begrundelse:	

a.	
En hollandsk vejrmølle - uforandret 1970 rbdlr.	
b.	
Et hus nord for møllen i øst og vest, består nu af 16 fag, 9 alen dyb, 37 1/2 alen lang, fyrrer overtømmer, grundmuret, loft over 11 fag, stråtag, indrettet til storstue, gang, dagligstue, køkken og bryggers med forsvarlig skorsten og ovn, samt lade, blev nu takseret til 700 rbdlr., forhen 600, altså forhøjet med	100
c.	
Et hus ibygget litra b i nordre ende mod øst, 6 fag, 9 alen dyb, 15 alen lang, fyrrer overtømmer, grundmuret og stråtag, indrettet til stald og svinesti, blev takseret til 200	200
Ialt (forhøjelse)	<u>300</u>

Jacob Breiners sidste år.

Aarbæk mølles jordtilliggende havde Breiner udvidet 1844/45, idet gårdmand Jens Jensen Søndergaard (i Aarbæk Møllegaard) 16. december 1844, læst 12. juli 1845 (18), udstedte skøde til møller Jacob Jacobsen Breiner på det stykke jord i Ørding, hvorpå hans ejende vejrmølle var opført; jordstykket var i østre side 195 alen lang, i vestre side 91 alen, i søndre ende 38 alen og i nordre ende 45 1/2 alen bred med omkørselsplads til møllen ved nordøstre hjørne, alt for 50 rbdlr. sølv. - Som skattegodtgørelse skulle der årligt betales 2 mk. til Sct. Hansdag.

Og 29. maj 1845, læst 31. maj (19), modtog møller Jacob Jacobsen Breiner arvefæsteskøde af Peder Mikkelsen i "Wstrup" (fejl for Vittrup) i Ørding sogn på et stykke husjord i Ørding med 4 skpr. hartkorn med tilhørende hedelodder for 50 rbdlr. sølv; også heraf skulle der årlig betales 2 mk. sølv Sct. Hansdag som skattegodtgørelse.

Ved folketællingen 1850 blev familien anført således under Ørding by:

Jacob Breiner, 68 år, f. i Ø. Frederikshede, møllejer, hvoraf han lever.

Ane Kirstine Sørensen, 73 år, f. i Nykøbing, hans kone.

Johan Philip Frederich Breiner, 29 år, f. i Ø. Assels, deres søn.

Jacob Jacobsen Breiner, 25 år, f. i Ø. Assels, søn i krigstjeneste.

En 22-årig betjent ved møllen og en tjenestepige.

Den 26. juli 1850 (20) blev Aarbæk (Arbek) Vejrmølles hidtidige brandforsikringssum nedsat fra 1970 til 1500 rbdlr., altså med 470 rbdlr.

Men 13. oktober 1851 blev ejendommens samlede assurancesum forhøjet med 1000 rbdlr. fra 2400 til 3400 rbdlr. - Med følgende begrundelse:

a.	rbdlr.
En hollandsk vejrmølle, betydeligt forbedret med nyt tømmer og nyt tække, samt værk og ny sten, blev takseret til 2400 - før 1500 - tilgang	900
b.	
Et hus nord for litra a, 700 rbdlr., uforandret.	
c.	
Et hus i litra b's nordre ende består nu af 9 fag, 9 1/2 alen dyb, fyrrer over- og undertømmer, dels murede, dels klinede vægge, loft over 5 fag og stråtag, indrettet til aftægtsstue, sovekammer, køkken og bryggers med forsvarlig skorsten og ovn samt stald, blev nu takseret til 300 - forhen 200 rbdlr. - tilgang	100

Jacob Breiners salg af Aarbæk Mølle til sønnen.

Allerede før den nævnte taksation til brandforsikring var der 17. september 1851 blevet oprettet købekontrakt mellem Johan Jacob Breiner og sønnen Jacob Breiner, efterslægtens VIII; dokumentet (21)lyder:

Imellem undertegnede er oprettet sådan kontrakt.

Jeg Jacob Jacobsen Breiner sælger og overdrager herved til min søn, Jacob Jacobsen Breiner, den mig efter skøde af 20. maj 1832 tilhørende Aarbæk (Arbek) Vindmølle i Ørding sogn af mølleskyldshartkorn 1 td. 2 fjdk. med alle tilhørende stående og løbende redskaber uden undtagelse; ligeledes den mig efter arvefæsteskøde af 29. maj 1845 tilhørende hedelod 364 og 360 alen lang og 110 1/2 og 110 alen bred, dog med undtagelse af det i skødet nævnte nordvestlige hjørne, som er overdraget Poul Odgaard, og endelig den mig efter lejekontrakt af 7. september 1846 tilhørende ret i 200 år til en hedelod fra Peder Madsens hus, der i nordre side er 279 alen, i søndre 251, i østre 129 og i vestre 92 alen lang, samt al min ejende besætning, ind- og udbo uden nogen undtagelse på vilkår:

1.
At de lodder, jeg efter det nævnte arvefæsteskøde og lejekontrakt besidder, kan lade sig fraskille, hvilket da vil ske i indeværende efterår; i modsat fald indgives ansøgning om at arvefæstejendommen

og lejelodden må overdrages med samme adkomst, som de nu besiddes.

2.

At køberen betaler i købesum 600 rbdlr., skriver..., for hvilket beløb han meddeler mig 1ste prioritets panteobligation i de solgte ejendomme på samme tid, skødet udstedes, og iøvrigt meddeler mig aftægtskontrakt i overensstemmelse med den imellem os truffne aftale, og er han berettiget til at fordre skøde udstedt, så snart det kan ske.

3.

Køberen har allerede tiltrådt ejendommene.

4.

I tilfælde af ildsvåde inden tiltrædelsen er køberen berettiget til at hæve assurancesummen, men har da intet videre krav til mig.

5.

Omkostningerne ved denne kontrakt og senere skødet udstedelse, aftægtskontrakt og panteobligation (samt) tinglæsningens 1/2 pct. udredes halvt af os begge.

Underskrevne Jacob Jacobsen forpligter mig til at opfylde denne kontrakt i alle dens ord og punkter.

Således at være indgået bekræfter vi med vore hænder i vitterlighedsvidners overværelse.

Aarbæk (Arbek) Mølle den 17. september 1851 ...

Med hensyn til bestemmelserne i 2den post gøres der forandring, at køberen udsteder panteobligation med prioritet efter de på ejendommene nu hvilende forhæftelser, hvilken obligation skal lyde på broderen Philips navn, men iøvrigt klausuleres således, at renterne tilfalde sælgeren og hans hustru, så længe de leve, og at faderen forøvrigt skal være berettiget til at opsigte pengene, for så vidt de ere nødvendige til Philips underhold, men ellers henstå uopsagte til begge forældrene ere døde, efter hvilken tid Philip er rådig over såvel kapital som rente.

Endvidere bestemtes, at køberen forbinder sig til at svare sælgeren og hustru 2 potter mælk daglig, og når den ene af aftægtsfolkene dør, falder en halv potte bort.

Jacob Jacobsen Breiner

m.f.p.

som sælger

Jacob Jacobsen Breiner

m.f.p.

som køber

Til vitterlighed:

N. Breum

C. A. Barfoed.

I henhold til denne købekontrakt blev skødet fra far til søn udstedt 2. juli 1852, læst 3. juli (22); det bemærkedes i skødet, at købet omfattede ejendommene, samt 1 hest, 2 køer, 6 får, 2 svin, 1 vogn, 1 plov, 1 harve, 1 stueur, 1 kakkelovn, 1 grubekedel og sengeklæder til 2 senge. - Samtidig betingedes sælgeren og hustru sig aftægt, ligesom der på ejendommen hæftede aftægt til Maren Nielsdatter.

Den samtidigt oprettede aftægtskontrakt lyder:

Underskrevne Jacob Jacobsen Breiner af Aarbæk (Arbek) Mølle forbinder mig, da min fader har solgt mig sine ejendomme i Ørding sogn, at svare ham og min moder, så længe de leve, følgende aftægt:

1.

Indretter jeg dem en god beboelseslejlighed med stue, kammer, køkken og bryggers, hvilken jeg årligt vedligeholder på min egen bekostning.

2.

Indrømmer jeg dem have til fri brug og afbenyttelse.

3.

Leverer jeg dem 4 tdr. rug, 4 tdr. byg, godt, sundt, rent korn, der leveres med 1 td. kvartalsvis, 1 1/2 lispd. smør, 1 lispd. ost, 2 ol æg, 2 lisp. ål, 1 ol sild, hvilket alt leveres på den for hver del passende tid. - 4 pd. kaffe, 4 pd. sukker, 4 pd. cikorie, som leveres, når aftægtsnyderne måtte ønske det.

Hvert år leverer jeg dem i december måned 1 gris, som rengjort skal veje 7 à 8 lispd. - Hver vinter føder jeg 2 får for dem lige med mine egne.

Daglig leverer jeg dem 2 potter nymalket mælk om sommeren og ligeså om vinteren.

Alle varerne skulle naturligvis leveres sunde og gode med forsvarlig vægt og mål.

5. (rettere 4.)

Når aftægtsfolkene ved døden afgår, bekoster jeg deres begravelse efter egnens skik og brug, imod at der af deres efterladenskaber godtgøres mig 12 rbdlr. for hver begravelse.

Til sikkerhed for aftægten meddeler jeg 2den prioritets panteret lige med 600 rbdlr. i den mig efter skøde af dags dato tilhørende Aarbæk (Arbek) Vindmølle i Ørding sogn med jord 1 fjdk. 1 1/2 alb. (hartkorn) med sæd, afgrøde, besætning, ind- og udbo, mølleinventarium og assurancesum i ildsvådes-tilfælde.

For det stemplede papirs skyld anslåes aftægten til 55 rbdlr., der fem gange taget er 275 rbdlr. Aftægtsboligens indretning 25 rbdlr. og to begravelser 50 rbdlr., ialt 350 rbdlr.

Således at være indgået imellem os bekræfte vi under vore hænder vidnesfast.

Aarbæk (Arbek) Mølle den 2. juli 1852

Jacobi Jacobsen Breiner

m.f.p.

Til vitterlighed:

Madsen

Niels Jørgensen

m.f.p.

Ligeledes samtidigt udstedte Jacob Jacobsen Breiner i Aarbæk (Arbek) Mølle en panteobligation til broderen Philip på 600 rbdlr. sølv, "hvilken sum vor fader har skænket ham, og hvoraf han for sin og vor moders livstid har forbeholdt sig renter. Ligeledes har han forbeholdt sig, forsåvidt kapitalen i tiden skulle behøves til Philips underholdning, da han er meget svagelig, ret til at kunne opsig kapitalen." - For summen hæftede Aarbæk Mølle med 2. prioritets panteret; obligationen blev af udstederen underskrevet med fornavnet Jacobi.

Branden i Aarbæk Mølle 1853 og landbrugets udvidelse.

Den 25. januar 1853 nedbrændte den hollandske vindmølle totalt, hvilket er nærmere omtalt under sønnen Jacob Jacobsen Breiner, efterslægtens VIII.

Men allerede et halvt år senere var møller Jacob Jacobsen Breiner i Ørding i stand til ved skøde af 27. juli 1853, læst 13. august (23), at afkøbe gårdmand Jens Christian Madsen Støberg i Ørding parcellen matr.nr. 17b af Ørding by med godt 2 tdr. hartkorn for 2000 rbdlr. sølv. - På parcellen hvilede en forpligtelse til at bebygge denne inden to år, så måske lod Jacob Breiner den yngre Aarbæk Mølle flytte til denne parcel, nemlig en del af Hedegaard i Ørding.

De gamle forældres død.

Hos sønnen Jacob Breiner (efterslægtens VIII) i Ørding Vejrmølle døde den gamle Johan Jacob Breiner og hustru i henholdsvis februar og november 1854. - Iflg. skifteprotokollen (24) blev Jacob Breiners død anmeldt 9. februar, hvorefter enken hensad i uskiftet bo til sin død i november; hendes død blev anmeldt 16. november og behandlet af skifteretten 24. november.

Sønnen oplyste, at alle børnene var myndige, og at deres forældres efterladenskaber var delt imellem arvingerne, forinden forældrene ved døden var afgået, samt at broderen Philip, som "undertiden mangler på forstands evner", endnu ikke var sat under værgemål. - Boet blev overdraget arvingerne til privat skifte, og 24. marts 1855 var afgiften betalt.

Noter:

- 1 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol, C,1811-18,B.35.C-SP.4, fol.58, 58b og 59.
- 2 Samme, fol.165 og 198.
- 3 Samme, fol.342.
- 4 Samme, fol.342b-43.
- 5 Morsø Sdr. og Nr. herreds matrikel 1844, B.35.C-240, fol.185.
- 6 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol, D,1818-25, B.35.C-SP.5, fol.36b og 282b.
- 7 Kilde 5, fol.177.
- 8 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol, L,1844-47, B.35.C-SP.12, fol.5.
- 9 Brandtaksationsprotokol for Morsø Sdr. herred 1801-36, Br.D.6-34, fol.60, nr.84.
- 10 Samme, fol.263 (nr.711).
- 11 Brandforhørsprotokol for Thisted amt 1825-45, Br.D.6-45 under 8.9.1843 (nr.1448).
- 12 Brandtaksationsprotokol 1831-48, Br.D.6-35, fol.176 (nr.1271) og fol.191 (nr.1320).
- 13 Kilde 8, fol.27.
- 14 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol, G,1829-33, B.35.C-SP.8, fol.396b-97b.
- 15 Kilde 12, fol.22 (nr.800).
- 16 Samme, fol.193 (nr.1326).
- 17 Samme, fol.278 (nr.1548).
- 18 Kilde 8, fol.165.
- 19 Samme, fol.112b.
- 20 Brandtaksationsprotokol for Morsø Sdr. herred 1848-86, Br.D.6-36, fol.18 (nr.1621) og fol.37 (nr.1683).
- 21 Købekontrakt af 17.9.1851 i privateje.
- 22 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol, N,1851-53, B.35.C-SP.14, fol.237, 241 og 246.
- 23 Samme, fol.542.
- 24 Morsø Sdr. og Nr. herreders skifteprotokol 1853-62, B.35.C-258, fol.97, 548b og 555.

Frederiks Kirke.
Foto: Georg Pe (Lokalhist. Arkiv for Viborg Kommune).

Ane 4 JOHAN JACOB BREUNER eller BRÄUNER, født 1752, død 1838.

Ane 5 CATHARINA DÖRR eller DÜRR, født 1757, død 1823.

Fra 1769 var Johan Jacob Breuner eller Bräuner fæster af gård nr. 10 i Havredal (Frederikshede).- Denne gård blev 1780/81 flyttet til Trehuse (Ø. Frederikshede); det lille udflyttede samfunds to øvrige gårde var da beboet af brødre til Johan Jacob.

Gården i Trehuse, nuværende matr.nr. 2, blev i 1822 overtaget af sønnen Johan Georg Breuner eller Bräuner, hvis efterkommere stadig ejer gårdens hovedparcel.

Johan Jacob, der i daglig tale blev kaldt Jacob og ved folketællingerne 1787 og 1801 nævnes med navneformerne Breuner og Bräuner, var født kl. 1 den 31. marts 1752 i den lille landsby Kohlhof (også kaldet Busenbrunner Hof) ved Heidelberg og døbt 2. april i den evangelisk-lutherske menigheds kirke i Heidelberg - Providenzkirche; hans forældre, der senere udvandrede til Danmark og bosatte sig i Havredal, var Johan Georg Breuner og hustru Anna Rosina Löffler.

Den af latinske betegnelser prægede kirkebog meddeler følgende vedrørende hans fødsel:

Johan Jacob, den 31. Martij um 1 hora natus, den 2. Apr. renatus, (Sohn von) Johan Georg Breuner vom Kohlhof (und) Anna Rosina uxor. - Paten: Johan Jacob Schneider, Beständer auf dem Kohlhof, und Anna Margaretha uxor (fadderne var altså J. J. Schneider, efter hvem drengen blev opkaldt, og dennes hustru - ligeledes bosat i Kohlhof.

Han - Jacob Breuner - aftægtsmand i Ø. Frederikshede (Trehuse), - døde 31. januar 1838, 86 år gl.

Jacob Breuner blev gift første gang 1775 - jfr. nedennævnte indberetninger samt børnenes alder - med Catharina Dörr, der i folketællingerne 1787 og 1801 nævnes som henholdsvis Cathrine Dürrin og Anna Catharina Dirrin.

Hun var kun døbt Catharina og født 1757 i byen Schönberg i Gronau sogn, men døbt 12. maj i den katolske kirke i Bensheim - Sct. Georg; hendes forældre, der senere udvandrede til Danmark og bosatte sig i Grønhøj, var Johann Peter Dörr (også kaldet Dürr) og hustru Apollonia Krichbaum.

Den på latin førte kirkebog meddeler:

Maivs 12. (baptista est) Catharina, filia legitima Joh. Petri Dörr, incolae in Schönberg, et Apollonia conjugem, levante Catharina Müllerin, (fadder var altså Catharina Müller, efter hvem barnet blev opkaldt).

Hun - Catharine Dürr, aftægtsmand Jacob Breuners hustru i Ø. Frederikshede (Trehuse), - døde 21. december 1823, 66 1/2 år gl.

Efter hele ni års enkestand blev enkemand Jacob Bräuner i Ø. Frederikshede, 76 (rettere 79) år gl., gift anden gang 30. januar 1832 i Frederiks med enken efter gårdmand Philip Risch, nemlig Susanne Margrethe Gantzhorn i Frederikshede (Havredal), 57 år. - Forlovere var gårdmand Johan Georg Bräuner i Ø. Frederikshede og Philip Bitsch i Frederikshede.

Hun, der egl. blot var døbt Susanna, var født 1773 i Ø. Frederiksmose i Thorning sogn som datter af (1) Adam Gantzhorn (Ganshorn) og hustru (Anna Barbara Märcher), døde 23. marts 1847 i Ø. Frederikshede (Trehuse) som Susanna Margrethe Ganzhorn, enke efter aftægtsmand Jacob Bräuner, 74 år gl.

Johan Jacob Breuner eller Bräuner fik i sit første ægteskab elleve levedygtige børn:

1 Johan Samuel Breuner/Bräuner, født ca. 1775/76 i Havredal, død 1853 i Frederikshøj (Grønhøj), 78 år gl.; han var gårdmand i Grønhøj.

Gift første gang senest 1798 med Anna Barbara Christine Jensdatter Seegaard (Søegaard), kaldet Keller, født ca. 1777/79, død 1846 i Bording sogn hos en søn, 67 år gl.; hun var datter af Jens Seegaard og hustru Marie Kirstine Brücher, der anden gang var gift med skoleholder Keller i Grønhøj.

Ægteskabet blev ophævet.

J. S. Breuner blev gift anden gang 1814 i Frederiks med Anna Margrethe Philbert (Filbert), født ca. 1780/83 i Grønhøj, død sst. 1838, 55 år gl., datter af Johan Christopher Philbert og hustru Maria Magdalene Kriegbaum.

Gift tredje gang 1846 i Frederiks (som 70-årige aftægtsmand) med enken Anna Margrethe Böchler, der var enke efter Johan Peter Philbert, død 1841 i Grønhøj, 65 år gl.

2 Marie Cathrine Breuner/Bräuner, født ca. 1778 (1776/78) i Havredal, død 1828 i Nipgaard i Vium sogn, 51 år gl.

Gift senest 1795 med Johan Jacob Winkler, født ca. 1774/75 i Havredal, død efter 1828(?), nævnt 1801 som gårdmand i Havredal og 1828 i Nipgaard, søn af Sebastian Winkler og hustru Cathrine Meng.

3 Johan Conrad Breuner/Bräuner, født ca. 1781/82 i Trehuse, død 1850 i Ulvedal i Frederiks sogn af mavebetændelse, 68 år gl. - Han var gårdmand i Ulvedal.

Gift senest 1803 med Mette Maria Maul, født ca. 1785 i Grønhøj, død 1849 i Ulvedal af brystsyge, 64 år gl., datter af Henrich Maul og hustru Mette Marie Schröder.

Blandt parrets tretten børn var Johan Samuel Bräuner (døbt Bräuner), 1816-1897, bosat i Lindegaarden i Bøgild i Thorning sogn, nedskrev ca. 1894 sine erindringer (2), samt Mylius Erichsens gode meddeler i fødegården i Ulvedal (3) Johan Georg Breuner (Breüner/Bräuner), 1822-1906, gift med sit næstsøskendebarn Cathrine Margrethe Breuner, 1825-1906, datter af Philip Frederich Breuner (søn af skoleholderen Christopher Breuner, se under ane 8-9) og hustru Eva Barbara Würtz i Frederikshede (Havredal); - "Gamle (Georg) Bräuner" blev tegnet 1899 af Valdemar Neiiendam.

4 Johan Jacob Breuner/Breiner (aldrig Bräuner), født ca. 1782/83 i Trehuse, se ane 2-3.

Johan Georg Breuner, 1822-1906, gårdmand i Ulvedal, tegnet 1899 af Valdemar Neiiendam til Mylius Erichsens bog om heden. - Joh. G. Breuner var brorsøn af Johan Jacob Breuner, ane 2, møller på Mors, og således fætter til dennes børn - efterslægten I-VIII. Nederst: Laden i en kolonigård i Frederikshøj (Grønhøj) fra midten af 1700-tallet. Tegning 1899 af Vald. Neiiendam.

- 5 Philip Frederich Breuner/Bräuner, kaldet Philip Jacobsen, født ca. 1784/85 i Trehuse, død 1816 i Karup by og sogn af slagflod efter 24 timers sygdom, 32 år gl. - Han var gårdmand i Karup.
Gift senest 1813 med Anna Cathrine Jespersdatter, født ca. 1789/93, død 1861, 72 år gl., datter af Jesper Nielsen, der fra efter 1801 boede i Karup Mølle. - Efter Philip's død blev hun gift anden gang 1817 med Visti Jacobsen, 1788-1872, gårdmand i Karup og sognefoged 1826-61, søn af Jacob Christensen i Rabis i Resen sogn.
- 6 Anna Margaretha Breuner/Bräuner, født ca. 1786 i Trehuse, død 1842 i Lysgaard by og sogn. Gift senest 1809 med Hans Jensen, 1783-1827, gårdmand i Lysgaard, søn af Jens Hansen (Mønsted) og hustru Karen Jensdatter (Torup) i Lysgaard.
Fra Anna Margarethas datter stammer Kiss Jensen, der gennem flere år har arbejdet med de tyske kolonisters slægtshistorie.
- 7 Johan Georg Breuner/Bräuner, født ca. 1788/89 i Trehuse, død sst. 1875, 86 år gl. Overtog fødegården 1822.
Gift første gang 1823 med Maria Catharina Betzer (eller Besser), født ca. 1793 i Aarestrup i Frederiks sogn, død 1837 i Trehuse, 43 år gl., datter af Philip Frederich Betzer (Besser) og hustru Catharina Elisabeth Lauth.
Gift anden gang 1839 med Maria Magdalene Betzer (Besser), født ca. 1801/02 i Aarestrup, død 1886 i Trehuse, 85 år gl., søster til Maria Catharina og til Johan Georgs søster Maria Christinas mand.
Johan Georg Breuner købte i 1854 slægtsgården i Trehuse til selveje og solgte den 1863 til sønnen Philip Frederich, født 1827, der i 1883 blev afløst af sin yngre halvbroder, Peter Bräuner (døbt Bräuner), født 1843; sidstnævntes oldesøn Ole Bräuner ejer nu ejendommens hovedparcel, se nedenfor.
- 8 Johann Wendel Breuner/Bräuner, født ca. 1790/91 i Trehuse, død 1859 i Knudstrup i Thorning sogn, 69 år gl.; han var bosat i Knudstrup.
Gift 1814 i Thorning med Anna Rasmusdatter, 1798-1872, datter af Rasmus Christensen og hustru Anne Cathrine Christensdatter i Skræ i Thorning sogn.
Johann Wendels efterslægt udgør størsteparten af de grene af slægten, der er medtaget på stamtavlen fra 1930'erne, hvor Breuner-slægtens indvandrede stamfar fejlagtigt nævnes som søn af en George Wendel v. Echtzel i grevskabet Erbach i Odenwald.
- 9 Catharina Barbara Breuner/Bräuner (kaldet Anna Catharina ved folketællingen 1801), født ca. 1792/93 i Trehuse, død 1886 i Hammerum i Gjellerup sogn, 97 (!) år gl.
Gift 1820 med Peder Mortensen (Bjerring), 1791-1871, søn af Morten Pedersen og hustru Anne Marie Ditlevsdatter i Bjerring by og sogn.
Fra Peder Mortensen, der 1820-34 nævnes som møller i Karup by og sogn og derpå købte gård i Hammerum eller Bjødstrup, stammer brødrene Niels Jul, død 1948, seminarieforsøger i Vordingborg, og Olaf R. Juhl i USA, der 1984 fik udgivet Reflections med flere oplysninger om slægten.
- 10 Maria Christina Breuner/Bräuner (kaldet Anna C. ved folketællingen 1801), født ca. 1796/97 i Trehuse, død 1841 i Aarestrup, 45 år gl.
Gift 1823 med Johannes Betzer (Besser), født ca. 1793/96 i Aarestrup, død sst. 1883, 90 år gl., gårdmand i Aarestrup og broder til hendes broder Johan Georgs to koner. - Efter Maria Christinas død blev Johannes gift anden gang 1841 med hendes brordatter Cathrine Margrethe Bräuner, 1814-1903, datter af Johan Conrad B. i Ulvedal.
- 11 Johan Christopher Breuner/Bräuner, kaldet Christoffer Jacobsen, født ca. 1800 i Trehuse, død 1866 i Dollerup by og sogn, 65 år gl.; han var gårdmand og senere husmand i Dollerup.
Gift 1833 i Dollerup med Bodil Marie Christensdatter, 1810-1885, datter af Christen Thomsen og hustru Bodil Kirstine Pedersdatter (Lyngsø) i Dollerup; Bodil Kirstine blev gift anden gang med Peder Kølsten.

Om Johan Jacob Breuner eller Bräuner er et par beretninger overleveret. - Således kunne sognepræsten for Frederiks og Karup menigheder siden 1830, Frederik Carl Carstens, i 1839 i sin lille bog Bemærkninger over Alheden og dens Colonier (4) skrive:

De indvandrede (kolonister) ere nu på 3 nær uddøde. Dog først i fjor - 1838 - afgik en gammel kraftig mand (Breuner) i sit 86de år. Han var født ved Heidelberg (1752), og kunne grant endnu erindre sit tyske land, vandrigen hertil (1759) og koloniens begyndelse og fremvækst. For ti år siden (1832) fik han anden gang lyst til ægttestanden, og efterlod sig i lste, 2det og 3die led 81 individer.

Og endnu i 1899 kunne Breuners sønnesøn, den 77-årige "gamle Georg Breüner i Ulvedal" (altså Johan Georg Breuner/Bräuner, 1822-1906) bl.a. fortælle Mylius Erichsen (5):

Min bedstefader (Jacob Breuner, født 1752) var 9 (rettere 7) år, da han kom her til landet. I min 15. års alder (1838) døde han, 86 år gl. - Han sagde tit, at det var kolonisterne lovet, at de i Danmark skulle komme til at stå i kløver til knæerne, men det var løgn, for der stod lyng til skrævet. Han (Jacob) talte kun tysk, men læste meget og vidste besked om mange ting. Både han og min fader (Johan Conrad B., død 1858, 68 år gl.), der døde i sit 66. år, var dyrlæger for alt fæ herude, og til mennesker blev de også hentet, især når der var sket benbrud, for der var jo ingen doktore på landet dengang.

Fra de årlige indberetninger i Rigsarkivet (6) vides, at Johan Jacob Breuner i 1769 overtog fæstet af gård nr. 10 i Havredal (Frederikshede) efter Philip Rautibusch (Rautenbusch), der havde forladt den af yderste armod og svaghed. - I 1769 var Jacob kun 17 år og endnu i 1774 var han ugift, men året efter gift.

Allerede få år efter, at kolonisterne selv havde fået gennemført, at de efter tysk skik kunne bo sammen i kun to store landsbyer med 30 gårde i hver, nemlig Frederikshede og Frederikshøj (nu henholdsvis Havredal og Grønhøj), opdagede de, at dette var galt. - Kolonistyrelsen var allerede i forvejen klar derover, men der skete ikke noget i sagen før i årene 1779-81.

Fra Sandkærgaarde, som slægten Bärthel udflyttede 1793 fra Grønhøj.
Foto: Georg Pe (Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune).

Men allerede i et andragende dateret Friderichsheide den 16. december 1771 (7) ses Jacob Breuner, faderen Johann Georg og broderen Philipp Friederich Breuner sammen med tre andre at ville flytte deres gårde til Aarestrup; i ansøgningen siges i "Friderichsheide die Leute zu dicte beyeinander wohnen, und deswegen dass Brod (brød) für uns und unsere Kinder nicht haben können".

Men først i 1779 blev det bestemt (8) at ti gårde skulle flyttes fra Havredal, nemlig fem til Aarestrup, to til Ulvedal og tre til Ø. Frederikshede, der senere blev kaldt Trehuse. - Gårdene 2, 3 og 10 i Havredal blev til Trehuses nuv. matr.nr. 1, 3 og 2.

Flytningen skulle have fundet sted i foråret 1780, men blev forsinket mindst et halvt år, fordi man ikke havde fået gravet en brønd på stedet. - Men 1780/81 fandt flytningen sted, og de tre gårde beboedes da af de tre brødre Johan Christopher, Johan Philipp Friederich og Johan Jacob Breuner.

Gården i Trehuse.

Efter at udflytningen til Trehuse havde fundet sted blev der 15. oktober 1781 (9) afholdt syn over de tre gårde i Ø. Frederikshede (Friderichshede) beboet af Philip Breuner, Jacob Breuner og Sigmund Dörr (Diur, der havde afløst sin kones broder Christopher Breuner i gården). - Jacob Breuners gård blev beskrevet således:

1.

Stuehuset, 8 fag, loft over alt med 8 døre, indrettet således:

a. Een stue østen i huset, 4 fag med 1 karm vinduer (vindver) og een enkelt ditto samt fjælgulv.

b. Tværtimod til nord et kammer, to fag.

c. Forstue, et fag.

d. Vesten for een stue, tre fag, med et vindue (vindve) udi.

e. Norden derfor er køkkenet (kykkened).

f. Vesten i huset et kammer for sønden - og til køer og får for norden.

2.

Laden, 9 fag, med 2 døre og een liden fåresti, dør, 3 skilderum.

Forsvarlig bygget og ligeså stråttækket med lyng men ej mønnet - ej udspækket, som sker til forår - 3 lemme norden på laden.

Allerede før udflytningen til Trehuse havde Johan Jacob Breuner, som han omtales i dokumentet, men underskrev sig Johann Jacob Bräuner, 8. april 1776 (10) indgået en kontrakt med sin svoger Siichmund Dörr om at deltage i aftægtsydelsen til "sein Schwieger" (svigerfaderen Johann Peter Dörr); svogeren skulle yde 1 td. rug til Breuner hvert år.

Ved folketællingen 1787 blev Johan Jacob Breuners husstand i Ø. Frederikshede (Trehuse) anført således:

Jacob Breuner, 35 år, kolonist og gårdbeboer.

Cathrine Dürrin, 32 år, hans kone, begge i første ægteskab.

Samuel Breuner, 11 år, Cathrine Breunerin, 9 år, Conradt Breuner, 6 år, Joh. Jacob Breuner, 4 år,

Fridrich Breuner, 3 år, og Margrete Breunerin, 1 år, deres børn.

Jacob Breuner nævnes 1790 og 91 i forklaringerne over Alhede-koloniernes forfatning (11), - i både 1790 og 91 havde han 6 sønner og 2 døtre, en 1790 en besætning på 4 stude, 2 køer, 3 kalve og 33 får, men i 1791 4 stude, 2 køer, 2 kalve og 28 får. I 1790 havde han avlet 18 tdr. rug, 2 tdr. byg, 6 tdr. havre, 4 tdr. boghvede og 16 tdr. kartofler, mens han i 1791 havde avlet 20 tdr. rug, 3 tdr. byg, 8 tdr. havre, 5 tdr. boghvede og igen 16 tdr. kartofler; vintersæden gik i disse år ned fra 4 til 3 1/2 td. rug.

Ved folketællingen 1801 blev familien Breuner/Bräuner i Trehuse anført således:

Jacob Bräuner, 49 år, tysk kolonist.

Anna Catharina Dirrin, 46 år, hans kone, begge i første ægteskab.

Conrad Bräuner, 20 år, gør træsko, Philipp Bräuner, 17 år, Anna Margaretha Bräunerin, 15 år, Johan

Wendel Bräuner, 11 år, Anna Catharina Bräunerin, 9 år, Anna Christina Bräunerin, 4 år, og Johan Christopher Bräuner, 1 år, deres børn.

Fra indvandringen var de tyske kolonister fritaget for militærtjeneste, men flere meldte sig frivilligt som soldat. - Fra 1804 blev derimod de yngre generationer optaget i lægdsrullerne; i hovedrullen 1804 nævnes Jakob Brauner i Ø. Frederikshede med sine 4 yngste sønner: Phillip, 19 år, født i Ø. Frederikshede, soldat 1805 ved 2. jyske Regiment, Johann Georg, 15 år, Johann Wendel, 13 år, og Christopher, 3 år, alle født i Ø. Frederikshede (Trehuse).

Efter år 1800 blev det mere og mere almindeligt, at bønderne lod deres bygninger forsikre i Den alm. Brandforsikring for Landbygninger i Danmark, der var blevet oprettet 1792 som et statsligt foretagende. - Og 19. november 1806 (12) blev ialt 15 gårde i Havredal og de 3 gårde på byens mark, Ø. Frederikshede kaldet, forsikret - bl.a. Jacob Brainers, der blev vurderet 110 rdrl. højere end de to andre gårde i Trehuse (Jacob Wacker og Simon - egl. Sigmund - Dörr).

Gården, hvor Jacob Breuner - her stavet Brainer, boede, blev beskrevet således:

a.

Stuehuset sønden i gården, 8 fag, 11 alen dyb, fyrrer under- og overtømmer, murede vægge med brændte sten, for det meste stråtag, (indrettet) til stuer, kammer, køkken og brøggers med loft (lovt), vinduer (vindver) og døre, en jern bilægger kakkelovn, en indmuret kobberkedel på 1/2 td., samt en skorsten og bagerovn, dels brændte og dels vindtørrede sten, men skorstenspiben af lutter brændte sten, takseret à fag 40 rdrl., er

Rdrl.

320

b.

Det østre hus, 11 fag, 6 1/2 alen dyb, klinede vægge, lyngtag, ege under- og blandings overtømmer, (indrettet) til kreaturer, takseret à fag 10 rdrl., er

110

C.

Det nordre hus, 8 fag, 11 alen dyb, fyrrer under- og overtømmer, murede vægge med brændte sten, lyng- og stråtag, (indrettet) til lade og tærskelo, takseret à fag 25 rdlr., er

200
630

Ialt

Forsvarlig imod ildsfare og ej forhen forsikret, - de anordnede brandreskaber ere forefundne.

Efter Statsbankerotten i januar 1813 blev forsikringssummerne for Jacob Bräuners gård efter forsikringsprotokollen (13) forandret i april kvartal således, at stuehuset blev forsikret for 512 rbdlr., stalden for 176 og laden for 322 rbdlr., ialt 1010 rbdlr. mod de tidligere 630 rdlr. - Sønnen Johan Georg Bräuner, der overtog gården 1822/23 lod åbenbart ikke udføre bygningsarbejder på gården; men i juli kvartal 1840 blev den samlede forsikringssum nedsat til 660 rbdlr. med 280, 130 og 250 rbdlr. for henholdsvis stuehus, stald og lade.

Sønnen Johan Georg overtager gården 1822/23.

Amtsforvalter Michael Rodewald Gjørup udstedte 27. december 1823 fæstebrev (14) til Johan Georg Breuner, der her stavedes Breiner, på faderen Jacobs gård i Ø. Frederikshede efter kontrakt oprettet mellem far og søn 22. januar 1822; gården bestod da af 8 fag stuehus og 8 fag ladehus.

Der findes tillige et revers-fæstebrev fra 1823 samt en afskrift af kontrakten fra 1822 (15); afståelseskontrakten imellem kolonisten Jacob Breyner i Ø. Frederikshede (Friderichshede) i "Friderichs tyske Sogn paa Alheden" og sønnen Johan Georg Breyner samme sted lyder:

1.

Jeg underskrevne Jacob Breyner haver afstået den mig allernådigst anbetroede kolonigård i Ø. Frederikshede i Frederiks tyske sogn på Alheden stående for hartkorn 1 td. 3 skp. 1 fjk. 1 5/24 alb. ager og eng til min søn Johan Georg Breyner i bemeldte Ø. Frederikshede på følgende vilkår:

2.

Skal bemeldte min søn, Johan Georg Breyner med arvinger være forbunden til årligt uden betaling at levere min kone og mig - i rette tider:

	rbdlr.	sk.	sedler
3 tdr. rug, der kan anslås til værdi		9	
1 tdr. byg, - til		2	32
10 tdr. kartofler, - til		10	
1 1/2 lispd. flæsk, - til		1	48
1 lispd. smør, - til		2	
6 læs skudtørv, - til		1	
20 læs hedetørv (à 8 snese), - til		2	32
Tilsammen af værdi		29	16
som 5 gange forhøjet beløber 145 rdbl. 80 sk. sedler.			

3.

Er bemeldte min søn eller hans arvinger forpligtet til ikke alene uden betaling, at hjemkøre såvel hede- som skudtørvene, men endog ligeledes uden derfor at nyde nogen betaling, (besørge disses gravning og øvrige tilsyn.

4.

Forbindes bemeldte min søn med arvinger stedse at græsse og fodre 1 ko og 8 får lige med hans egne kreaturer, - og er han eller arvinger forbunden til, når enten jeg eller min kone ved døden afgår, at besørge os en hæderlig begravelse, hvorimod min søn eller hans arvinger alene arver alle vores efterladenskaber af hvad navn nævnes kan, undtagen vores gangklæder, som deles således, at mine klæder tilfalder mine sønner og min kones skal tilhøre mine døtre.

5.

Overlades bemeldte søn al den i gården forefindende ind- og udbesætning samt kreaturer, undtagen af indbesætningen: et lidet hængeskab og et køkkenskab, tvende sengesteder med derpå værende klæder, og leverer han en jern kakkellovn istedet for den i stuen værende, samt undtager en kobberkedel tvende stripper, en balje (ballie), et vise-værk, et bord og et par stole, og endvidere er undtagen af udbesætningen fornævnte ko og 8te får som overleveres mig.

Alt øvrigt skal tilhøre bemeldte min søn, som og ene eller arvinger efter min og kones død skal være berettiget til benævnte undtagne os til brug og leverede møbler og effekter.

6.

Forpligtes endvidere bemeldte søn eller hans arvinger, når hans søster Christine Breyner skal giftes (gives), da at gøre hendes bryllup anstændig efter egnens skik, samt tillige at udlevere hende en forsvarlig ko - ikke over 6 år - og 4 får - ikke over 3 år - med 4re lam.

7.

Skal min søn forskaffe os 6 fag hus, hvoraf de 3 fag bliver indrettet til stuehus - forsvarligt med loft og vinduer og døre, hvilket hus efter vores død tilfalder gårdens beboere.

8.

Jeg underskrevne Johan Georg Breyner forbinder mig herved til ikke at alene at opfylde alle forne benævnte betingelser, men og med arvinger forpligter mig til fra tiltrædelsen af bemeldte kolonigård, at være ansvarlig for alle af sammes hartkorn påbudne eller herefter påbydende skatter, ligesom jeg også herved påtager mig alle den fratrædende fæster, Jakob Breyners forbindtligheder, såvel som i henseende til gårdens besætning og inventarium som dens bygningers vedligeholdelse og dens avlings forsvarlige drift (drift), samt endelig underkaster mig de bestemmelser, som ifølge den kongelige resolution af 16. marts 1796 måtte vorde fastsatte ved gårdens overdragelse til ejendom i sin tid.

9.

Gården, som er forsikret i landets almindelige brandkasse, forbinder jeg mig stedse deri at holde forsikret.

Således at være indgået bekræftes herved under vore hænder og 2de vitterlighedsvidners underskrift.

Viborg 22. januarii 1822

Jakob Breyner

med holdt pen

vitterlighed: Carl Andersen

Mulvad

Johan Georg Breyner

Til

- Ifølge påtegninger blev kontrakten godkendt dels at amtet 28. februar og dels af kolonistyrelsen 6. marts 1822.

På aftægt.

Johan Jakob Breuner kom altså på aftægt 1822/23 og i aftægtsboligen døde hans første kone allerede 1823: men efter hende findes intet skifte.

Efter 8 års enkestand blev Jakob Breuner gift anden gang 1832 - i sit 80. år - med Susanne Margr. Gantz- eller Ganzhorn, der da var en enke på 59 år. - Sammen nævnes parret i folketællingen 1834 som boende i et hus ved hans søn Johan Georgs gård i Ø. Frederikshede (Trehuse) således:

Jacob Breuner, 82 år, inderste og aftægtsmand.

Susanne Margrethe Ganzhorn, 61 år, hans kone.

- Her i aftægtsboligen døde Jacob Breuner 1838, hvor hans dødsanmeldelse (16) blev indført således i skifteprotokollen:

Anno 1838 den 31. januar er anmeldt, at aftægtsmand Jacob Bräuner i Trehusene eller Ø. Frederikshede ved døden er afgået. - Intet skifte, arvingerne myndige.

- Dog afholdtes der skiftemøde 6. april 1838 i Ø. Frederikshede hos Johan Georg Breiner, hvor aftægtsmanden Jacob Breiner ved døden var afgået; skiftemøde var indkaldt ved skrivelse af 12. februar fra Visti Jakobsen i Karup på sine stedsønner Jesper og Jacob Breuners vegne.

Tilstede var bl.a. afdødes enke Susanne Margrethe Gantzhorn, hvis lavværge var Johan Georg Breuner. - Alle den afdødes arvinger var myndige, og af disse var tilstede Johan Samuel, Conrad, Johan Wendel og Christopher Breuner, samt dertil den ene af Visti Jacobsens stedsønner Jacob Philipsen, der var søn af Philip Breuner, en søn af den afdøde; Jacob Philipsen, hvis kurator var Johan Samuel Breuner, repræsenterede ligeledes sin fraværende broder Jesper Philipsen.

Arvingerne fik ved mødet stervboet overdraget til privat skifte.

Susanne, der ved folketællingen 1840 boede hos sin datter og svigersøn Niels Sørensen (gift Risch) i Grønbæk by og sogn, flyttede senere til Havredal, hvor hun døde 1847.

- Hendes dødsanmeldelse (17) lyder:

År 1847 den 27. marts blev anmeldt, at Suzanne Margrethe Gantzhorn, enke efter Jacob Breuner, i Havredal ved døden er afgået den 23. marts. - Arvingerne er myndige.

Gården i Trehuse efter 1823.

Sønnen Johan Georg Breuner/Bräuner, død 1875, overtog som nævnt 1822/23 gården i Trehuse (Ø. Frederikshede), der ved matrikuleringen 1844 (18) fik matr. 2 af Trehuse; gårdens hartkorn blev da forandret fra 1 td. 3 skp. 1 fjk. 1 5/24 alb. til 1 td. 1 skp. 1 1/4 alb.

Sammen med de øvrige kolonist-gårde blev denne købt til selveje 1852/54. - Frederik VII, af Guds Nåde Konge til Danmark etc., udstedte 25. marts 1854, læst 19. maj (19), skøde til Johan Georg Breuner på de hidtil af ham besiddende kolonist af Ø. Frederikshede, matr. 2 af Ø. Frederikshede og 7c af Aarestrup med ialt 1 td. 1 skp. 2 1/4 alb. hartkorn for 172 rdlr. 25 1/2 sk.

Ifølge realregisteret (20) solgte Johan Goerg Breuner i 1863 gården til sønnen Philip Frederik Breuner, 1827-1899, der i 1883 blev afløst af sin yngre halvbroder Peter eller Peder Br., født 1843.- Sidstnævnte havde tidligere boet i Havredal (Frederikshede), hvor hans kone Nielsine i 1880 havde mødt ham sønnen Niels Christian Bräuner (Bräuner), der i 1912 afløste faderen som ejer af hovedparcel af slægtsgården i Trehuse: Hans søn Peder og sønnesøn Ole Bräuner fulgtes senere som ejere af ejendommen.

Noter:

1 Jørgen Nielsen og Stine Bitsch-Larsen: De sydtyske kolonisters bosættelser på den jyske hede, 1984, side 141.

Jørgen Nielsen: Johan Samuel Bräuner, en kolonistsøns levnedsløb i Årskrift 1982 for Blicheregns Museumsforening, side 20 ff, samt maskinskrevet afskrift dateret Næstved 1946 efter Johan Samuels søn Henriks afskrift fra 1921.

3 Den jyske Hede før og nu, Studier og Skildringer af L. Mylius Erichsen, tegninger af Valdemar Neiiendam, 1903, side 379 ff.

4 Kilde 3, side 360, Carstens originaludgave, s.31.

5 Kilde 3.

6 Rentekammerets jyske renteskriverkontors breve og indberetninger m.m. vedrørende kolonierne på de jyske heder (Rtk.2425.291), afskrift v. Kiss Jensen, samt Vald. Andersen: Alheden med Frederiks sogns historie, 1953, s. 190 og 199, samt kilde 1, s. 265.

7 Hedekoloniernes breve og dokumenter i reversal I.B nr. 1-122, 1762-64, G.Hek.4-2, reversal nr. 85.

8 Kilde 6 - Vald. Andersen s. 184-85, 189-90 og 198-99.

9 Hedekoloniernes breve og dokumenter i reversal I.B nr.124-50, 1763-89, G.Hek.4-3, reversal nr. 141.

10 Kilde 7, reversal nr.113.

11 Rentekammerets jyske renteskriverkontors indkomne breve 1790-1800 vedr. kolonierne på de jyske heder (Rtk. 2425. 294).

12 Taksationsprotokol for brandforsikring i Lysgaard herred 1800-12 Br.D.8-33, fol. 274 (192-18).

13 Forsikringsprotokol for brandforsikring i Lysgaard herred B, 1800-57, Br.D. 8-17. fol. 257-58.

- 14 Hedekoloniernes fæsteprotokol 1810-48, G.Hek.4-8, fol.41b.
- 15 Hedekoloniernes fæstebreve og andre adkomster 1801-55, G.Hek.4-9.
- 16 Hedekoloniernes skifteprotokol 1836-50, G.Hek. 4-14, 8b-9b.
- 17 Samme, fol.50.
- 18 Lysgaard herreds matrikel 1844, B.47-300, fol.16.
- 19 Lysgaard og Hids herreders skøde- og panteprotokol nr. 23, 1852-55, B.47-SP. 26, fol.577b
- 20 Realregister for Frederiks sogn, B. 47-SP.145. fol.73, samt kilde 6 Vald. Andersen s.199.

Ane 6 SØREN ANDERSEN ANDRUP eller FROM, født 1753, død 1825.

Ane 7 ELSEBETH MARIE NIELSDATTER NEES, født 1748, død 1794.

Søren Andersen Andrup (Aandrup, Aannerup) eller From var fra før giftermålet 1777 til sin død 1825 skipper i Nykøbing; - familien boede først i "byens Adelgade" (Algade) nær rådhuset, siden i Østergade og sidst i Fjordgade.

Søren var født 1753 i Nykøbing, døbt 4. marts, søn af Anders Christensen (Andrup, senere kaldet From), tjenende Anne From, og hustru (Sophie Christensdatter). - Faddere ved hans dåb var Stine Wisberg, Kirsten Andersdatter, Inger Pedersdatters datter, Friderich From, Søren Skiærbech og en skomagersvend, Anders, hos Christen Bjerring.

Han - Søren Andersen Andrup, forhen skipper i Nykøbing, - døde 26. april 1825, 72 år gl.

Han blev gift første gang 1777 i Nykøbing, hvorom kirkebogen oplyser:

Fredagen den 20de juni trolovet skipper Søren Andersen Aandrup med pigen Elisabeth Marie Nielsdatter Nees.

Som forlover for dette ægteskabs lovlige rigtighed indestår med egne hænders underskrift og caverer.

Niels Nielsen Krog

Niels Christensen Krog.

Parret blev copuleret den 22de august.

Hun, der egentlig var døbt Elsebeth Marie, var født 1748 i Nees i Karby sogn, døbt 4. juni (Fest. 3. Pentec.), datter af Niels Pedersen og hustru Karen Nielsdatter. - Hun blev båret til dåben af Anne Marie Lispet Bröchner, faddere var Niels Nielsen, Søren Sørensen, Christen Laursen, Johanne Sørensdatter og Birgitte Hansdatter.

Hun - Søren Froms hustru Elisabeth Marie Nielsdatter - døde 1. septeber 1794 i Nykøbing, 48 år gl.

Derpå blev Søren From gift anden gang 1794/98 - uvist hvor - med Kirsten Bierum Foersom eller sum (Fosum), der var født 1769 i Farsø by og sogn i Himmerland som datter af degnen Foersom; hendes far, studiosus Christen Foersum, forhen degn i Farsø, døde 1813 i Nykøbing, 85 år gl.

Hun - Kirsten From, skipper Søren Froms enke i Nykøbing, - døde 13. marts 1845, 86 år gl.

Søren Andrup eller From fik i sine to ægteskabet ialt ti børn, hvoraf de otte overlevede faderen; børnene var:

1 Anne Kirstine Sørensdatter From, født 1777, se ane 2-3.

2 Niels Christian Sørensen From, født 1780, død 1794, 13 år gl.

3 Karen Sørensdatter From, født 1783, død efter 1825.

Gift 1807 med Erich Lorentzen Møller, nævnt 1807 som møllebygger i Nykøbing og ved skiftet efter svigerfaderen 1825 nævnt som Erich Møllebygger i "Flønnersø" Mølle (vel Flyndersø Mølle i Estvad sogn).

Parret havde allerede meldt sig til ægteskabs indgåelse 1805, men da hun samme år fik en søn Erich Møller, død 1812 i Nykøbing, 7 år gl., kendte hun ikke barnefaderens opholdssted.

4 Anders Sørensen From, født 1786; han boede 1825 i Christiania (nuv. Oslo) i Norge.

5 Christen (egl. døbt Chresten) Sørensen From, født 1789, død mellem 1825 og 63 - uvist hvor; han nævnes 1814 som matros i Nykøbing, hvorfra han endnu 1825 var søfarende.

Gift 1814 i Nykøbing med Else Marie Pedersdatter Bach, født ca. 1788/89, død 1863, 75 år gl.

6 Joseph Sørensen From, født 1794; han boede 1825 i København.

7 Elisabeth Marie Sørensdatter From, født 1798, død efter 1834.

Hun angives 1825 at være gift med Søren Peter i "Søeballinghuus" ved Søbyvad ved Aarhuskanten, nemlig Søren Pedersen, født ca. 1794, der ved folketællingen 1834 var husmand i Faarvang by i Tvillum sogn.

8 Anne Marie Sørensdatter From, født 1800; hun tjente i 1825 hos klædehandler Bakke i København.

9 Sophie Marie Sørensdatter From, født 1803; hun tjente i 1825 hos forvalter Smidt i det civile arresthus i København.

10 Christen Bjerring (Sørensen From), født 1806; han døde som barn før 1825.

Søren Andersen nævnes ved giftermålet 1777 med efternavnet Aandrup, der gentoges ved de to ældste børns dåb 1777 og 80, men da senere rettet i kirkebogen til From; ved datterens dåb 1783 nævnes han med efternavnet Aannerup. - Endnu i 1784 og 95 nævnes han som Andrup, men ellers altid som From.

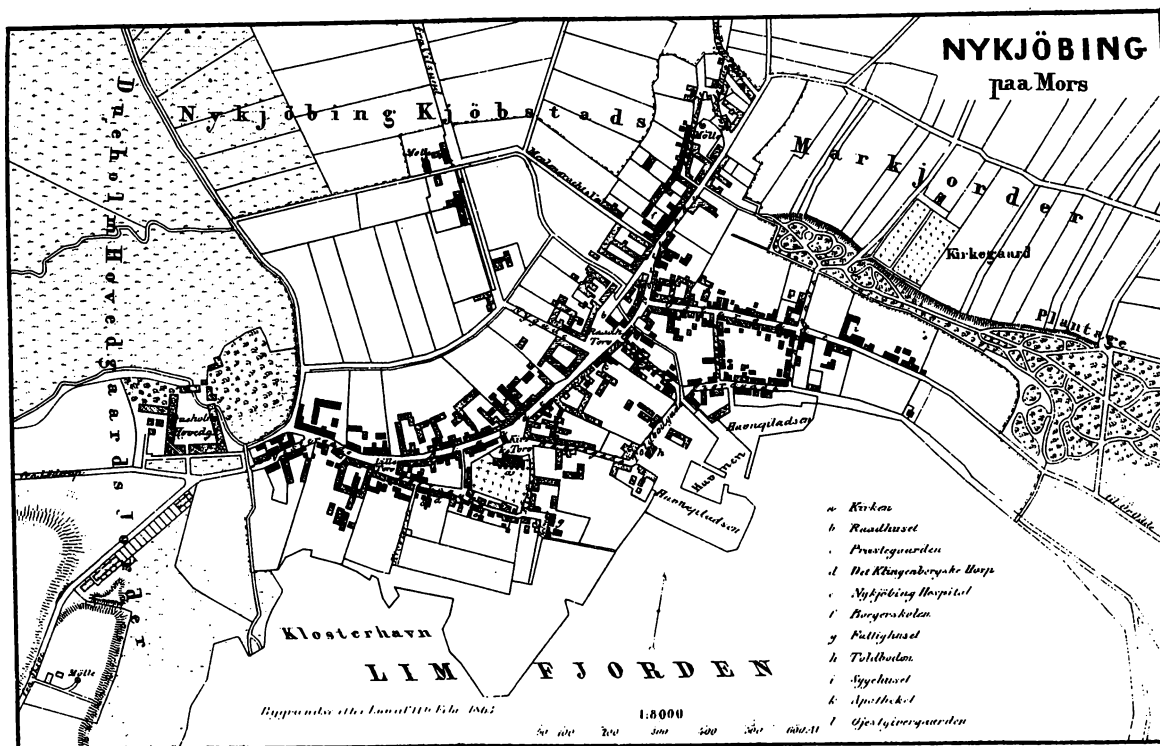
Fra før giftermålet 1777 til sin død var han skipper i Nykøbing.

Om han de første år havde eget skib vides ikke, men ved skøde af 20. juni 1792 købte han jagten "Sct. Jacob" på otte kommercelæster af madame Dorthea Catrine, sal. Schvintes i Lemvig; skibet blev vurderet til 50 rdlr. ved skiftet 1794 efter Søren Froms første kone (1).

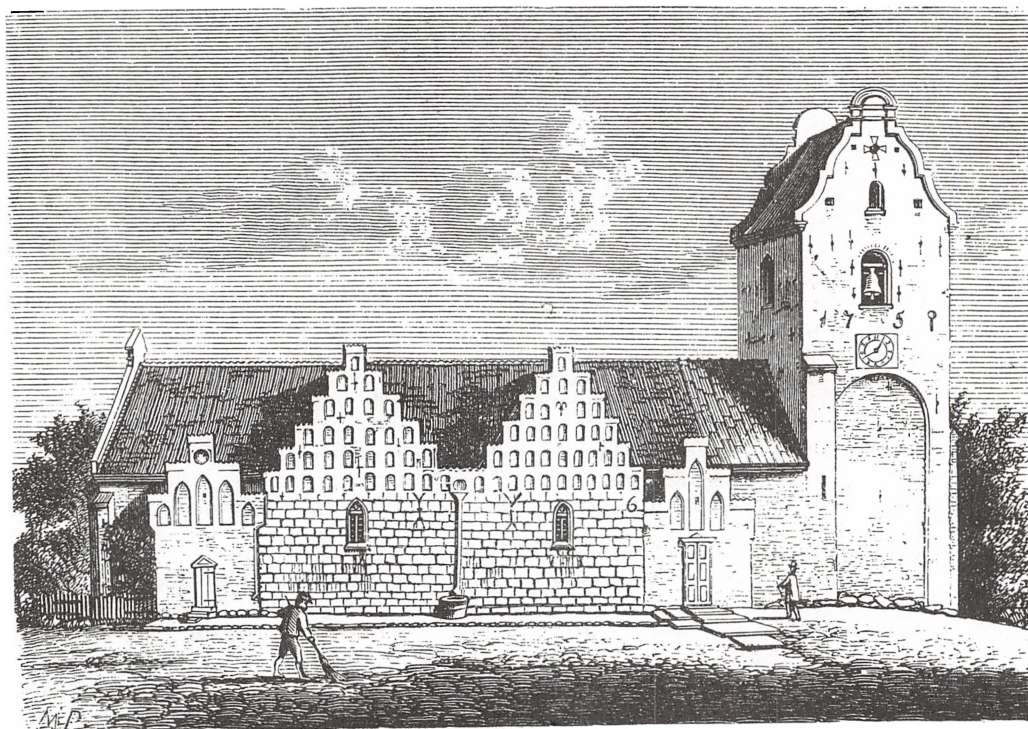
Senere var Søren From ejer af halvparten af jagten "Lykkens Prøve", som han ved nedennævnte obligationer pantsatte 29. juni 1818 og 25. juli 1819; den nævnte halvpart blev solgt på auktion 13. marts 1821 for 140 rbdlr. sølv, se nedenfor.

Bosat ved Raadhustorvet fra 1784 til 1794/95.

Søren Andrups eller Froms bopæl fra giftermålet 1777 til 1784 kendes ikke. - Men fra 1784 boede han i "byens Adelgade" (Algade) ved Storebro og Byaa nær "Niels Rings Gyde", altså i Algades fortættelse langs Raadhustorvets østside mellem den nuværende Ringgade og Østergade ved Aaen, der

Søren Andersen Andrup eller From, ane 6, boede først i Algade/på Raadhustorvet mellem åen og Ringsgade, men flyttede senere til Fjordgade nærmere havnen. Kort over Nykøbing omkr. 1870, Trap: Danmark, 2. udg. 1875.

Den i 1880erne nedrevne Sct. Clemens kirke i Nykøbing.
-Magnus Petersens tegning, Trap, 1875.

umiddelbart bag rådhuset - nu tildækket - løber ned mod havnen.

Christen Sund, borger og hospitalsforstander i Nykøbing, udstedte skøde 13. maj 1784, læst 17. juli (2), til borger og velfornemme skipper Søren Andersen Andrup i Nykøbing på sin gård, beliggende i byens "Adelgade" (Algade) ved Store Bro og Byaa og strækkende sig i længden fra Adelgade og ned til sr. Niels Olesens lejehus og i bredden fra Byens Aa til Byens Gyde (nuv. Ringsgade - jfr. nedenævnte obligation) samt dertil et lidet hus i gyden, som på gårdens havegrund var bygget, alt med gårdsrum og haveplads for 142 rdlr.

Samtidigt, læst 19. maj 1787 (3), udstedte Søren Andersen Andrup, borger og skipper i Nykøbing, en obligation til borger og hospitalsforstander Christen Sund i Nykøbing på 100 rdlr. med første prioritets panteret i gården - beliggende ved Byens Aa og den såkaldte Niels Rings Gyde.

Her i ejendommen boede familien ved folketællingen 1787, hvor følgende oplysninger gives under Algade: †

Søren Andersen From, 36 år, skipper.

Elisabeth Marth...(?) Nielsdatter, 37 år, hans hustru, begge i 1. ægteskab.

Anna Kirstine, 10 år, Niels, 7 år, Karen, 4 år, og Anders, 1 år, deres børn, samt dertil en tjenestepige.

Da der i oktober 1792 (4) blev afholdt skifte efter Sørenns broder, skipper og borger Joseph Andersen From i Nykøbing, nævnes som den knap toårige datters fødte værge farbroderen Søren Andersen From, borger og skipper i Nykøbing, men på "nærværende tid ude på søfarten".

Allerede før Søren Froms kone Elsebeth Maries død i september 1794, se nedenfor, havde han 17. juni 1794 oprettet købekontrakt vedrørende salget af ejendommen ved Raadhustorvet. - Kontrakten lyder (5):

Købekontrakt imellem os undertegnede, skipper Søren Andersen From eller Andrup og mester - skomager Peter Joensen Algreen af Nykøbing på Morsøe.

1.

Jeg Søren Andersen Andrup, borger og skipper i bemeldte Nykøbing, sælger og overdrager fra mig og mine arvinger min ejende og iboende gård med påstående bygninger og tilhørende have (haug)-plads med sine indelukkelse, der er beliggende her i byens Adelgade (nuv. Algade) ved Den store Bro og Byens Aa, strækkende sig i længden fra Adelgaden og ned til Christen Madsens iboende hus og i bredden fra Byes Aa og til Gyden (nuv. Ringsgade) næst sønden for bemeldte gård og have, samt 2de mig tilhørende og i Porshave beliggende agre - hr. Jacob Olesens på nordre og hr. Niels Krogs agre på søndre side - til mester-skomager sr. Peter Joensen Algreen her i byen for den summa 330 rdlr., skriver...

2.

Med gården, haven og de 2de agre følger en udi Lillestuen stående jernbilæggekakkelovn på 1 skpd., en firkantet bord, som står i den yderste stue og bænke i begge stuerne, samt hvad iøvrigt der er nagelfast, alt som det nu er og forefindes.

3.

Gården og ejendommene står fra dato af for køberens egen regning og risiko iflg. loven, alene jeg forbeholder mig bopæl i gården til Michaeli førstkomende, imod jeg deraf til den tid svarer skatterne; men tienden og markmandslønne af agrene betaler køberen, eftersom han tager afgrøden.

4.

Det stemplede papir til skødet og sammes bekostning betaler køberen; men sælgeren udsteder imod købesummens betaling til Snapsting 1795 et lovformeligt skøde.

5.

Jeg Peter Joensen Algreen - som køber - lover og hermed forpligter mig at betale udi Snapsting 1795 god betalingstid den før accordere købesumma 330 rdlr., skriver... til sælgeren, skipper Søren Andersen Andrup eller hvem anden, han dertil kommitterer. Og til ydermere forsikring har jeg anmodet min kære svigerfader, sr. Niels Josephsen her i Nykøbing med mig som kautionist og selvskyldner for berørte købesumma 330 rdlrs. prompte betaling, som meldt at underskrive og forsegle.

Således af os at være indgået og sluttet bekræfte vi med vore hænder underskrift og hostrykte signeter, samt venligst ombedet sr. Jacob Iversen Sepstrup og Niels Ettrup, begge af Nykøbing, denne købekontrakt med os til vitterlighed at ville underskrive og forsegle.

Nykøbing, den 17. juni 1794.

Søren Andersen Andrup (L.S.)

Peter Joensen Algreen (L.S.).

Som kautionist og selvskyldner underskriver og forsegler Niels Josephsen (L.S.).

Efter begæring underskriver og forsegler til vitterlighed Jacob Iversen Sepstrup (L.S.) og N.J. Ettrup (L.S.).

I henhold til denne købekontrakt udstedte Søren Andersen Andrup, borger og skipper i Nykøbing, 13. juni 1795, læst 20. juni (6), det endelige skøde til mester-skomager sr. Peter Joensen Algreen på gården, agrene og det nævnte inventar.

- Køberen, skomager Algreen, blev senere far til den fra den gudelige vækkelse på Mors (med udgangspunkt i præstegården i Solbjerg) velkendte Peder Kjellerup Algreen, 1807-1877, senere sognepræst i Vrejlev i Vendsyssel og i Aaker på Bornholm (7).

Elsebeth Maries død 1794.

Mens Søren From var "fraværende på skibsfarten i Aalborg" døde hans kone om eftermiddagen den 1. september 1794, og samme dag blev skiftet efter hende - Elisabeth Nielsdatter From - påbegyndt (8).

Registreringsforretningen blev påbegyndt samme eftermiddag kl. 5 i overværelse af den ældste datter, Anne Kirstine, 17 år, hendes halvfaster, Niels Østergaards enke Sidsel Andersdatter i Nykøbing, samt købmand hr. Niels Ettrup, der af skifteretten blev formået at påtage sig tilsynet med boet, indtil Søren From kom hjem fra sin sørejse.

Efter at boet var registreret blev skiftet udsat til 30. september - til 30. dagen efter dødsfaldet. Men allerede 16. september blev skiftet afholdt efter begæring af enkemanden, borger og skipper Søren Andersen From. Han havde forlangt skiftemødet "anticiperet", dels for selv at kunne være til stede "uden hinder i hans søfart", dels fordi han ved købekontrakt havde solgt sin iboende gård og forpligtet sig til at flytte ud deraf til dette års Mikkelsdag (29. september).

Arvingerne var - foruden enkemanden - parrets børn, tre sønner og to døtre, nemlig: Første søn, Anders, 8 år, anden søn, Christen, 4 år, 3die søn Joseph, 3/4 år gl., ældste datter, Anne Kirstine, 17 år gl., anden datter, Karen, 11 år gl. - Til stede var bl.a. børnenes kødelige morbroder, gårdmand Niels Nielsen af Nees, som påtog sig tilsynsværgemålet for samtlige børn.

Boet blev registreret og vurderet således:

	rdir.	mk.	sk.
I yderstuen (uderstuen):			
1 egechatol med 4 skuffer og klap	4	0	0
Deri fandtes som følger:			
Rede penge	1	0	0
En liden bordklokke, meldtes at være solgt med gården.			
1 skiffertavle	0	0	2
I lste skuffe:			
4 1/2 al. grønstribet uldent tøj	0	4	4
1 semsskind og 1 uldsaks	0	1	0
...nøgler adskilligt uldgarn	0	0	8
1 sort fløjels kyse	0	0	8
1 sirtses trøje	0	0	8
I 2den skuffe: intet.			
I 3die skuffe:			
...trillinger blå og 1 1/2 k... hør, samt 2 klavser lysegarn	0	1	0
1 ege dragkiste med 4 skuffer og låse	3	0	0
derudi:			
1 brunt kattuns (kartuns) skørt	0	4	0
1 uldent flors tørklæde	0	1	0
1 manchesters kyse	0	1	0
1 par ..., 1 skægghat og 1 korsklæde	0	1	0
3 stamper blått silkebånd	0	1	0
1 blommet sirtses (zirtzes) skørt med hvid bund	0	3	0
1 blå barchent (barcans) snørekjole	1	2	0
4 korsklæder	0	0	8
1 gl. dup? og 1 krans (?) hør	0	0	8
1 gl. brunmalet kiste uden lås og nøgle	0	3	0
derudi:			
1 stort beredt kalveskind	1	0	0
14 pd. schnit (?) hør i to bundter	1	2	0
14 pd. ditto i 4 bundter	1	2	0
18 pd. hvidere ditto	2	0	0
1 stk. 4 lispd. bismar	1	2	0
1 jern bilægger	5	0	0
1 par gardiner for mælkehylden, er brugt til begravelsen.			
2 træstole	0	1	8
1 ditto	0	0	4
1 barnestol	0	0	8
1 hvid kaffekande uden låg	0	0	4
1 sort tepotte	0	0	4
1 hvid kaffekande med låg	0	1	0
1 hattefutral (fouderal)	0	0	4
1 timse	0	1	0
1 brunt bord med fod	0	0	12
I inderstuen:			
1 fyrrebord med skuffe	0	1	0
2 bøger og 1 par karter (karer)	0	0	8
1 stor hvid flaske	0	1	0
2 spidsglas, den ene "brodden"	0	0	8
1 liden ditto	0	0	4
1 tavelet (taberet) og 1 saks	0	0	8
1 blått krus med tinlåg	0	1	0
1 mindre ditto	0	1	0
1 kobbertragt og en blik ditto	0	0	8
1 klokkeviser med halvt hus	0	2	0
1 brunt skrin uden lås, er enkemandens skibsskrin.			
1 lidet spejl	0	0	4
For alkoven:			
1 l...t gardin uden kappe	0	0	4

På alkoven:			
1 rød stribet olmerdugs dyne	2	0	0
1 par blålgarns lagner	0	2	0
2 olmerdugs hovedpuder	0	3	0
2 ditto med l...vår	0	2	0
1 rød stribet olmerdugs vår	0	2	0
1 gl. gulstribet dyne	0	2	0
2 blålgarns lagner	0	0	8
2 gl. puder	0	1	0
1 rød og grøn stribet olmerdugs dyne med lidet fyld	0	1	8
I kælderen:			
1 øltønde og 1 ditto halvtønde	1	2	0
1 ditto heltønde	0	3	0
1 kobber potmål	0	1	8
5 sorte flasker og 1 firkantet ditto	0	1	0
1 salttønde og 2 fjerdinge	0	0	8
1 brændevinspose (?)	0	0	4
1 messing strygejern med 2 bolte	0	3	0
2 gl. tinstager	0	0	8
I gangen til skorstenen:			
1 paktønde	0	0	8
1 gl. ditto	0	0	4
1 tjæretønde	0	0	4
1 mangelfjæl og trille	0	0	4
1 par vægtskåle med balance	0	0	4
1 krambod... med en del skuffer og 1 mindre ditto,tilsammen	0	1	8
1 spanderække	0	1	0
1 ditto	0	1	0
1 haspetræ	0	0	2
1 flaskefoder og 1 håndkurv	0	0	4
1 gl. høle	0	0	4
1 grynkube og 1 kærne	0	0	4
1 "brodden" munk	0	2	
1 hakkelseskiste med kniv	2	0	
1 kasse med jernragelse	0	0	12
1 løb med jernragelse	0	0	4
1 dejnkar (degnekar) med adskilligt ragelse	0	0	12
1 himmel-sengested	0	4	0
1 gl. rødstribet dyne og 1 del blå	0	1	0
adskillige trævarer	0	4	0
7 pd. spundet hørgarn	1	1	0
6 alen blårlærred	0	2	4
1 brun kiste med lås	0	4	0
I boden:			
1 løb og 1 sold	0	0	4
...kramboddissen er nagelfast.			
2 træstole	0	1	0
1 fjerding, 1 strippe og 1 otting	0	0	8
I køkkenet:			
1 trefod	0	1	0
1 ildtang	0	0	4
1 rist	0	0	8
1 kobber tekedel	0	1	0
1 ditto, mindre	0	1	0
1 kaffekværn (caffeqværn)	0	0	8
1 stegepande	0	0	4
1 hakkebræt	0	0	4
1 dybt tinfad	0	0	8
1 trækande	0	0	2
adskilligt stentøj og lerkar	0	0	4
1 fjerding kobberkedel i grue	3	0	0
1 ditto 3/4 (fjd.) med hat, dæk og piber	10	0	0
3 ankre	0	0	8
1 kar	0	3	0
2 ditto	0	1	0
3 stk. ditto	0	1	0
1 øret balje (ballie)	0	0	4

I gården:

1 gl. sortbroget ko	2	4	0
2 får og 2 lam, i græs i Legind	<u>2</u>	<u>0</u>	<u>0</u>

Summa løsøre	60	1	4
--------------	----	---	---

- Hverken enkemanden eller Niels Nielsen vidste mere løsøre at anvise til vurdering.

Og hvad angik fast ejendom, da tilkendegav enkemanden, at han har ejet denne sin iboende gård i denne bys Adelgade efter skøde af 13. maj 1784, tinglæst 17. juli s.å. item tvende agre i Pors-have, som han har tilkøbt sig ved auktion efter afgangne købmand Niels Bentzon Meldahl her i byen; men disse ejendomme har han igen solgt og overdraget til mester-skomager Peter Joensen Algreen (Allegreen) her i byen for købesumma 330 rdlr., som skal betales til næste Snapsting...

Efter samme købekontrakt blev altså til indtægt at beregne den købesumma, som i næste Snapsting skal betales med	330	0	0
--	-----	---	---

Enkemanden foreviste skøde af 20. juni 1792 fra madame Dorthea Catrine, sal. Schvintes i Lemvig, hvorved hun har solgt ham en jagt, "Sct. Jacob" kaldet, drægtig 8te kommercelæster, med inventarium. Samme jagt med tilhørende løbende og stående redskab, segl, 3 ankre og tove, der på nærværende tid ligger her i Nykøbings havn, blev af vurderingsmændene ansat af værdi til

150	0	0
-----	---	---

Den fulde vurderede indtægt

540	1	4
-----	---	---

Gæld og besværing:

Enkemanden angav at være skyldig til afgangne hospitalsforstander Sunds sterbebo, hvorfor denne gård står i lste prioritets pant, kapital

100	0	0
-----	---	---

- Hvoraf renten er betalt til sidst afvigte Snapsting.

- til Niels Laursen Back i Karby, hvorfor bemeldte gård er til anden prioritets pant og de 2de agre samt jagten til lste prioritets pant, kapital

300	0	0
-----	---	---

- hvoraf renten er betalt til sidst afvigte Snapsting.

- til købmand Lars (?) Kjellerup i Aalborg

50	0	0
----	---	---

- til D. Galtrup til Højris for bekommen rug

12	0	0
----	---	---

- til købmand Niels Ettrup for forstrækning

17	0	0
----	---	---

- til bager Brun her i byen for forstrækning

10	0	0
----	---	---

- til Lars Back i Karby for rede lånte penge

20	0	0
----	---	---

- til matros Poul Mortensen Balle for hyre indeværende sommer

20	0	0
----	---	---

- til kgl. majestæts kasse iflg. en forordning, som i år er udkommen, bliver at betale af stervboets tilhørende jagt

5	2	0
---	---	---

- til Christen Møller i Faarup for ildebrand

3	0	0
---	---	---

- til lods Jon Krog i Løgstør i lodspenge

6	0	0
---	---	---

- regningskrav fra købmand Jacob Iversen Sepstrup her i byen

20	0	0
----	---	---

- til næste Snapsting renter af fornævnte

pantekapitaler 400 rdlr., bliver

16	0	0
----	---	---

Summa anmeldt gæld

<u>579</u>	<u>2</u>	<u>0</u>
------------	----------	----------

Skiftet blev først afsluttet 30. september på 30. dagen efter dødsfaldet. - Da var Søren From fraværende på sørejse, men hans nabo, købmand Jacob Iversen Sepstrup, var allerede 16. september blevet bemyndiget til at repræsentere enkemanden på skiftet, ligesom Sepstrup kautionerede for, at Søren From ville betale sin gæld, idet boet jo gav underskud (knap 40 rdlr.).

Ved skifteslutningen blev Søren Andersen Andrus utinglæste pantebrev af 18. juni 1792 til Niels Lauridsen Bach, boende i Karby, på 299 rdlr. fremlagt.

Årene fra 1795 til 1809.

I disse år synes Søren From igen at have fået økonomisk bedre kår, men nogen velstående mand blev han aldrig.

På tvangsauktion 5. og 6. december 1798 (9) over organist Højers to huse i Nykøbing blev købmand Jacob Iversen Sepstrup på skipper Søren Froms vegne højstbydende med 300 rdlr. for Højers iboende hus i Østergade - beliggende med hr. kirurg Schwartz' gård på vestre side og Anders Præstgaards hus på østre side; bygningerne bestod af 2de længder hus med dertil hørende have og grund - gående nord ud med enden til hr. Morten Østergaards have.

Det var vel i dette hus, som han ejede til 1811, at Søren From boede ved folketællingen 1801 i Østergade sammen med sin anden kone; folketællingen oplyser:

Søren From, 47 år, gift anden gang, skipper.

Kirstine Christensdatter, 34 år, hans hustru, gift første gang.

Christen From, 11 år, Joseph From, 7 år, Elisabeth From, 3 år, og Ane Marie From, 1 år, deres børn.

Ved skøde af 16. november 1811, læst 1. maj 1813 (10), solgte Søren Andersen From, borger og skipper i Nykøbing, til hr. distriktskirurg Schwartz huset i Østergade (købt 1798) - beliggende imel-

lem køberen, hr. Schwartz'ejendom på vestre side og velagte Anders Præstgaards på østre side - for 400 rdlr.

I disse år ejede han endnu en ejendom i Østergade, som han solgte 1806/13. - Ved skøde af 13. juni 1806, læst 4. september 1813 (11), solgte Søren From, borger og skipper i Nykøbing, til skipper Morten Strand sit "sted" beliggende i Østergade imellem Ole Bachs sted for østen, Hans Jensens toft for vesten og Erick Kroghs haveplads for sønden med tilhørende haveplads for 50 rdlr. (da købesummen egl. angives i rbdlr., må skødet vel først være udstedt efter statsbankerotten i januar 1813).

Ejendommen i Fjordgade 1809-25.

Fra huset i Østergade flyttede Søren From til en større ejendom - en gård i Fjordgade. Denne gård købte han 15. marts 1809 af købmand Niels Qvistgaards enke, men skødet blev ikke tinglæst (12).

Nok var ejendommen, hvori Søren From boede til sin død, større end huset i Østergade, men hans økonomi var stadig ikke god.

Den 27. maj 1818 (dato og år borte, men nævnt i skiftet 1825), tinglæst 6. juni 1818 (13), udstedte Søren From, borger og skipper i Nykøbing, et pantebrev til Thomas Jensen i Flade på 600 rdbl. med første og eneste prioritet i sin iboende gård i Fjordgade. - Og 29. juni 1818, læst 4. juli, udstedte han et pantebrev til hr. skibsbygmester Niels Mathiasen Koustrup i Nykøbing på 222 rdbl. med anden prioritets panteret i gården i Fjordgade, sammen med første prioritets panteret i sin ejende halve del af jagten "Lykkens Prøve". 25. juli 1819, læst 31. juli, udstedte han pantebrev til købmand Christen Winchel i Aalborg på 128 rdbl. sølv med anden prioritets pant i halvdelen af jagten "Lykkens Prøve".

27. februar 1820, læst 4. marts, udstedte Søren From et pantebrev til Villads Nielsen i Skarum på 35 rdbl. 30 sk. sølv med første prioritets panteret i "en tønne kobberkedel i grube med tilhørende hat eller dæksel eller pibe eller rør". - Og 28. marts 1820, læst 6. maj, udstedte han endnu et pantebrev til købmand Jacob Sepstrup i Nykøbing på 30 rdbl. 80 sk. sølv med første prioritets panteret i følgende effekter: "i stuen i baggården 1 liden bilægger kakkelovn, i brøggerset en 1/2 td. kobberkedel i grube og i dagligstuen en 8te dages stueur".

Men på auktion (tvangsauktion ?) 13. marts 1821 hos skipper Søren From i Nykøbing blev hans halve part af jagten "Lykkens Prøve" med løbende og stående redskaber, ankre, ankertove, sejl samt skibsbåd solgt til Lars Møller for 140 rdbl. sølv; auktionsskødet blev først udstedt 10. juli 1821, læst 15. september (14), til den nævnte småhandler Lars Møllers enke, Ane Marie Mikkelsdatter Nyboe.

Søren Froms død.

Sine sidste 4-5 år forholdt Søren From sig i ro i gården i Fjordgade, hvor han døde 26. april 1825.- Skiftet med registrering og vurdering blev allerede afholdt 27. april (15), hvor skipper Søren Froms enke, Kirsten Christensdatter, var til stede med sin lavværge, skomagermester Algreen, der angav arvingerne at være:

I den afdødes første ægteskab:

- a Ane Kirstine, gift med Jacob Møller i Ø. Assels.
- b Anders, bosiddende i Christiania i Norge, myndig.
- c Karen, gift med Erich Møllebygger i "Flønnersø" Mølle.
- d Joseph, bosiddende i København, myndig.
- e Christen, bosiddende her i byen, for tiden til søs.

I ægteskabet med den nulevende enke:

- a Elisabeth, gift med Søren Peter i "Søeballinghus" ved Søbyvad ved Aarhus-kanten.
- b Ane Marie, ugift, tjenende klædehandler Bakke i København.
- c Sophie Marie, tjenende forvalter Smidt i det civile arresthus i København.

Som værge for de umyndige og fraværende arvinger blev - midlertidigt - indsat skræddermester Godskesen i Nykøbing.

Boet blev registreret og vurderet således:

	rdlr.	mk.	sk.	sedler
Gården med tilhørende lod i kær og Grønmark	500		0	0

I dagligstuen:

1 stort fyrebord med skuffe	2		0	0
1 stueur	10		0	0
1 te...	0		3	0
1 kaffekande, 1 tepotte, 1 potpourrikrukke m.m.	0		3	0
2 stole	0		1	8

I pakkeboden:

1 stol	0		1	0
1 overdyne	0		3	0
1 gl. blågarns lagen	0		0	12
1 hovedpude	0		3	0
1 gl. underdyne	0		2	0
1 gl. vår	0		1	8
1 slagbænk	0		2	0

I sovekammeret:

1 bord	0		2	0
3 stole	0		3	0
1 chatol	0		0	0
1 spejl	0		1	8
1 blå kjole	3		0	0
1 par sorte bukser	0		1	0

1 vest	0	1	8
1 par blå bukser	0	0	8
1 do trøje	0	0	8
1 omhæng	0	1	0
1 jern bilægger kakkelovn	11	0	0
1 gl. hat	0	1	8
2 flasker og 1 blækhus	0	1	0
1 fyrrebord	0	2	0
1 kar	0	3	0
1 karstol	0	0	12
1 saltkar	0	1	8
1 do	0	0	12
1 mælkespand	0	1	0
1 bord	0	1	8
6 sorte potter	0	0	12
1 strippe og 1 munk	0	1	0
1 tejne	0	0	12
2 hvide fade	0	1	0
3 tallerkener	0	0	4
I køkkenet:			
1 skorstensplade	3	0	0
2 lerfade	0	2	0
1 morter	0	1	0
3 røde fade	0	1	0
3 do, sorte	0	1	0
1 lyststage og flasken (?)	0	1	8
1 kaffekedel	1	0	0
1 jernpande	0	1	0
1 kaffemølle	0	1	0
4 træskeer	0	0	4
I bøggersets:			
1 kobberkedel i grube	8	0	0
1 anker	0	1	0
1 strippe og balje	0	1	0
1 skovl og greb	0	1	0
1 økse	0	1	8
2 huggeblokke	0	1	0
1 selde	0	0	4
1 tønne og 1 gl. kar	0	0	8
1 balje	0	1	0
1 kjelde-spand	0	1	0
1 hammer	0	0	4
2 solde, 1 trefod og tang	0	3	0
1 tønne, 1 strippe og 1 trug	0	1	8
1 kar med jernbånd	0	3	0
1 slibesten med jernaksel	0	3	0
Ialt	555	2	12
Enken angav at have tilgode hos sadelmager Landsel (?)	16	0	0

Ved det følgende skiftemøde 30. maj 1825 blev boets gæld anført som værende obligationen af 27. maj 1818 til Thomas Jensen i Flade (nu hans enke Maren Christensdatter) på 600 rbdlr. samt renter fra udstedelsen og dertil endnu en obligation af 28. marts 1820 på 30 rbdlr. 80 sk. sølv (til købmand Sepstrup); - boet ville derefter være insolvent, så ejendommen skulle stilles til auktion.

Ført 14. december 1826 blev skiftet efter Søren From afsluttet; købmand Sepstrups fordring var i mellemtiden transporteret til hovedkreditoren, Thomas Jensens enke i Flade, hvis lavværge Jens Larsen i Flade krævede boets løsøre udlagt, da stervbogårdens købesum ikke havde kunnet dække kreditorens fordring.

Gården sælges.

På auktionen 19. juli 1825 over Søren Froms ejendomme, nemlig gården i Fjordgade, nr. 116, med 2de haver og udlagte lodder i kær og Grønmark, blev Jens Larsen i Flade eneste bydende med 300 rbdlr. sølv på panthaveren Maren Christensdatters vegne. - Enken efter den afdøde, Kirsten Bjerum, forbeholdt sig beboelsesret i den vestre ende af gårdens ladehus. Auktionskødet til Maren Christensdatter blev udstedt 25. januar 1826, læst 29. april (16).

Allerede 15. februar 1826, ligeledes læst 29. april (17), solgte Maren Christensdatter af Flade, enke efter afg. Thomas Jensen, til hr. Johannes Leopoldus Schwartz i Nykøbing gård nr. 116 i Fjordgade, som Søren From havde fået utinglæst skøde på 15. marts 1809 af købmand Niels Qvistgaards enke. - Kirurg Schwartz skulle give 350 rbdlr. sedler for gården, hvis bygninger bestod af våningshuset imod sønder, 9 stråttækkede fag bindingsværk, baghuset imod nord, 10 fag ligeså stråttækket bindingsværk, samt et ditto hus vester i gården på fire fag.

- Enken efter afdøde skipper Søren From forbeholdt sig fri bopæl i seks fag i baggården fra vestre

samt et ditto hus vester i gården på fire fag.

- Enken efter afdøde skipper Søren From forbeholdt sig fri bopæl i seks fag i baggården fra vestre ende, som køberen skulle holde vedlige, sålænge hun levede, således som det forefandtes, men med pålæg om, at hun ikke havde rettighed til at gøre mindste forandring i huset, hvorimod hun blev tilladt fri indkørsel i gården med sit fornødne ildebrændsel, samt fri adgang til brønden, ligesom brugen af den have, der lå østen for stedet; men ved hendes død tilhørte også disse fag Schwartz.

Noter:

- 1 Nykøbing bys skifteprotokol 1768-95, B.35-141, fol.868b-72b.
- 2 Nykøbing bys skøde- og panteprotokol, A, 1738-1826, B.35-SP.1, fol.308.
- 3 Samme, fol.328.
- 4 Kilde 1, fol.817b.
- 5 Kilde 1, fol.871b.
- 6 Kilde 2, fol.383.
- 7 Dansk biografisk Leksikon, 3. udg. v. Zedergreen Bech, bd.1, 1979, s.117.
- 8 Kilde 1.
- 9 Nykøbing bys auktionsprotokol 1780-1821, B.35-169, fol.162b-163b.
- 10 Kilde 2, fol.510.
- 11 Samme, fol.517b.
- 12 Iflg. skødet 1826 fra Maren Christensdatter til Schwartz i Nykøbing bys skøde- og panteprotokol B, 1826-34, B.35-SP.2, fol.8.
- 13 Kilde 2, fol.577b, 580b, 608b, 617b og 620b.
- 14 Samme, fol.642b.
- 15 Nykøbing bys skifteprotokol 1795-1828, B.35-142, fol.432a-33b og 449b-50a.
- 16 Nykøbing bys skøde- og panteprotokol, B, 1826-34, B.35-SP.2, fol.6b.
- 17 Samme, fol.8.

Gammelt kobberstukket prospekt af Heidelberg set fra nord med floden Neckar i forgrunden. - Udsnippet viser byens østlige del på baggrund af slottet, der siden omkr. år 1700 har henligget som delvis ruin.

Bag slottet hæver sig det skovklædte Königstuhl-massiv, og syd for dette udsigtspunkt (566 m.) ligger i en rydning Kohlhof (opr. Bussen- eller Busenbrunner Hof), hvor Johan Georg Breuner boede fra 1737 til 1759, da han udvandrede til Danmark.

Ane 8 JOHAN GEORG BREUNER, født ca. 1714 (1712/15), død efter 1791.

Ane 9 ANNA ROSINA LÖFFLER, født 1722, død 1768.

Fra sit første giftermål 1737 til efter 57 boede Johan Georg Breuner i den lille landsby Kohlhof-dengang også kaldet Bussen- eller Busenbrunner Hof syd for Königstuhl ved Heidelberg; landsbyen ejedes af byen.

1759 udvandrede Breuner til Danmark, hvor han fra 1760 boede i Havredal (Frederikshede) i Frederiks sogn på Alheden; i 1763 fik han endeligt fæstebrev på gård nr. 20, som han endnu 1777 havde i fæste. - Det var sikkert samme gård, som han havde til 1790/91, da han afstod den.

I 1791 synes Breuner at have fået pas og tilladelse til at måtte flytte til Sjælland, men flytningen fandt sikkert ikke sted. - Hans senere skæbne er ukendt, og hans enke boede fra før 1811 i Viborg.

Johan (eller Johann) Georg Breuner, der ifølge nedennævnte indberetninger 1759 og 64 var født henholdsvis 1715 og 1712, men ifølge folketællingen 1787 født i 1714, var ifølge oplysningerne ved sit første giftermål 1737 søn af Johan Gallus Breuner i Schwann- eller Schwahnheim; - Ifølge nedennævntes rådsprotokol for Heidelberg 1743 (ved hans andet giftermål) var Johan Georg født i Schwannen-Lokaliteten må antages at være det nuv. (Schönbrunn)-Schwanheim øst for Heidelberg, men hans fødsel er ikke fundet, jfr. omtalen af ane 16-17.

Georg Breuner, som han kaldtes til daglig, levede endnu 1791, se nedenfor; men hans dødsår kendes ikke.

Han blev gift første gang 1737 på Bussenbrunner Hof (nuv. Kohlhof) ifølge kirkebogen for den luthersk-evangeliske Providenzkirche i Heidelberg med Anna Christina Mack. - Parrets trolovelse (uden dato) er indført således i kirkebogen:

Der Erb- und Bescheidene Junge Gesell Joh. Georg Breuner, weyl. Johan Gallus Breuner, gewesene Beysaassens zu Schwannheim, Edel-Männischer Herrschaft, ehel. Sohn, und Jfr. Anna Christina Mackin, weyl. Thomas Mackes, gewes. bürgerl. Inwohner auf dem Bussenbrunner Hof, ehel. nachge-lassene Tochter.

Parret blev 7. maj 1737 "auf dem Bussenbrunner Hof copulirt (von) Herr Zehner"; brudgommen nævnes da som "Johan Georg Breuner, weyl. Joh. Gallus Breuner, beysaassens zu Schwannheim, Edelmannischer Herrschaft, ehel. sohn".

Anna Christina var født 14. august 1718 i "Bussenbrünner Hoff", døbt samme dag, datter af Thomas Mack og hustru Christina, hvorom kirkebogen for Providenzkirche meddeler:

Thomas Macken, Inwohner auf dem Bussenbrünner Hoff, und seiner ehel. Hausfrau Christina eine Töchterlein den 14. Aug. morgens gegen 7. Uhr gebohren und eodem getauft. Götel (Pate) war Magdalena, Joh. Michael Oberscheins, Inwohners zu Hillsbach, ehel. Hausfrau, und war genant Anna Christina.

Hun døde sst. 17. maj 1743, hvor kirkebogen meddeler:

Anna Christina Breuner, Joh. Georg Breuners, Beständer auf dem Bussenbrunner Hof, uxor mort. den 17. Maji, den 18. ejusdem begraben, ætatis 24. Jahr und 9 Monath.

Derefter blev Breuner gift anden gang 22. september 1743 i Providenzkirche med katolikken Anna Rosina Löffler (Loeffler), hvorom kirkebogen meddeler:

Den 22. Sept. Joh. Georg Breuner, Bestand. Bauer auf dem Kohlhof, als Wittwer und Jfr. Anna Rosina Loefflerin, Johann Loefflers bürgerl. Inwohner in Angelloch, ehel. Tochter, cath. Relig.

Anna Rosina var født 1722 i Gauangelloch, døbt 2. juni, datter af Johann Löffler og hustru Margaretha. Faderen var åbenbart katolik, men moderen lutheraner; hendes dåb blev indført i den på latin førte kirkebog for den katolske menighed i Zuzenhausen og bl.a. Gauangelloch - kaldet Angloch, således:

Die 2. huiüs (Junius) baptista in Angloch Anna Rosina, filia legitima Ioannes Löffler et Margaretha, Luth. - Matrina (fadder) var pigen Anna Rosina Zollerin sst.(?).

Anna Rosina døde 1768 på Alheden, hvor nedennævnte skifte efter hende - Anna Rosine Loeffler i Frederikshede (Havredal) blev afholdt 3. oktober 1768.

Derpå blev Breuner gift tredje gang - 1768/69 ifølge de årlige indberetninger (1) - med den danskfødte Anne Nielsdatter, der ved folketællingen 1787 benævnes som Anna Weberin; hun havde måske tidligere været væverske.

Anne Nielsdatter, der ifølge folketællingen 1787 var født ca. 1748, døde 22. juni 1826 i Viborg domsogn som Anne Eriksdatter Breiner, Erik Breiners enke, huspitalslem (i Graabrødre Kloster), 84 år gl. - altså født ca. 1752.

Det i Danmark dengang sjældne fornavn Georg blev ofte forvansket til Jerich (Erik); i 1811 nævnes hun to gange blandt Viborgs fattiglemmer, dels som Anne Nielsdatter Breiner og Anne Nielsdatter Breüner (2).

Hendes herkomst kendes ikke.

Johan Georg Breuner fik i sine tre ægteskaber mindst 18 børn:

1 Johan Georg Breuner, født 1739 i Bussenbrunner Hof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg. Han fulgte med faderen til Danmark 1759, fik ligeledes gård i Havredal (Frederikshede), men rejste bort 1763/64 (3).

Gift 1759 i Fredericia Michaelis Kirke med Anna Catharina Kriegbeur (Kriegbaum?).

- 2 Johan Wolfgang Breuner, født 1741 i Bussenbrunner Hof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg, død 1762 (- med navneformen Breiner) på Frederikshede (Havredal), begravet i Thorning, 21 år gl. (før kirken i Frederiks blev bygget).
- 3 Philipp Friderich Breuner, født 1743 i Bussenbrunner Hof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg, død sst. 1743, 2 måneder gammel.
- 4 Anna Margaretha Breuner/Bräuner, født 1744 i Kohlhof, døbt Providenzkirche i Heidelberg, død 1820 i Trehuse (Ø. Frederikshede) i Frederiks sogn, 79 år gammel.
Hun var ugift ved skiftet efter moderen 1768, men blev senere gift med kommandersergent Christian Schwendler, med hvem hun boede i København. - Men som enke kom hun tilbage til Frederiks sogn; ved hendes død skrev præsten: Hun var katolsk af trosbekendelse og nu den eneste af hendes trosforvandre her på Alheden.
- 5 Johan Jacob Breuner, født 1746 i Kohlhof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg, død som barn - vel senest 1752.
- 6 Johan Adam Breuner, født 1747 i Kohlhof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg, død sst.1747, 5 uger gl.
- 7 Johan Friderich Breuner, født 1748 i Kohlhof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg, død sst. 1749, 9 mdr. gl.
- 8 Johan Philip Friderich Breuner, født 1750 i Kohlhof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg, død ca. 1796 i Trehuse i Frederiks sogn, nuv. matr.nr. 1 (4).
Gift ca. 1768 med Anna Margaretha Jung (kaldet Schäferin 1801), født ca. 1749/51, død 1823 i Trehuse (Ø. Frederikshede), 74 år gl., datter af Johannes Jung og hustru Anna Catharina Katzenberg i Grønhøj. - Efter Breuners død blev Anna Margaretha gift anden gang før 1801 med enkemand Jacob Wacker (Wackerhausen), født 1751 i Heidelberg, død 1835 i Ø. Frederikshede, 84 år gl.
Gården i Trehuse blev overtaget af Breuners eneste søn, Johan Peter Breuner/Bräuner, født ca. 1787, død 1858, 60 (fejl for 70) år gl.; han blev gift senest 1818 med Anna Elisabeth Berthel, ca. 1787-1819, datter af Johannes Berthel eller Bärthel og hustru Catharina Margaretha Bitsch i Havredal. - Deres eneste barn, sønnen Philip Friderich Bräuner, 1819-1875, ejede gården 1851-75, og blev gift 1843 med Eva Cathrine Bitsch, 1820-1876, datter af Johan Conrad Bitsch og hustru Maria Cathrine Risch i Benslehøj; deres søn Peter Bräuner, 1844-1885 overtog senere slægtsgården i Trehuse, der først i 1918 gik ud af slægtens eje.
Fra denne gård stammer en gammel tysk bibel fra 1575, der nu findes på Blicheregnens Museum i Thorning, og som den første Breuner efter traditionen skulle have medbragt fra slægtens tyske hjemstavn. - Ifølge et håndskrevet notat i selve biblen, blev den imidlertid 25. november 1731 foræret af (herredsskriver i Rinds og Gislum herreder) Peder Andersen (Berring) i Østerbølle by og sogn til sønnen Christen Pedersen Berring, født 1714. - Så det er altså først her i Danmark, at den indvandrede Breuner eller et senere medlem af slægten kan have købt bogen.
Skaberen af museet i Thorning med koloniststuen, Aksel Nielsen, 1919-1986, stammede iøvrigt selv fra denne gren af slægten Breuner; ovennævnte Philip Friderich Bräuner og Eva Cathr. Bitsch i Trehuse havde bl.a. datteren Marie Cathrine Bräuner, 1849-1888, gift 1874 med Jens Andreas Christiansen, 1841-1925, murer i Havredal, hvis datter Mariane Cathrine Christiansen, født 1876, med sin mand Morten Jørgensen var mormor og morfar til Aksel Nielsen.
- 9 Johan Jacob Breuner, født 1752 i Kohlhof, se ane 4-5.
- 10 Georg Friderich Breuner, født 1754 i Kohlhof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg; han opholdt sig hjemme i Havredal ved skiftet 1768, rejste senere til Pfalz og blev soldat, men vendte tilbage og blev musketer i København 1780 (5).
- 11 Maria Elisabetha Breuner, født 1757 i Kohlhof, døbt i Providenzkirche i Heidelberg, død 1801/14.
Gift senest 1776 med Johann Jacob Friederich Sigmund Dörr, 1753-1819, søn af Johann Peter Dörr og hustru Apollonia Krichbaum, se under ane 10-11.
- 12 Johan Christopher Breuner/Brauner (Bräuner/Breüner), født 1760 i Fredericia og døbt i Michaelis Kirke, død 1837 i Havredal i Frederiks sogn, 78 år gl.
Gift ca. 1785 med Anna Magaretha Dickes, født ca. 1762 i Havredal, død sst. 1844, 82 år gl; datter af Friederich Dickes og hustru Anna Elisabeth Schultz (6).
Christopher Breuners sønne datter Cathrine Margr. Breuner (f. 1825) var gift med sit næstsøskende barn Johan Georg Breuner i Ulvedal, se under ane 4-5, og hun hævdede, at Christopher selv havde fortalt (7) at "han af sin moder blev båret her ind i landet i et forklæde"; dette kan jo ikke passe, men den særegne transport har sikkert fundet sted fra Fredericia til Alheden i foråret 1760.
Christopher udflyttede 1779/80 gård nr. 2 i Havredal til Trehuse, nuværende matr.nr. 3, som han straks 1780/81 overlod svogeren Sigmund Dörr, se under ane 10-11, hvorpå han overtog nuværende matr.nr. 4 i Firehuse. - Senest 1796 flyttede han til Havredal og overtog gård nr. 28, nuværende matr.nr. 18, som hans søn Johs. Christoffer senere overtog. (8).
I årene 1796-1828 var Christopher Breuner skoleholder i Havredal og havde som sådan besøg af kong Frederik VI i 1826 (9).
- Om ham udtaler den senere amtsprovst Johan Peter Købke, der 1796-1800 var sognepræst for Frederiks og Karup menigheder, i senere nedskrevne erindringer:
I Havredal ned skolelæreren Breuner, var og en ret brav mand, der flittig og efter den tid ganske duelig forestod sin skole og også måtte, om jeg mindes ret, bestyre sangen - i det mindste til visse tider - i kirken, men var ej så regelmæssig en sanger og i meget og en bonde, hvis hus ej var så pænt som hins (Kellers i Grønhøj)).
- 13 Anna Barbara Breuner, født ca. 1762 i Havredal i Frederiks sogn, levede 1768 ved skiftet efter moderen.

- 14 Susanna Catharina Breuner, født ca. 1763 i Frederiks hede (Havredal) Frederiks sogn, død sst. 1764, begravet i Thorning, 43 uger gl. (før kirken i Frederiks blev bygget)
- 15 Peter Breuner/Bräuner, født ca. 1769/70 i Havredal i Frederiks sogn, død sst. 1856, 87 år gl. - Han boede 1793 i Viborg, hvor han fik en datter, men var fra før folketællingen 1801 husmand med jord i Havredal.
Gift 1. gang senest 1791 med Elisabeth Barbara Rising (måske Rischin), død efter 1794.
Gift 2. gang 1794/98 med Magdalena Vielbert eller Philbert (Filbert), født ca. 1769, død efter 1801.
- 16 Johannes Breuner, født ca. 1775/76 i Havredal i Frederiks sogn, død 1853 i Løvel by og sogn, 78 år gl. - Han boede fra giftermålet 1799 til efter 1802 som gårdmand i Faarvang i Tvilum sogn, hvor han fik 2 børn, men flyttede senere til Overlund i Asmild sogn og sidst til Løvel, hvor han var smed.
Gift 1799 i Tvilum med Anne Margrethe Pedersdatter født ca. 1776, død 1842 i Løvel, 66 år gl., datter af Peder Holm og hustru Johanne Dorthea Trællund.
- 17 Maria Magdalena Breuner, født ca. 1779 i Havredal i Frederiks sogn.
Gift 1796 i Viborg Graabrødre Kirke med Peder Larsen, der da var bosat i Søndre Sogn i Viborg.
- 18 Anna Maria Breuner født ca. 1785 (1782/85) i Havredal i Frederiks sogn, død 1835 i Viborg Søndre Sogn, 53 år gl.
Gift 1810 i Løvel med Søren Mogensen (Horsens), skomagersvend fra Horsens, senere bosat i Viborg, født ca. 1785, død 1834 i Viborg Søndre Sogn, 49 år gl.

Ved Heidelberg.

Johan Georg Breuner boede i mere end 20 år fra sit første giftermål 1737 i den lille landsby Kohlhof på sydsiden af Königstuhl-massivet (566 m.) i en højde af 453 m. over havet ca. 3 km sydøst for Heidelberg.

Efter at Heidelberg var blevet grundigt ødelagt under den Pfalziske Arvefølgekrig 1688-97, indkaldte kurfyrsten folk fra andre steder til hjælp ved genopbygningen af både byen og egnen, og i årene efter 1706 blev skoven omkring Bussen- eller rettere Busenbrunner Hof, nemlig det nuværende Kohlhof, ryddet og opdyrket af bønder og kulsviere, der skal være indvandret fra Schweiz og det nordlige Italien (10). - I 1718 overdrog byen gården til to arvefæstere (Erbbeständer); men senere voksede bebyggelsen, og i 1789 var der 14 fæstere i landsbyen med næsten 100 indbyggere. Nu er Kohlhof kendt for sine mange frugttræer og sunde luft.

Breuners første svigerfader, Thomas Mack, må have været den ene af de to fæstere fra 1718, og hos Mack har Breuner vel siddet til leje.

De 11 børn, som Breuner fik i årene 1739-57, blev alle døbt i den evangelisk-lutherske kirke i Heidelberg, Providenzkirche.

Denne kirke (11) var bygget 1659-61 af den i både religiøs og politisk henseende liberale kurfyrst Karl Ludvig, død 1680. Da hans søn Karl (gift med en datter af den danske konge Frederik III) døde barnløs 1685, overgik Pfalz fra den reformerte (calvinistiske) Pfalz-Zimmerske linje til den katolske slægtslinje Pfalz-Neuburg; den franske konge Ludvig XIV påbegyndte 1685 på sin bror og svigerinde, hertugen af Orleans og Elisabeth Charlotte (Lise-Lotte) af Pfalz (datter af Karl Ludvig), deres vegne den Pfalziske Arvefølgekrig, hvorunder Providenzkirche blev ødelagt 1693 af franske besættelsestropper.

Men kirken blev genopført 1717 - i en tid, hvor den katolske kurfyrste favoriserede de fåtallige katolikker på bekostning af de reformerte og lutheranerne.

Fadderne til de 11 børn 1739-57 var alle fra egnen. 1744, 46 og 52 nævnes Johann Jacob Schneider og hustru Anna Margaretha i Kohlhof, mens (broderen?) Friderich Schneider og hustru Anna Margaretha i Lingentaler Hof nævnes 1748; sidstnævnte lokalitet er vel Lingental ved Leimen mellem Kohlhof og Gauangelloch (hvorfra Breuners anden kone jo stammede). - Johann Philip Friderich Sultzer, gift 1750/57 med Maria Elisabetha, nævnes som fadder 1743, 50 og 57, men uden bopæl; i 1754 nævnes den ugifte (bror?) Georg Friderich Sultzer som fadder.

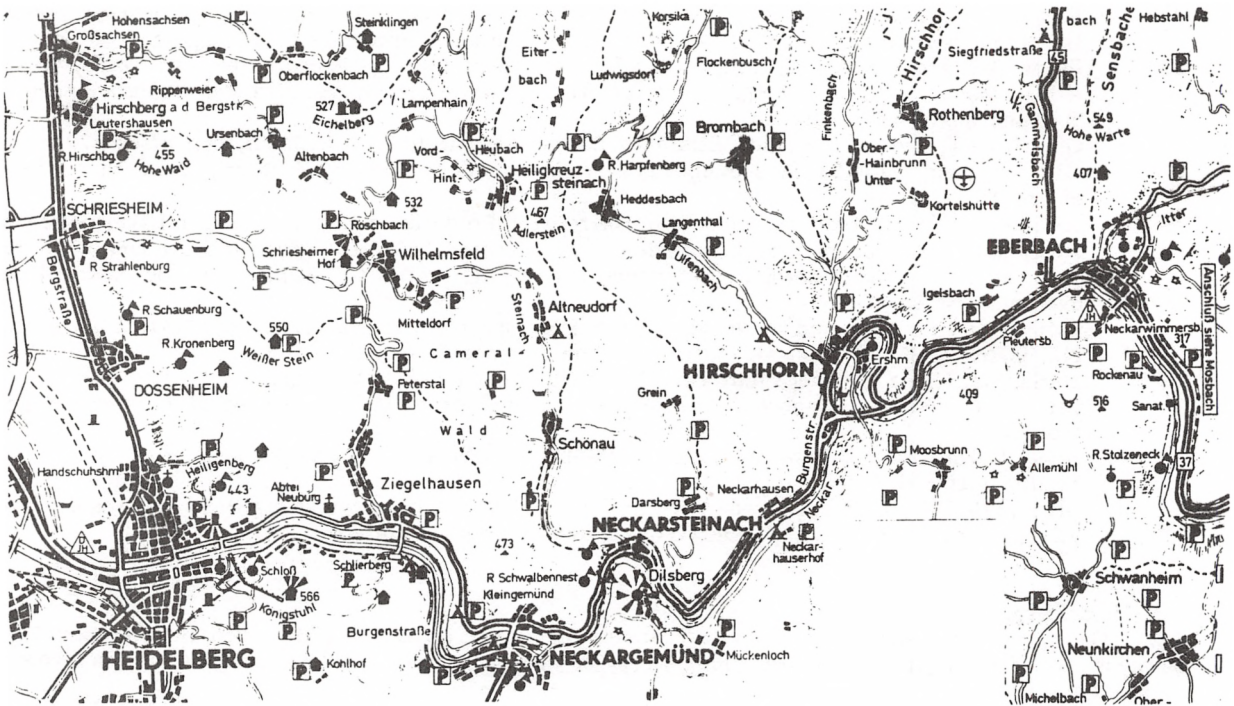
Af øvrige faddere kan nævnes Johann Michaelis 1739 fra Schlierbach (ved Neckar øst for Heidelberg lige nord for Kohlhof), samt Johann Wolfgang Kellermann 1741 og Johann Adam Brauer (gift med Maria Magdalena), begge fra Hilsbach (Waldhilsbach mellem Kohlhof og Neckargemünd).

Det katolske ægteskab.

Før Breuner i 1743 som lutheraner kunne blive gift med den katolske Anna Rosina Löffler, måtte sagen for bystyret i Heidelberg. - Det blev bestemt (12), at af parrets eventuelle børn skulle sønnerne opdrages i faderens lutherske og døtrene i moderens katolske tro.

Dokumentet lyder:

Erscheint Johann Georg Breiner, lutherischer Religion, seiner Profession ein Bauersmann, zu Schwahnen geburtig, Wittiber und allbereits 6 Jahr wohnhaft auf dem Kohlhoff, und Rosina Löfflerin, cath. Religion, zu Angelloch geburtig und Margaretha Löfflerin ehel. Tochter, und zeigen an, wass gestalten, die sich mit einander ehelich verlobet und unter Gottes Gnaden ihre Heirath zu vollziehen gedachten, und weilen ihre Eheberedungsconditionen unter andere darhin ge..., dass von(?) Gott ihre Ehe mit Kinder seegen solte, die Knäblein nach des Vaters, nembl. lutherischen, die Mägdlein aber nach der Mutter und also die der römisch. Apostolisch. Catholischen Religion erzogen werden sollen, bathen also solches ad Protocollem zu nehmen und ihnen sowohl ad effectum proclamationis et copulationis als auch zu allzeithigen Nachricht extractum desselben anstatt des proclamationsscheins zu ertheilen.

Kort over Heidelberg. - Østligst ses slottet og sydøst derfor udsigtspunktet Königstuhl og landsbyen Kohlhof. I Kohlhof boede Johan Georg Breuner fra 1737 til 1759. I kortets sydøstligste hjørne ses Schwanheim, hvorfra Breuner efter alt at dømme stammede. Kort efter Grieben: Odenwald und Kraichgau, 1984.

Pöppelinal Johann Georg Breuners Catholischer
 religion, i siner profession sin Vatermann
 zu Schwaben gebürtig Wittibers und allbrichts
 O. Jass wohnhaft auf dem Köpfel, und
 Rosina Löffler Cath. religion zu angerey
 gebürtig und Margaretha Löfflerin Fr.
 Cathol. und zeigen an, was antrachtig
 mit finantzlicher Treue und untr.
 gottes Ehrer zu sein, und zu dergleichen
 gütlichen, und willigen in offentlich
 Conditionen untr. andern dafur gehen
 und s. an Both in der Pf. mit d. untr.

I anledning af den lutherske Johan Georg Breuner (her Johann Georg Breiner)'s forestående giftermål 1743 med den katolske Anna Rosina Löffler blev de religiøse problemer afgjort af byens råd. Indledningen af indførselen i Heidelbergs Rathsprøtocolle 1743.

Resolutio:

.... bey der von beiden verlobten geschlagener Eheberedung in hoc passu sein bewenden hatt, mithie die ihnen verlobten verliehen werdende Kinder die Knäblein nach des Vaters als lutherischer, die Mägdelein aber nach der Mutter als römis. apostolisch cathl. Religion zu erziehen wäre, also wäre ihnen extractus protocollis ad effectum proclamationis et copulationis /:nihi obhtet conpedimentum canonicum:/ zu abseitiger kan... Nachricht zu ertheilen.

Efter mere end 20 år i Kohlhof udvandrede familien Breuner til Danmark 1759.

Rejsen til den jyske hede.

Efter at legationsråd Moritz i Frankfurt am Main i april 1759 var påbegyndt sin hvervning af kolonister til de jyske heder, meldte Breuner sig om efteråret samme år; - 15. september 1759 ses Georg Breuner med kone og 7 børn i Frankfurt at have fået pas til den lange rejse (13).

Og 22. oktober 1759 ankom bl.a. Breuner i Joh. Christopher Raues følge til Fredericia (14); Breuner og flere andre blev 12. november samme år udspurgt om navn, alder og omstændigheder, ligesom deres egnethed til opdyrkning af hederne blev bedømt. - Oplysningerne om nr. 9, Breuner lyder:

9 Hans Georg Breuner ankom den 22. oktober (med) en kone, 7 børn, 5 drenge, 2 piger, ældste 21 år - yngste 3 år, faderen luthersk, (moderen) katolsk og børnene ligeså lutherske, (han) er 44 år gl., fra en gård tæt ved Heidelberg, har intet til bedste og tilsatte det, han havde, på rejsen, engageret efter "Placat", begærer forskud ligesom forrige (Herbel Schmidt); - han har lidet husgeråd, en vogn med to heste, N.B. en god avlsmand, har hakket hede op og mener samme og kunne forske (forestå?), ved at anlægge dalene, forstod at så grantræer, bier forstod han sig (på) og løvrigt som forrige.

Hele vinteren 1759/60 opholdt Breuner sig i Fredericia, hvor hans kone sidst i april 1760 fødte sønnen Johann Christopher, der blev opkaldt efter Raue, anføreren af Breuners rejsegruppe; og i efteråret 1759 var Breuners ældste søn, Johan Georg B. (junior) blevet gift i Fredericia. - I en liste (15) over de, der på den danske regerings vegne havde fået forplejning i Fredericia i april måned 1760, nævnes både Georg Breuner senior med kone og 6 børn og Georg Breuner junior med sin kone.

I en designation 22. april 1760 over kolonisterne og deres medførende, samt hvor mange forspand heste og vogne (de havde) til deres befordring fra Fredericia til Alheden, nævnes:

Georg Breuner senior med 1 kone, 6 børn, 2 kister, 1 seng, 1 sengested og 1 vogn med 2 forspændte heste, men han havde hverken ekstra hest eller en egentlig bondevogn. Georg Breuner junior nævnes med kone, men ingen børn, 1 kiste og - mærkeligt nok - 1 bondevogn.

Endelig afgik kolonisterne i maj måned 1760 fra Fredericia til Alheden, hvor både Georg Breuner senior og junior fik anvist gårde i det nuværende Havredal (Frederikshede); men de fik først lovformelige fæstebreve derpå 1763.

Fæstebrevet 1763.

Johan Georg Breuner (senior) fik tysk fæstebrev 21. september 1763 med reversfæstebrev 31. december 1764 (16). - Det med de øvrige fæstebreve enslydende dokument lyder:

Wir unterschriebene Ihro Königl. Mayestät zu Dännemark und Norwegen p.p. allergnädigst angeordnete Commissarien über den neuen Anbau der Jüdschen Heiden, thun kund und zu wissen hiemit, dass nach dem der Colonist Johann Georg Breyner zu erwehnten Anbau in Jüdland auf der sogenannten Ahl-Heide und zwar in dem Dorfe Friderichs-Heide auf Ihro Königl. Maytt. Kosten Etabliret und ihm daselbst die nöthigen Gebäudde als Acht Fach Wohn- und Acht Fach Scheuer- und Stall Haus, No. 20, samt Zug- und andere Viehe, nemlich Vier Ochsen, Zwey Kühe und einigen Schaafen, Ackergeräthe mit zulänglicher Länderey, Moore, Heideland und Garten Plätze übergeben, wie ihm denn auch die Länderey, sobald die Aufmässung fertig, gebührend zu Hartkorn angeschlagen und sodann auf diesem Veste-Briefe, Behuf der Abgaben, Notiret werden soll, als wird ihm Johann Georg Breyner darüber dieser Veste-Brief ertheilet und zwar auf folgende Conditiones:

1.

Dass er - und nach Ihm seine Frau, Kinder oder folgende Erben - einen solchen aus 8 Fach Wohn- und 8 Fach Scheuer- und Stall-Haus bestehenden Bauer-Hof, wie oben erwehnt, mit der Zugelegten Länderey, Moore, Heideland und Garten Plätzen, Zug- und andere Viehe, als 4 Ochsen, 2 Kühe, einigen Schaafen und Ackergeräthe in Veste haben und sich dessen als sein Eigenthum zu nutze machen könne, so gut als er am besten weiss und kann, doch muss bey ereignenden Todes oder andere Fällen, ohne Vorwissen einer Hochpreiss. Rente Cammer und daher zuvor eingehalten Genehmigung nichts von diesem Guthe und was dahin gehöret, auf keine weise etwas abhänden kommen.

2.

Soll er von nun an Zwanzig Jahre frey seyn für alle Schatzungen, Crontributionen, Zehnden, Enrollirungen, Einquartierungen und Frohndienste, und fals ihr, nach Verfließung dieser Frist noch ferner von ein oder der andere dieser Auflagen befreyt zu seyn, benöthiget wäre, zu wird er auch nach Befinden damit begnadiget werden, und da es nun

3.

Mit seinen Ackerbau bereits so weit gediehne, dass er verschiedene Feld- und Garten Früchte und in sonderheit Rocken er...kan, so geniesset er künftig und bis weiter nur die Hälfte des sonst gewöhnlichen Tage-Geldes, dagegen wird

4.

Seinen mit hier ins Land gebrachten Kindern, das verstrochene Reisegeld allemal ausgezahlet, so bald sie verheyratet und in der Colonie einen Hof antreten.

No 93

Wir unterschriebene Ihre Königl. Mayestät
 zu Dänemark und Norwegen pp. allernachst ausnom.
 unter Commissarien über den untern Acker der fünfzehn
 Gneiden, Ihre Land und zu erlösen heimlich, daß nach dem der
 Colonist Johann Georg Breynner, zu norwischen Acker
 in Jütland auf die sogenannte Hül. Heide und zwar in dem
 Dorfe Friderichs-Heide, auf Ihre Königl. Mayest. Hofen
 Etabliert, und ihm dafelbst die nöthigen Gebäude als Aest
 Kay Hofen- und Aest Kay Hofen- und Hall Hofen No 20-
 samt Zieg- und andern Misa, untlig vier Doffen, zehnj Eisa
 und nünigjn Doffen, Aelagynisse mit zühelngelst Landweij,
 Moorn, Gneidland und Garten Plätze übergeben, inen ihm
 dem auf die Landweij, so bald die Aufmähung fertig, zu
 besuchend zu Gneidland angestlagen und sodann auf diesem
 Hofen- Ding, besuch der Abgaben, nöthig werden soll,
 als wird ihm Johann Georg Breynner darüber dieser
 Hofen- Ding nachsicht und zwar auf folgenden Conditiones:
 1) Daß er, und nach ihm seine Erben, Kinder oder
 folgende haben, nimen solich aus Kay Hofen- und
 Kay Hofen- und Hall Hofen besuchenden Doffen Hof
 inen oben nachsicht, mit der zühelngelst Landweij,
 Moorn, Gneidland und Garten Plätze, Zieg- und
 andern Misa, als 4 Doffen, 2 Eisa, nünigjn Doffen
 und Aelagynisse in Hofen haben und zu besuch als
 ihm sigenthum zu nütze wasen können, so gut als er
 besuch erntiß und kann, soz untlig bei vorigehenden Todt
 oder andern fällen, ohne Notwendige nimen zu besuch.

Indledning af det tyske fæstebrev 1763 til Johan Georg Breuner (her Johann Georg Breyner).

5.

Wird er hiemit zugleich versichert, dass hiernächst(?) die nödtige Kirch- und Schul-Anstalt für die sämtliche Colonisten solle vorgekehret werden.

Auf obenangeführte Begnädigungen und Privilegien, die Ihro Königl. Maytt. solchergestalt allergnädigst bewilliget, ist dem Colonisten Johann Georg Breyner dieser Veste-Brief ausgefertiget, wogegen er sich aber auf einen diesem in allen Puncten und Clausulen gleichlautenden Exemplar reversiret und verpflichtet, dass er nicht die ihm anvertrauten Länderey nach möglichsten Fleisse immer verbessern, Gebäude, Ackergeräthe und Vieh in acht nehmen und conserviren wolle, sondern auch dass er Ihro Königl. Maytt. und vorgesetzten Obrigkeit, wie auch den Verwalter und übrigen Inspectionshabende Folge leisten und überhaupt nach Ihro Königl. Maytt. Gesetz und Verordnung allerunterthänigst richten - oder wiedrigenfalls diesem Veste-Brief als schuldiger für seine Persohn verlustig seyn woll.

Fridericia den 21ten September 1763.

- Som nævnt underskrev Breuner personligt i december 1764 reversfæstebrevet, hvorved han forpligtigede sig til at holde ovenstående. Fæstebrevet, der minder meget om tidens danske fæstebreve, kan oversættes nogenlunde således:

Vi undertegnede, Hans Kongelige Majestæt til Danmark og Norge p.p.'s tilforordnede kommissærer til opdyrkning af den jyske hede, gør hermed vitteligt, at efter at kolonisten Johann Georg Breyner ved nævnte opdyrkning i Jylland på den såkaldte Alhede (Ahl-Heide) og det nemlig i landsbyen Frederikshede (Friderichs-Heide, nuværende Havredal) på hans Kongelige Majestæts bekostning er etableret, og han der har fået overleveret de nødvendige bygninger, nemlig 8 fag beboelses- og 8 fag lade- og staldbygning, nr. 20, samt trædyr og andet kvæg, nemlig 4 stude, 2 køer og nogle får, landbrugsredskaber med tillagt landejendom, mose, hedestrækning og haveplads, ligesom den ham til opgaven (anviste) jord, såsnart opmålingen er færdig og (jorden) anslået til hartkortsskat, vil blive noteret, så bliver Johann Georg Breyner tildelt dette fæstebrev på følgende konditioner:

1.

At han - og efter ham hans kone, børn eller følgende arvinger - en sådan af 8 fag beboelses- og 8 fag lade- og staldhus bestående bondegård som ovennævnt med den tillagte landejendom, mose, hedestrækning og haveplads, trædyr og andet kvæg såsom 4 stude, 2 køer, nogle får og landbrugsredskaber må i fæste have og gøre sig det som sin ejendom nyttig, så godt som han bedst ved og kan, dog må ved indtræffende død eller andre særtilfælde intet af dette gods uden forudgående til-ladelse af det højpriste Rentekammer på nogen måde bortkomme.

2.

Skal han fra nu af i 20 år være fri for alle skatter, kontributioner (afgifter), tiender, enrøllinger (til militærtjeneste), indkvarteringer og hoveriarbejde, og ifald han - efter udløbet af denne frist- stadig er nødsaget at være befriet for een eller anden af disse pålæg (pligter), så vil han også efter skøn blive benådet derfor; og da det endnu

3.

med hans agerbrug (ikke) allerede så vidt er lykkedes, at han forskellige mark- og haveafgrøder og i særdeleshed rug har avlet, så skal han nu og indtil videre kun (svare) halvdelen af de ellers sædvanlige dagpenge, hvorimod

4.

hans her til landet medbragte børn i alle tilfælde ville få betalt rejsepenge, såsnart de blev gift og tiltrådte en gård i kolonien.

5.

Ligeledes blev han hermed forsikret, at der snart ville blive gennemført de nødvendige kirke- og skoleforanstaltninger.

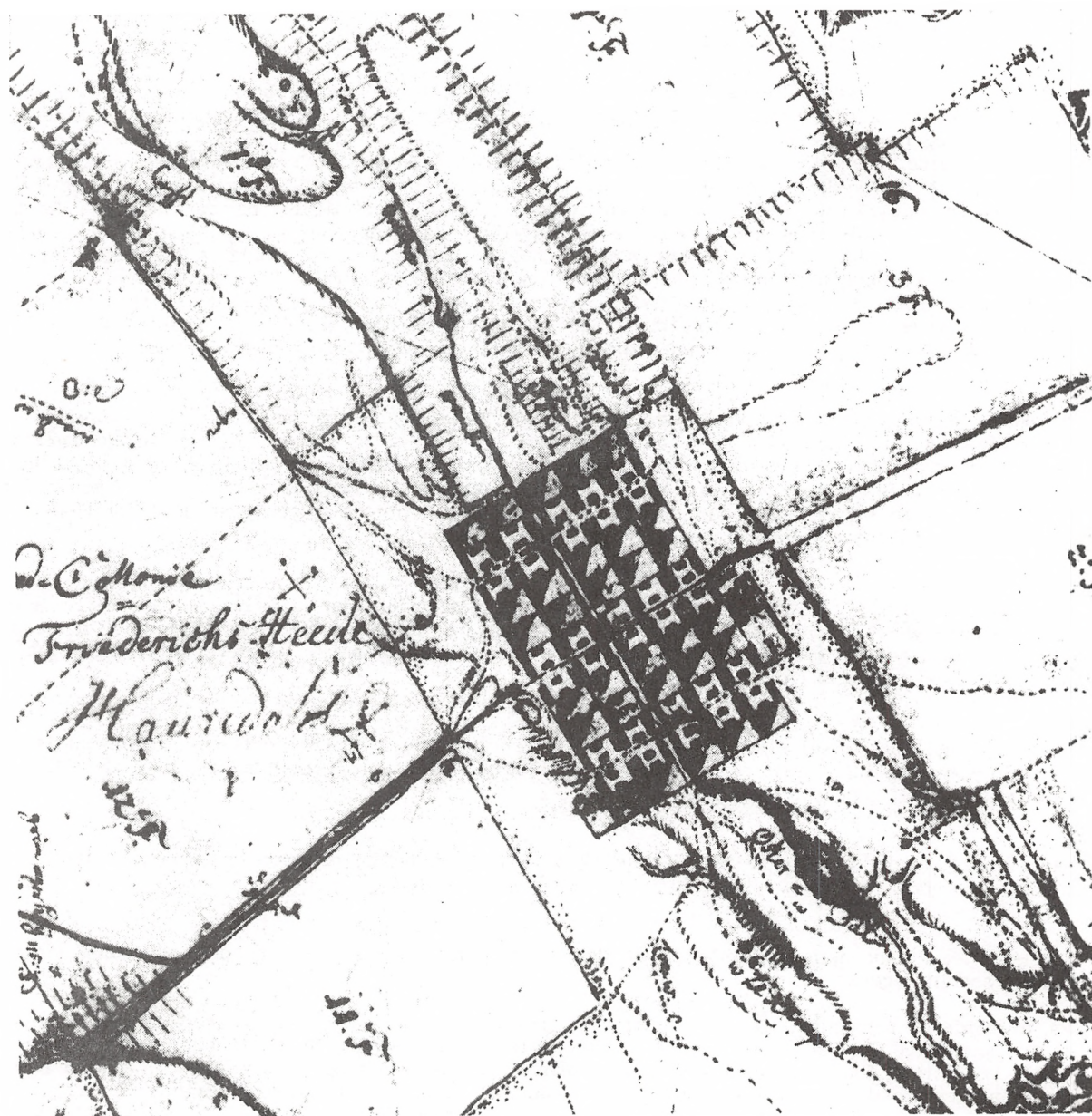
På ovenanførte benådninger og privilegier, som Hans Kongelige Majestæt allernådigst havde beviliget, er for kolonisten Johann Georg Breyner dette fæstebrev udfærdiget, hvorimod han - på en med dette i alle punkter og klausuler ligelydende eksemplar - er reverseret og forpligtiget til, at han ikke kun den ham anbetroede landejendom med største flid til stadighed vil forbedre, tage vare på og bevare bygninger, landbrugsredskaber og kvæg, men tillige at han vil adlyde Hans Kongelige Majestæt og foresatte øvrighed, såsom forvalteren og øvrige inspektionshavende, og i det hele rette sig allerunderdanigst efter Hans Kongelige Majestæts lov og forordning, - eller i modsat fald som personlig skyldig at fortabe dette fæstebrev.

Fridericia, den 21de september 1763.

De første år på Alheden.

Årene 1760-66 var præget af mange vanskeligheder. - De danske myndigheder forstod ikke at få legationsråd Moritz i Frankfurt til at være mere kritisk ved antagelsen af kolonister, samt begrænse disses antal. Og kolonisterne var på deres side skuffede. - Breuners søn, Johan Jacob, født 1752, ane 4, huskede tydeligt indvandringen og fortalte sin sønnesøn (17), at kolonisterne var blevet lovet, at de i Danmark skulle komme til at stå i kløver til knæerne, men det var løgn, for der stod lyng til skrævet.

Vi må sige, at først efter kolonisternes ankomst gik myndighederne for alvor igang med at træffe forberedelserne til hedens opdyrkning. Disse forhold var altså til det til tider dårlige forhold mellem nogle af kolonisterne og myndighederne.

Udsnit af landmåler Grolaus kort over Friederichs Heede, Hauredahl - nu Havredal - før de 10 af byens 30 gårde blev udflyttet 1779/81.
Langs de 3 gader ses de 30 gårde med 5 i hver række.
Efter Vald. Andersen: Fra Alheden, 1975.

Af den bevarede korrespondance mellem et par af de danske myndigheds personer, nemlig den gamle, gnavne amtmand Ditlev Trappaud og Hans de Hofman får vi at vide, at Johann Christopher Raue eller Rau i Havredal holdt kro til skade for trivselen i kolonien. - Trappaud, der i det hele var meget negativ indstillet over for kolonisterne, skrev således 13. november 1760 (18):

Hvis ikke Rau og hans kroeri in totum afskaffes, har kongen spildt al den bekostning, han har gjort, thi kolonien er alt bragt i sådan liderlighed og kortspil i Raus hus, at de hverken sparer søgn eller hellige dage og det hele natten lige til dag, og deri er den gamle Breuner ikke den ringeste, sætter mulkter på fri hånd og drikker dem op.

Og 24. december 1760 skrev han ligeledes om Raus krohold, og at Rau råbte til gamle Breuner over gaden: Hr. Gevatter heute kriegten wir was zu sauffen". - 4. februar 1761 skrev Trappaud: At Rau får en liden skrifteprædiken er en salve på hans hovede, thi han er en perfekt Spitzbube (gavtyv, kæltring) og rebel tillige; når jeg sætter den gamle Breuner til ham, så er de 2 alen af et stykke.

I sommeren 1760 var der uroligheder, hvor nyankomne kolonister ikke ville antage de hede ejendomme, som blev dem anvist; men efterhånden blev kolonibyerne - i Frederiks sogn oprindeligt kun Grønhøj og Havredal hver med 30 gårde - fyldt, ja overfyldt. Oprindeligt havde kolonisterne selv forlangt - på trods af advarsler fra myndighedernes side - at komme til at bo samlet i store landsbyer efter tysk skik.

Men allerede i efteråret 1761 (19) blev tre kolonister sendt til København for at klage over, at for mange var blevet etableret på et sted. - Sagens bagmænd var Christopher Rau, Georg Breuner senior, Andreas Diefenthaler og Heinrich Würtz. Joh. Georg Breuner var den første, der underskrev klagen, som Rau havde født i pennen, men ikke selv underskrev.

Problemet med de overfyldte og for store landsbyer blev først løst 1779/81 ved udflytningen fra både Havredal og Grønhøj, men allerede 16. december 1771 (20) havde Johann Georg Breuner sammen med bl.a. sønnerne Jacob og Philipp Friederich underskrevet en ansøgning om at måtte flytte 6 gårde fra Havredal (Friderichsheide) til Aarestrup, fordi: nun alhier zu Friderichsheide die Leute zu dicte bey einander Wohnen und deswegen das Brod für uns und unsere Kinder nicht haben können, - altså fordi folk boede for tæt i Havredal.

Men problemet blev som nævnt først løst en lille halv snes år senere.

Ganske gode oplysninger om Breuner og hans personlige forhold fåes af indberetningen 1764 (21):

Georg Breuner, 52 år, fra Chur Pfaltz, af luthersk religion, konen, Anne Rosina, 42 år, af katolsk religion, børn:

Johan Philip Friederich, 15 år, Johan Jacob, 13 år, Georg Friderich, 11 år, Christopher, 5 år, Anne Magaretha, 20 år, Marie Lisabetha, 8 år, Anna Barbara, 1 1/2 år.

Manden er en skikkelig og flittig, god, gammel bonde - elles temmelig fattig.

Deres besætning nærværende tid: 5 stude, 3 køer, 9 får. - Gårdsredskaber, de selv har købt: 1 beslagen vogn, 1 plov og 1 træharve; hvad af de reduceredes (bortrejstes) redskaber er dem leveret: 1 gl. ubrugelig trævogn, 1 plov uden langjern, 1 træharve, 1 åg med behør, 1 spade, 1 hakke og 1 møg ditto.

Hvor mange agre, de har opbrudt, og hvad udsæd af rug deri kan falde: 24 agre, korte og lange, deri kan ungefær såes rug 11 tdr. - Hvad de har sået 1764: Rug 3 1/2 tdr. 1763 (vintersæd), samt 1764 (vårsæd) byg 1 tdr., havre (aure) 2 1/2 tdr., boghvede 1 1/2 tdr. og kartofler 3 tdr.

Hvad de har avlet 1764: Rug 12 tdr., byg 5 tdr., havre 6 tdr., boghvede 7 tdr. og kartofler 12 tdr.

Hvad de behøve til sæd: Byg 1 tdr., havre 5 tdr. og boghvede 2 tdr.

Hvad de har fået af rejsepenge: Bekommet for sig og hustru 50 rdlr., men har tilgode for 2de børn over 12 år, nemlig for en søn og en datter, 50 rdlr.

Anna Rosina Löfflers død 1768.

Efter knap 9 års ophold i Danmark døde Breuners anden kone, Anna Rosina Löffler i 1768, hvor skiftet efter hende - kolonisten Johan Georg Breuners hustru udi Friderichs heede, Anne Rosine Löefler, - blev afholdt 3. oktober (22).

Arvingerne var enkemanden og parrets fælles børn:

Philip Friederich, 19 år, Johan Jacob, 17 år, Georg Friederich, 15 år, Christopher, 9 år, Anne Margrethe, 23 år, Elisabet, 11 år, og Anna Barbara, 5 år.

Boets aktiver blev vurderet således:

Udi stuen.	rdlr.	mk.	sk.
1 fyrre bord med åben fod	0	2	0
2 fyrre bænke	0	0	12
1 fyrre kiste	0	3	0
2 hylder	0	0	8
1 ditto	0	0	4
1 timse	0	0	12
1 løs skammel	0	0	4
1 liden ditto	0	0	2
1 fyrre skab	1	2	0
1 møg jern greb	0	0	12
1 møghakke	0	0	6
1 havespade (haug spade)	0	0	10
1 hakke	0	0	4
1 ildklemme	0	1	0
1 økse	0	1	4

Friderichsheide
den 16ten Dec:
1771.

2
unterskiftede Kunst
Märzant Meyer
Johs. Jannos Kraus
Johann Georg Breuner
Ludwig Knutspind,
Jacob Breuner,
Philipp Friederich Breuner

Johan Georg Breuners underskrift 3. oktober 1768 på afslutningen af skiftet efter Anna Rosina Löffler.

Boorak for dem at indtælle dem at anno, Om for København
af den 16ten Decembris 1771. Herved forklarer og forklarer sig, at
Johann Jakob Oger og Carl Christian Oger, som den 3de Decembris 1768
sindes at have købt den 6te Gård, som den 16de Decembris 1771
skal være og blive Breuners og hans Leds, som den 16de Decembris 1771
med en Skikkelse af Breuner, som vi vidne om dets Skikkelse
at overføre, som den 16de Decembris 1771 og Breuners med Breuners
med Breuner, Datum København d. 16de Decembris 1771

Johann Georg Breuner

Johan Georg Breuners egenhændige underskrift 16. december 1771 på andraget om at flytte 6 gårde fra Havredal (Friderichsheide) til Aarestrup; sønnerne Jacob Breuner, ane 4, og Philipp Friederich Breuner skrev ligeledes under.

1 hammer og tang	0	0	12
1 høle (høllie)	0	0	10
1 trærive	0	0	1
1 kærne	0	0	6
1 jerngryde	0	2	8
1 jernpande	0	2	8
1 kobber thekedel	0	2	0
1 liden jernpande	0	0	6
1 madgaffel og ske	0	0	4
1 kobberkedel, 13 pd.	3	1	8
1 træbalje (balle/ballie)	0	1	0
1 liden ditto	0	0	10
3 segl	0	0	13
7 halm brødkurve	0	0	7
1 jernbor (boere)	0	0	10
1 lidet (liden) ditto	0	0	4
1 potte-kakkelovn	0	1	0
1 ditto potte-kakkelovn i den anden stue	0	2	8
1 dejntrug (degne trug)	0	1	8
1 lidet (liden) bord	0	0	12
2 spinderokke	0	4	0
1 gammelt sengested af sammenslagne brædder	0	1	8

Sengeklæder.

1 olmerdugs overdyne	0	3	0
1 hølslklæde (hyls klæde)	0	0	8
1 blågarns lagen	0	0	8
1 hovedpude	0	0	10
1 hakkelsesboks	0	3	0
1 høfork	0	0	12

I kammeret.

1 sengested	0	0	12
Derudi 1 olmerduns dyne	1	0	0
1 gammelt hølslklæde	0	0	8
1 hovedpude	0	0	6

Nok et fyrre sengested

0 4 0

Sengeklæder:

1 olmerdugs avlet dyne	0	5	?
1 hovedpude	0	1	?
1 ditto	0	2	?
1 tørvespade	0	2	8
1 vugge	0	0	12
1 træskovl	0	0	4
1 garnvinde (vindel)	0	0	6

I gården.

1 beslagen vogn med store hække	5	0	0
1 åg med remme	0	1	8
Ialt	21	1	10

Den salig kones klæder var et gammelt sort skørt, 4 mk., og 1 brunt ditto, 5 mk. - Det øvrige er dels omgjort til pigebørnene, dels gammelt og opslidt, og disse 2de skørter blev og på enkemandens forlangende anskreven til pigebørnene, at den ældste datter får den sorte og den næstældste den anden, og altså kommer ikke til deling.

Mere var ikke at forefinde egentlig boet (boen) tilhørende, og på tilspørgende svarede enkemanden, at han ikke heller mere var ejende, end hvad i penge anført er, ikke heller havde han noget tilgode enten her eller i Tyskland; thi hvad kvæg, han var ejende, var Kgl. Majestæts inventarium, som for nærværende tid består i følgende:

2 stude, 2 køer, 1 tre års kvie, 12 stk. får og lam, 1 galtsvin, 2de gæs. - Hvilke kreaturer forbliver vurderet, siden mændene efter nærværende priser på kvæg anså dette anoterede for fuld værdi til Hans Majestæts besætning, der og af skifteforvalteren således reserveres, samt vogn, plov og harve, spade, hakke.

Da samme som inventarium er leveret.

Hvorimod boets (boens) udgæld og besværing beregnes som følger:

	rdlr.	mk.	sk.
Den salige kones begravelsesomkostning efter nøjeste overregning i mændenes overværelse	4	0	0
Hans egen derimod ligeså meget	4	0	0

Angav enkemanden at være henskyldig til adskillige, som havde forstrakt hannem med hjælp til medikamenter og husholdningen i hans kones langvarige svaghed

14	0	0
1	0	8
23	0	0

Skifteomkostningerne (ialt)

Summa boets besværing

Hvoraf erfares, at intet bliver at arve, men som enkemanden efter skifterettens tilhold forsikrede og forpligtede sig efter hans fattige evne og lejlighed kristeligen at opdrage og opføde sine børn, som han Gud og øvrigheden vil være ansvarlig, item betale stervboets gæld, så skifteforvalteren hermed skal være og blive kravs- og angerløs, såvel som og erlægge skiftets bekostning; vides ej videre dette skifte at observere, som da herved sluttes og bekræftes med hænders underskrift.

Datum stervboet ut supra

Hans Kiersgaard

Johann Georg Breuner

Breuners 3. ægteskab og sidste år.

Derpå blev Breuner gift tredje gang 1768/69 med Anne Nielsdatter, der var dansk af fødsel; - dette ægteskab var det først dokumenterede mellem de tyske kolonister og en dansk. Det har ellers været hævdet (med folketællingerne 1787, 1801 og 1834 som kilder), at der i 1787 bestemt ingen blandede ægteskaber var i Frederiks sogn (23) og i 1801 kun 2; men det kan altså ikke passe. - At Anne Nielsdatter ikke er blevet opdaget som værende dansk skyldes, at hun 1787 skjuler sig under den tyskklingende navneform Anna Weberin, - så meget mere lumsk, fordi der vitterligt var en tysk slægt Weber på egnen.

Ifølge indberetningerne 1776 og 77 (24) var Johan Georg - her blot kaldet Johan Breuner fæster af gård nr. 20 i Frederikshede (Havredal), hvor han boede med kone, 4 sønner og 1 datter. - I 1776 havde han ingen hest, men 2 stude, 2 køer, 2 kalve eller kvier samt 6 får; samme år havde han avlet 18 tdr. rug, 2 tdr. byg, 6 tdr. havre, 2 tdr. boghvede og 20 tdr. kartofler, samt sået 3 tdr. 4 skr. rug (vintersæd).

I 1778 nævnes Johan Breuner som nr. 15, men 1779, 80 og 82 som nr. 10, mens han - nu igen nævnt som Georg Breuner - 1785 nævnes som nr. 12 i Frederikshede eller Gl. Frederikshede, nuv. Havredal. Da Georg Breuner 1786 og 87 nævnes (igen) som nr. 10 og 1788, 89 og 90 som (igen) nr. 12, må det sikkert være een og samme gård; efter at de 10 af Havredals oprindelige 30 gårde i 1779/81 var blevet udflyttet til Trehuse, Ulvedal og Aarestrup, har man taget de tilbageblevende gårde i forskellig rækkefølge.

Ved folketællingen 1787 blev familien anført således under gl. Frederikshede (Havredal):

Georg Breuner, 73 år, gift 3. gang, kolonist, bonde og gårdbeboer.

Anna Weberin, 39 år, hans kone, gift 1. gang.

Peter Breuner, 17 år, Johannes Breuner, 11 år, Magdalene Breunerin, 8 år, og Anne Mar. Breunerin, 2 år, børn af 3. ægteskab.

I 1787 havde Georg Breuner af statskassen modtaget 10 rdlr. til hjælp, hvoraf halvdelen blev betalt 1788 og halvdelen 1789. - Og i 1790 nævnes det, at Georg Breuner havde afstået sin gård til overtagelse 1. maj 1791 til Jacob Dörr i O. Frederiksmose, der igen havde afstået sin gård i Frederiksmose til Knud Knudsen (25). Men disse ombytninger fandt sikkert ikke sted, ialfald forblev Jacob Dörr boende i O. Frederiksmose fra før folketællingen 1787 til sin død 1816, se under ane 10-11.

Ifølge indberetningen 1790 havde Georg Breuner i Gl. Frederikshede (Havredal) - da nævnt som nr. 12 - en besætning på 1 hest, 2 stude og 3 køer, men hverken kalve eller får.

På det følgende års indberetning (26) - forklaring over Alhedens koloniers forfatning ved udgangen 1791 - findes følgende påtegninger dateret Viborg 3. maj 1792:

Georg Breuner, som ligeledes 1790 afstod sin i Gl. Frederikshede (Havredal) i fæste hafte kolonigård til Jacob Dörr (Døer), har i 1791 for sig og familie erholdt frihedspas fra kolonierne for at nedsætte sig i Sjælland.

Det lyder langt fra rimeligt, at den da mere end 75 år gl. Breuner virkelig skulle være flyttet til Sjælland. - Han må antages at være død et af de følgende år, for hans enke boede som nævnt fra før 1811 ved Viborg, hvor hun fra dette år modtog fattighjælp.

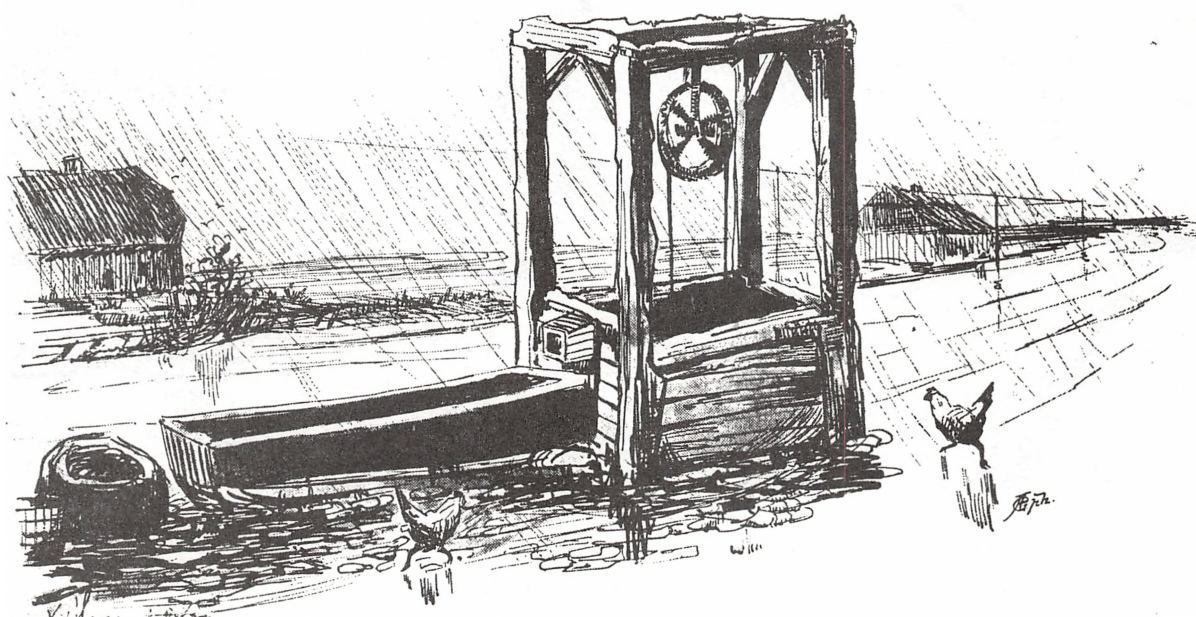
Gården i Havredal var vist identisk med nuv. mart.nr. 21, der omkring år 1800 blev udflyttet på marken (27). - Denne gård var fra før folketællingen 1801 beboet af Joh. Georg Winkler, der senest 1795 var blevet gift med gl. Breuners sønnedatter, Anna Rosina Breuner/Bräuner, født ca. 1772/73, datter af Johan Philip Friderich Breuner.

Gården var på 1 tdr. 1 skp. 2 fjkr. 2 2/3 alb. hartkorn og blev af Georg Winkler mageskiftet 11. maj 1812 (28) med Anders Jensen Ryedahls gård i Skygge i Kragelund sogn. - Gården i Havredal ejes i vort århundrede af familien Saugmand og er delvis udstykket.

Noter:

- 1 Rentekammerets jyske stifters renteskriverkontor, dokumenter vedr. kolonierne på de jyske heder 1753-70 (Rtk. 2247,30), afskrift ved Kiss Jensen.
- 2 Viborg Rådstuearkivs fattigvæsensarkivalier 1803-23, D.33-747, fol.39 og 50.
- 3 Vald. Andersen: Den jyske hedekolonisation, 1970, side 219, Jørgen Nielsen og Stine Bitsch-Larsen: De sydtyske kolonisters bosættelse på den jyske hede, 1984, side 73.
- 4 Samme (Andersen), side 189 og 198-99.
- 5 Oplyst ved Jan Hyllested/Kiss Jensen.
- 6 Kilde 3 (Nielsen), side 99.
- 7 Den jyske Hede før og nu, Studier og Skildringer af L. Mylius Erichsen, 1903, side 381.
- 8 Kilde 3 (Andersen), side 156, 189, 196, 199 og 209.

- 9 Ejnar Poulsen: Viborg Amts Degne- og Skolehistorie, 1957, side 655, samt Personalhistorisk Tidsskrift, 7-2, 1917, side 177 (Købke).
- 10 H. Derwein: Die Strassen- und Flurnamen von Heidelberg, 1940, side 183, Karl Pfaff: Heidelberg und Umgebung, 1910, side 282.
- 11 Kilde 10 (Pfaff), side 32 og 145-46.
- 12 Rathsprotokolle for Heidelberg 1743, fol.293-94.
- 13 Moritz' relationer 1756-65 (1759 nr. 173) blandt gesandtskabsrelationer fra Frankfurt a.M. 1756-71 i Tyske kancellis udenlandske afdeling.
- 14 Hedekoloniernes fortegnelser over kolonisterne med forskellige oplysninger om dem, deres husstand, deres gårde m.v. 1759-74, G.Hek.1-18.
- 15 Samme.
- 16 Hedekoloniernes tyske fæstebreve og reversfæstebreve 1763-64, G.Hek.4-5 (nr. 93).
- 17 Kilde 7, side 379 ff.
- 18 Hedens Peublering eller af den gamle Amtmands Papirer v. Jeppe Aakjær i Saml. til jydsk Historie og Topografi, 4-3, 1917-19, side 99 og 103-05.
- 19 Kilde 3 (Andersen), side 132-33.
- 20 Hedekoloniernes breve og dokumenter i reversal i I.B. nr.2-122, 1762-64, G.Hek.4-2, reversal nr.85.
- 21 Kilde 1.
- 22 Skifteprotokol for Alhedens kolonier 1762-87, G.Hek.4-11. fol.35, samt (mere læseligt) i skifteforretninger med bilag 1762-84, G.Hek.4-12 (nr. 15/16).
- 23 Vald. Andersen: Alheden med Frederiks sogns historie, 1953, side 113.
- 24 Hedekoloniernes forskellige dokumenter 1776-92, G.Hek.2-1 (indberetningerne).
- 25 Samme (fæsteforandringer 1785, 87 og 89-90).
- 26 Kilde 24, samt Rentekammerets jyske renteskriverkontors indkomne breve vedr. kolonierne på de jyske heder 1790-1800 (Rtk. 2425.294).
- 27 Kilde 23, side 187 og 193.
- 28 Hedekoloniernes fæsteprotokol 1810-53, G.Hek.4-8, fol.11b.

Bybrønden i Havredal.
Efter Mylius Erichsens bog om heden 1903.

Kort over Frederiks og omegn 1872. - Efter Århus stifts årbøger, 1965.

Ane 10 JOHANN PETER DÖRR eller DÜRR, født 1709, død 1778/87.

Ane 11 APOLLONIA KRICHBAUM, født ca. 1716/20, død 1787/1801.

Fra giftermålet 1731 i sognet Reichenbach i Lautertal nordøst for Bensheim bosatte Johann Peter Dörr sig senest 1733 Wilmshausen i nabosognet Gronau, men boede 1738 i selve Bensheim. - 1740 boede han i Elmshausen i Reichenbach sogn, men nævnes derpå 1740-42 i Zell mellem Bensheim og Gronau, mens han 1747 og 48 var hyrde i Schönberg i Gronau sogn.

Hans anden kone - siden 1748 - var blevet gift første gang senest 1738 med Georg Nicel Morgenroth, linnedvæver i Schönberg, død 1738, og anden gang 1742 med Johann Philip Schmand, smed i Langwaden i Schwanheim sogn, død senest 1748.

1749-53 nævnes Johann Peter Dörr som boende i Reichenbach by og sogn, men boede i 1757 igen i Schönberg.

Fra amtet og byen Schönberg i grevskabet Erbach udvandrede Johann Peter Dörr og Apollonia til Danmark, hvor de bosatte sig i Grønhøj (Frederikshøj) i Frederiks sogn.

Først i 1763 fik han egentlig fæstebrev på gården, nr. 4 i Grønhøj; men allerede i 1775 afstod han gården til sønnen Sigmund, der 1779 flyttede den til Resenfelde (V. Frederikshøj), nuv. matr.nr. 2.

1780/81 flyttede Sigmund Dörr til Trehuse (Ø. Frederikshede), men da var faderen måske dødmoderen, Apollonia, nævnes 1787 i Trehuse.

Johann Peter var født 22. februar 1709 kl. mellem 9 og 10 i Egelsbach by og sogn, søn af Johannes Dörr, tidligere svinehyrde, og hustru Anna Maria N.N., - herom fortæller kirkebogen:

Johannes Dörr, gewesener Schweinhardt, von sein Frau (v.s.F.) Anna Maria ein junger Sohn geboren den 22te Febr. morgens kurz vor 10 Uhr, getauft der selb. 24te /:Dom. Rems/, Gevatter war Joh. Peter Salwey, der verwittibtem Fr. Strohwirtin von Langen hiesieger Sohn, Nahme: Joh. Peter.

Johann Peter Dörr eller Dürr levede endnu i maj 1778, da han vendte hjem til Grønhøj efter turen til grevskabet Erbach, se nedenfor.

Han blev gift første gang i bedetimen (Betstund) 3. april 1731 i den evangelisk-lutherske kirke i Reichenbach med Anna Catharina Müller fra Elmshausen. - Kirkebogen meddeler:

Johann Peter Dörr, weyl. Johann(es) Dörres zu Egelsbach im Hessen-Darmstädtischen hinterl. Sohn, und Anna Cath., Johann Adam Müllers, beysassen zu Elmshausen, ehel. Tochter, copolirt den 3. April in der Betstund.

Anna Catharina var født 15. september 1707 i Gadernheim i Reichenbach sogn, datter af Johann Adam Müller, hyrde i Gadernheim (senere snedkermester i Elmshausen) og hustru Magdalena; herom meddeler kirkebogen:

Anna Cath., Johann Adam Müllers, Hirten, et Magdalena, uxoris, Töchterlein geboren den 15ten September, getauft Dominica 13. p. Tinit., Gevatter: Anna Cath., Peter Böhmen, Gemeinmannes daselbst eheliche Tochter.

- Johann Adam Müller og hustru døde henholdsvis 1752 og 1734 i Elmshausen i Reichenbach sogn, 77 og 53 år gl.

Anna Catharina døde mellem kl. 6 og 7 om aftenen 1. december 1747 i Schönberg i Gronau sogn, hvorom kirkebogen oplyser:

Den 1. December abends zwischen 6-7 Uhr starb Anna Catharina, Johann Peter Dirren, Hirten zu Schönberg, Eheweib und wurde den 3ten ejusdem dahier begraben. - Alt 40 Jahre 2 Monathe einige Wochen.

Derefter blev Johann Peter Dörr gift anden gang 12. marts 1748 i Gronau med Apollonia, enke efter Johan Philip Schmand, smed i Langwaden i Schwanheim sogn i amtet Jägersberg i Hessen-Darmstadt. - Kirkebogen meddeler:

Den 12ten Martij wurde Johann Peter Dörr, Wittwer und gemeines Hirte dahselbst (Schönberg) mit Apollonia, weyl. Johann Philip Schmand, gewesenen Schmied zu Langwaden hochfürstl. Hessen-Darmstadt. Amt Jägersberg hinterlassener Wittwe, öffentlich copuliret.

Apollonia var blevet gift første gang senest 1738 - uvist hvor - med linnedvæver Georg Nicel Morgenroth, der døde 1738 i Schönberg i Gronau sogn, 40 år gl.; han havde vist tidligere været bosat i Bensheim. - Vedrørende hans død fortæller Gronau kirkebog 1738:

Den 4ten August starb Georg Nicel Morgenroth, beysassen Leinenweber zu Schönberg, und wurde, nachdem er vorher zu Bensheim begraben, Ihme dahier Sonntags als den 10ten ejusdem eine Leichenpredigt gehalten, alt 40 Jahre einige Monathe.

Efter hans død var hun enke i fire år, men blev så gift 14. juni 1742 i Schwanheim med Johann Philip Schmand, enkemand og smed i Langwaden i Schwanheim sogn; denne vielse, hvorfra Apollonias pigenavn Krichbaum (Kriechbaum) kendes, lyder:

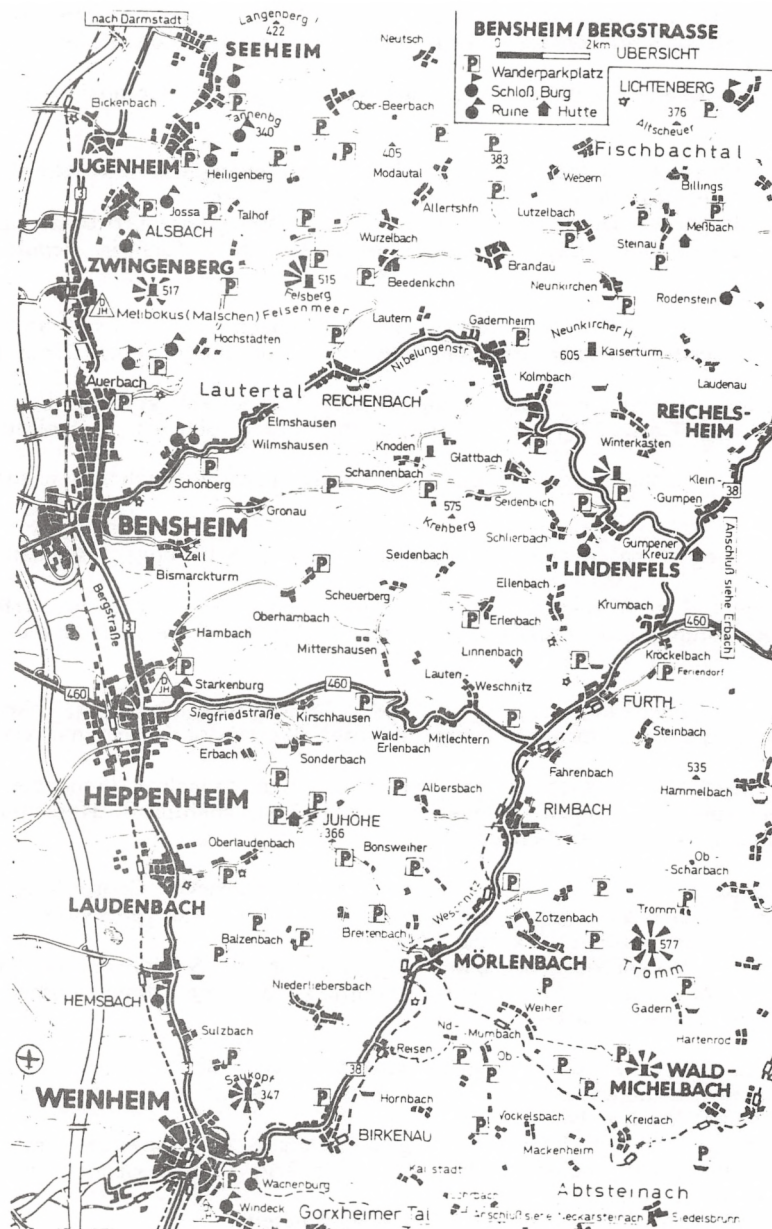
Den 14ten Juni war M. Johann Philip Schmand, Wittwer und gem. Schmidt zu Langwaden, mit Apollonia, weyl. Georg Nic. Morgenroths, eines Leinen-Weber zu Schönberg, hinterlassener Wittib und gebohrnes Kriechbaum, öffentlich daselbst getrauet.

Johann Philip Schmandt døde 1745/48, men er forgæves søgt død i Schwanheim.

Apollonia, der i danske oversigter (1) fejlagtigt hævdes at have heddet Schmuck eller Schmunck- altså antagelig en mindelse om hendes anden mand Schmand, var altså ifølge oplysningerne ved hendes andet giftermål 1742 i Schwanheim med den nævnte Schmand født Kriech- eller Krichbaum (Kriegbaum).

Johannes Dörr, geboren am 17. März 1709 in Egelsbach bei Bensheim. Er war ein Sohn des Johann Dörr, welcher am 17. März 1709 in Egelsbach geboren wurde. Er war ein Sohn des Johann Dörr, welcher am 17. März 1709 in Egelsbach geboren wurde. Er war ein Sohn des Johann Dörr, welcher am 17. März 1709 in Egelsbach geboren wurde.

Joh. Peter Dörr's fødsel 1709 i Egelsbach.

Kort over Bensheim. - Øst-nordøst for byen ses Lautertal med sognene Reichenbach og Gronau, samt lokaliteterne Elmshausen, Wilmshausen, Schönberg og stik mod øst Zell, hvor Joh. Peter Dörr boede i årene 1731-60.

Ved sønnen Sigmunds fødsel 1753 synes hun at være nævnt som Anna Apollonia (Annen Appolonen), mens hun ved de øvrige børns fødsel blot nævnes som Apollonia. - Det ville være nærliggende at antage, at hun var søster til Johann Georg Krichbaum eller Kriegbaum, der ligesom Apollonia og Johann Peter Dörr kom til Danmark i maj 1760 fra Schönberg.

Johann Georg Kriegbaum, der blev gift 1745 med begge fornavne, var kun døbt Georg; - han var født 1720 i Schönberg i Gronau sogn, søn af Peter Krieg- eller Krichbaum og hustru Maria Dorothea Hohlgans. - Apollonia er imidlertid forgæves søgt født ca. 1716/20 i Schönberg i Gronau sogn, hvor det nævnte par i årene 1705-26 fik ni børn - alle døbt i den katolske kirke i Bensheim, Sct. Georg.

Det kunne dog tænkes, at Apollonia (Anna Apollonia) var identisk med datteren Anna Barbara fra 1715, idet faderen - efter hvem barnet stort set altid blev opkaldt efter tysk skik - var "Anna Apollonia Witzmännin ex Schannenbach". - At Peter Krichbaum i Schönberg havde en datter ved navn Apollonia eller Maria Ap. og ikke Anna Ap.) ses af kirkebogen for Gronau sogn 1737, da Lorentz Braun og hustru Catharina Becker lod en datter døbe Maria Appellonia - opkaldt efter Peter Krichbaums ugifte datter af samme navn.

Kirkebogsindførslen lyder:

Den 21ten Februarij wurde den Lorentz Braun, beysassen dahselbst, von seiner Eheweibe Catharina gebohrner Beckerin, ein Tochter gebohren und den 22ten ejusdem getauftt. Gevatterin war Maria Appellonia, Peter Krichbaumen, Gemeinmannes dahselbst, ledige Tochter. Der Kindes Nahm ist Maria Appellonia.

Efter dette må vi slutte, at Apollonia Krichbaum var født ca. 1716/20 i Schönberg i Gronau sogn, datter af Peter Krichbaum og hustru Maria Dorothea Hohlgans; men selve hendes fødsel og dåb er altså ikke fundet.

Hun var ifølge nedennævnte indberetning fra 1764 født ca. 1716, mens hun ifølge folketællingen 1787 var født ca. 1720.

Endnu ved folketællingen 1787 boede hun - Apollonia Dürri - som 67-årig enke efter første ægteskab hos sønnen Sigmund Dörr i Trehuse (Ø. Frederikshede). - Men hendes dødsår kendes ikke.

Johann Peter Dörr/Dürr må i sine to ægteskaber have fået mindst 12 børn:

- 1 Anna Barbara Dörr, født 1733 i Wilmshausen i Gronau sogn, men døbt i den katolske kirke i Bensheim, Sct. Georg.
- 2 En søn, født senest 1735/36, om hvem ellers intet vides, jfr. 3.
- 3 Johann Georg Dörr, født senest 1736/37.
Gift 1762 i Reichenbach med Elisabeth, datter af den da afdøde hyrde i Elmshausen Johann Philip Bickenhaub.
Ved vielsen siges han at være "Johann Peter Dörr, gewesenene Einwohnens zu Schönberg zweyter Sohn" - jfr. 2.
- 4 Johann Friedrich Dörr (latin: Joannes Fridericus), født 1738 i Bensheim, døbt i den katolske kirke.
- 5 Anna Margaretha Dörr, født 1740 i Zell, død sst. 1741, begge dele indført i den katolske kirkebog. - Hendes dødsindførsel synes ikke at kunne passe, idet indberetningen 1764 blandt husets døtre nævner Anna Margaretha, 24 år gl.
- 6 Anna Dorothea Dörr, født 1742 i Zell, døbt i Bensheim katolske kirke, hun nævnes i Danmark 1764 som 22-årig.
- 7 Magdalene Dörr, født ca. 1744 (1743/47), død 1809 på Julianehede i Kragelund sogn, 62 år gl.
Gift før 1787 med Conrad Müller, født ca. 1748/50, død 1823 på Nedre Julianehede i Kragelund sogn, 73 år gl.; Conrad Müller var kolonist på Nedre Julianehede fra før 1787.
- 8 Johann Christian Dörr, født 1747 i Schönberg i Gronau sogn, døbt i den evangelisk-lutherske kirke, død sst. 1748, 2 mdr. gammel.
- 9 Johann Jacob Dörr, kaldet Hans Jacob Dürr eller Döhr, født 1749 i Reichenbach by og sogn, død 1816 i Over Frederiksmose i Thorning sogn, 68 år gl.
Gift senet 1768 med Anna Catharina Barbara Märcher, født ca. 1743/45 i Tyskland, død 1827 i O. Frederiksmose, 85 år gl., datter af den senere kolonist i Frederikshede (Havredal) Johann Michael Märcher og hustru.
Som ganske ung havde Jacob Dörr fæstet gård nr. 16 i Grønhøj (2), som han i 1779 byttede med nr. 9, der straks blev udflyttet til Resenfelde nr. 4; og herfra flyttede han før 1787 til O. Frederiksmose som husmand.
- 10 Johann Peter Dörr, født 1752 i Reichenbach by og sogn, død sst. samme år, knap 1/2 år gl.
- 11 Johann Jacob Friedrich Sigmund (også kaldet Simon) Dörr, født 1753 i Reichenbach by og sogn, død 1819 i Trehuse i Frederiks sogn, 64 år gl.
Gift senest 1776 med Maria Elisabetha Breuner, født 1757 i Kohlhof, døbt i Heidelberg (Providenz), død 1801/14, datter af Johann Georg Breuner og hustru Anna Rosina Löffler, se ane 8-9.
Sigmund Dörr (3) overtog allerede 1775 faderens gård i Grønhøj (Frederikshøj), nr. 4, som han 1779 flyttede til Resenfelde (V. Frederikshøj), nuv. matr.nr. 2. Men straks efter overtog han svogeren Christopher Breuners nyudflyttede gård i Trehuse (Ø. Frederikshede), nuv. matr.nr. 3.
Gården i Resenfelde blev senere overtaget af Sigmunds halvsøsters søn, Johan Philip Harritz.
- 12 Catharina Dörr, født 1757 i Schönberg i Gronau sogn, døbt i den katolske kirke i Bensheim, se ane 4-5.

Med sin anden kone blev Dörr tillige stedfader til mindst to børn:

- 13 Maria Margaretha Schmand, født 1743 i Langwaden i Schwanheim sogn, død 1801/14 i Resenfelde (V. Frederikshøj).
Gift senest 1766/67 med enkemand Johann Samuel Harritz (Harres), kolonist i Resenfelde.

Prospekt fra omkr. 1720 af Bensheim set fra øst, kobberstik af Bodenehr.
- Original på Stadtarchiv i Bensheim.

Den gamle kirke i Gronau, akvarel af Karl Philipp Faber på Nationalgalleriet i Øst-Berlin.

14 Anna Maria Schmand, født 1745 i Langwaden i Schwanheim sogn.

Johann Peter Dörr (eller Dürr) var født i Egelsbach 10-12 km nord for Darmstadt i landgrevskabet Hessen-Darmstadt, men flyttede ca. 35 km. mod syd til Bensheim og Lautertal; Bensheim hørte dengang til Kurmainz, mens Lautertal med sognene Gronau og Reichenbach hørte til grevskabet Erbach-Schönberg.

Som sin fader - og første svigerfader - var Johann Peter hyrde, men nævnes dog først som sådan 1747-48. - Han blev gift første gang 1731 med hyrdens datter fra Elmshausen i Reichenbach sogn, hvorefter parret nævnes 1733 som værende bosatte i nabobyen Wilmshausen i Gronau sogn.

Familiens bopæl de næste par år kendes ikke, men 1738 nævnes Dörr som boende i Bensheim by.- Derpå flyttede parret til hendes hjemby Elmshausen, hvor Dörr boede i 1740, da han ifølge Reichenbach kirkebog stod fadder til et uægte barn af svigerinden Anna Barbara Müllerin.

De følgende år 1740, 41 og 42 nævnes familien Dörr i den lille by Zell øst-sydøst for Bensheim.

Dörr var vokset op i en luthersk egn og var luthersk, men de fire kendte børn - født 1733-42- blev alle døbt i den katolske kirke i Bensheim, Sct. Georg; grunden var, at kirken i Gronau lå ubekvemt på den anden side af en højderyg.

Fra senest 1747 til 48 boede Johan Peter Dörr i Schönberg i Gronau sogn som hyrde, og her blev børnene døbt i den evangelisk-lutherske kirke. - I årene 1749-53 nævnes Dörr i Reichenbach by og sogn, men flyttede før 1757 tilbage til Schönberg.

Slægtsnavnet stavedes i regelen Dörr, men 1733 Dirr og 1747 Durr.

Udvandringen.

Familien boede som nævnt i Schönberg fra senest 1757 til udvandringen til Danmark 1760. - I marts 1760 (4) lod Peter Dörr sig indskrive med kone og 7 børn sammen med bl.a. Joh. Georg Gruchbaum (Krichbaum, hans formentlige svoger) og en mængde andre fra Pfalz, der havde besluttet sig til at drage til Jylland; 17. marts 1763 figurerer både Peter Dörr (med 5 børn) og ovennævnte Joh. Georch Christbaum (Krichbaum) på listen over dem, der da brød op fra Frankfurt am Main.

1. og 2. maj 1760 (5) ankom 4 hold kolonister til Fredericia med ialt 100 mænd, 100 koner, 178 børn og 40 ugifte; mens Hans Jørgen Krikbom (Johann Georg Krichbaum) - luthersk fra Erbach (Erpach) kom med Jørgen Martin Beydeks afdeling, kom Johan Peder Dörr i Johan Strauts gruppe. Dörr siges at være 51 år, fra Erbach (Erpacher) og luthersk, og han kom med kone og 4 børn - to drenge og to piger - i alderen fra 3 til 15 år; i kolonnen med indsigt i agerdyrkning oplyses, at Dürr "ser ud til en gammel dreven bondekarl", men i rubrikken med oplysninger om de havde noget til bedste, samt senge og vogne står: Intet uden klæder.

I en tabel over tilstanden ved udgangen af december 1760 siges Peter Dörr at have fået tildelt ejendom i Frederikshøj (Frederichshøj - nuv. Grønhøj) 22. juli 1760. Familien bestod stadig kun af ham og konen og 4 børn, og de havde fået udleveret 20 rdlr. i rejsepenge, en spade og 10 får; han siges at bo i sit hus (til forskel fra flere andre).

Foruden sin egen gård i Grønhøj fik Peter Dür ifølge en specifikation af 16. september 1763 (6) over de kolonister, som var givet pas og var bortrejst, samt hvad besætning, der var forefundet, og til hvem disse ting var overleveret, gl. nr. 9 (?) i Frederikshøj (Grønhøj); gården havde tidligere været fæstet af Christian Hogchnog (Hochgenug), der havde efterladt sig 2 sorte og hvide stude, 1 grå ko, 1 trævogn, 1 plov, 1 harve, 1 åg med remme og 1 spade, men ingen får.

21. september 1763 (7) fik kolonisten Peter Dür tysk fæstebrev på ejendommen nr. 4 i Frederikshøj (Grønhøj) med 8 fag vånings- og 8 fag lade- og staldbygning; denne gård må være Dörr's oprindelige gård fra 1760, hvori han nævnes endnu 1771 (8).

I den fyldige indberetning om kolonisternes tilstand ved slutningen af året 1764 (9) oplyses, at Frederikshøj (Grønhøj) nr. 4 var fæstet og beboet af Peter Diur, 55 år, af Hessen-Darmstadt, af luthersk religion, med konen, Apolone, 48 år, ligeledes af luthersk religion, og børnene:

Hans Jacob, 16 år, Simon, 10 år, Anne Margaretha, 24 år, Anne Dorethe, 22 år, Magdalena, 20 år, og Cathrine, 7 år.

Manden er en særdeles flittig og stræbsom, ædruelig, god bonde, der havde en jernkakkellovn og følgende besætning på nærværende tid: 2 heste, 2 stude, 2 køer, 1 kalv og 9 får. - Gårdens redskaber, som han selv havde købt, bestod af 1 trævogn, 1 plov, 1 træharve og 1 spade; af de reduceredes (de bortrejstes) redskaber havde han fået: 1 trævogn, 1 plov med jern, 1 træharve og 1 gl. spade.

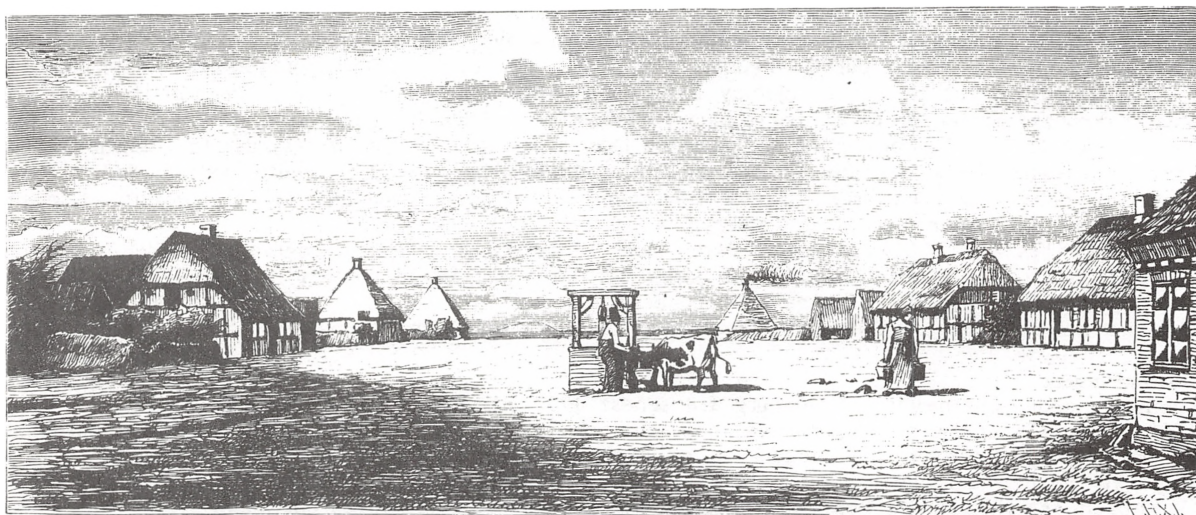
Vedrørende avlen, siges det, at han havde opbrudt 30 agre, korte og lange, og deri kunne såes ungefær 11 tdr. rug. I 1763 havde han sået 3 tdr. rug (vintersæd), og i 1764 4 tdr. byg, 1 tdr. 7 skpr. boghvede og 2 tdr. kartofler. - I 1764 havde han avlet 8 tdr. rug, 1 tdr. 7 skpr. boghvede og 4 tdr. kartofler. - Til sæden 1765 behøvede han 6 tdr. byg, 6 tdr. havre (aure) og 2 tdr. boghvede.

Af rejsepenge havde han for sig og hustru fået 50 rdlr., men havde tilgode for 2de børn over 12 år, nemlig for en søn 30 rdlr. og for en datter 20 rdl., ialt 50 rdlr.

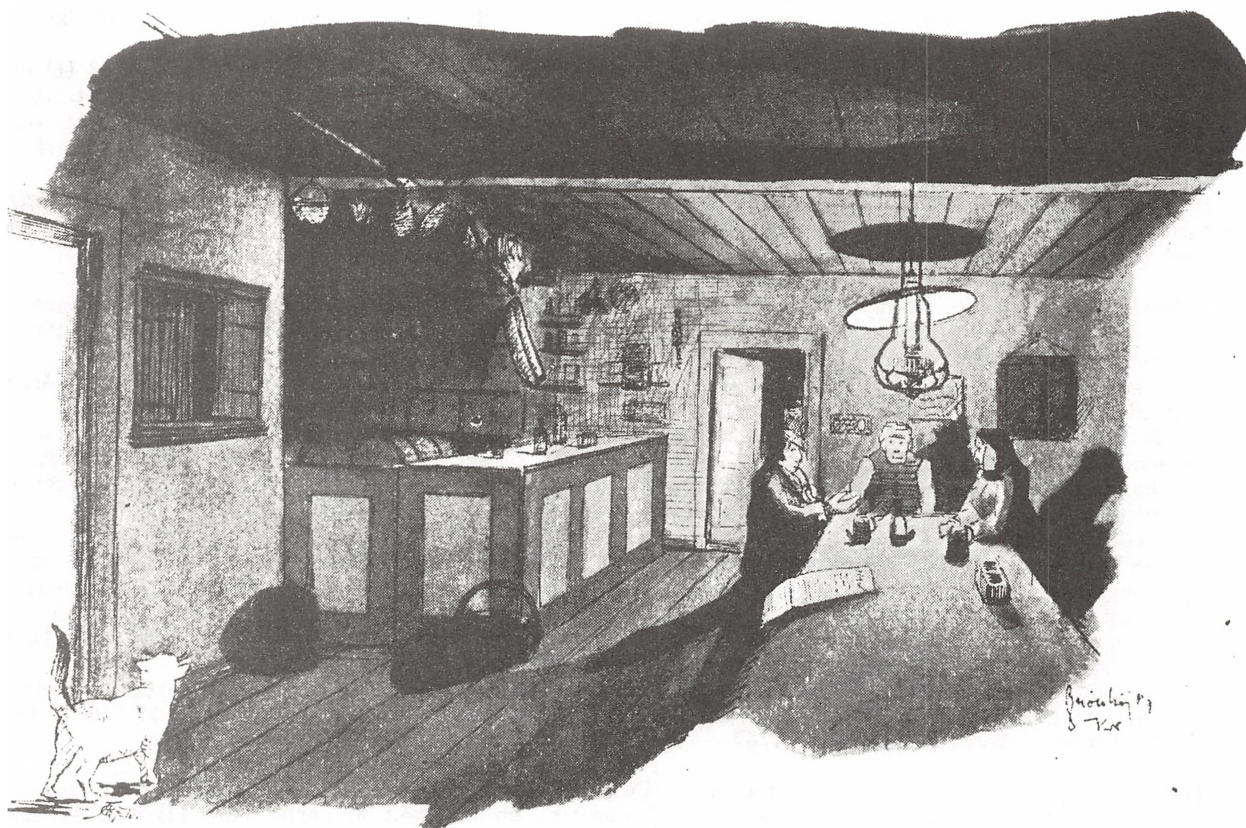
Da 14 kolonister i Frederikshøj (Grønhøj) i 1765 rejste til Rusland blev disses gårde ved lodtrækning 28. januar 1766 (10) fordelt mellem de tilbageblevne, hvoraf Peter Dörr fik gård nr. 6 (rettere 16), som sønnen Johan Jacob overtog 1767.

Ifølge nedennævnte pas fra 1777 afstod Johan Peter Dörr i 1775 gården i Grønhøj til sønnen Sigmund. - Og året efter lykkedes det for denne at få oprettet en kontrakt 8. april 1777 (11) med sin dobbelte svoger Johann Jacob Breuner/Braüner, se ane 4-5, hvorefter de to svogre Sigmund Dörr og Joh. Jacob Breuner hver skulle udrede halvdelen af aftægten til deres far henholdsvis svigerfar Johann Peter Dörr. - Breuner skulle tage sin gamle svigerfar til sig, hvorimod Sigmund for sin halvdel skulle levere svogeren en tønde rug.

Men året efter må den 68 årige Johann Peter Dörr være blevet ked af arrangementet, for dette år fik han 8. oktober 1777 (12) amtspas for at rejse til sit fædrene land, rigsgrevskabet Erbach, amtet Schönberg i den Frankiske Kreds, hvor han agtede at forblive. - Han ville vel tage ophold hos een af sine derboende tre eller fire ældste børn.

Kolonistbyen Frederikshøj eller Grønhøj, tegning af Hans Smidth omkr. 1880.
Efter Galschiøt: Danmark i Skildringer og Billeder, 1887.

Krostue og købmandshandel i Grønhøj, tegnet 1899 af Valdemar Neiiendam til Mulus Erichsens bog:
Heden før og nu, 1903.

Johann Jacob Breuner derer Johann Jacob Breuner und
 Sigmund Dör mit worden sind willens beyder
 Seiten Kindern d. und einig ihre kräftigen wider den
 Johann Jacob Breuner einen Bräutigam zu sein wider
 will d. vorgeworfenen Anzeigung derer Sigmund Dör die
 gehalten des Dings zueinander dieß d. sohlen fort
 die Kindern zueinander. Also das der so mit einem
 Kontrakt solle einen Kontrakt derer sein entgegen
 nicht so ungesetzlich die halbe Kontrakt zu werden
 einseitig das entgegenfalls soll nicht ohne entgegen
 das ein den einen einen nicht hat die gesehen
 so nicht erlaubt werden zu einem j. so
 zu kommen und der Unklaren des Dings
 gemacht am 8 April des 17 76

Johann Jacob Bräuner

Sigmund Dör

- der Bräutigam
- John Thomas
- Courat derer Seiten
- Johann Jörg Mädel

Kontrakten 8. april 1776, hvorved svogrene Johan Jacob Breuner, ane 4, der her har underskrevet sig Johann Jacob Bräuner, og Sigmund Dörr enedes om aftægten til Johann Peter Dörr, ane 10.

Passet lyder:

Rejsepas for en kolonist den 18. oktober.

Christian Urne, kgl. majestæts bestalter kammerjunker og amtmænd over Halds amt, samt konstitueret stiftamtmand over Viborg stift, gør vittetligt:

At nærværende gamle mand Peter Dörr (el. Durr), som på "Colonien Friderichshøj" i Halds amt har haft i fæste en gård, den han i året 1775 har opladt for sin søn, og nu renonceret på den sig af gården reserveret aftægt med begæring, at hannem måtte forundes pas og afsked fra kolonien til sit fædrene land i "Rigs Grevskabet Erpach amtet Schönberg i den Franchiske Kreds", hvor han agter at forblive, - vorder på indbemeldte vilkår herved fra kolonien afskediget; thi anmodes alle forekommende at lade ham på denne sin agtende rejse fri og uhindret passere, ligesom hans sjælesørger også her påtegnet ville meddele ham skudsmål hans salighedsdag angående.

Men han faldt åbenbart ikke til derhjemme i Erbach, for et halv år efter var han uventet kommet tilbage til Grønhøj. - Sønnen Sigmund ville åbenbart undgå at udrede aftægt til Joh. Peter Dörr, hvorom koloniforvalteren Kiersgaard skrev til amtmænden 25. april 1777, hvorefter denne 9. maj afgjorde, at så længe den gamle forblev i kolonien, skulle hans oprindelige afståelseskontrakt på gården 4. juli 1775 stå ved magt. - Amtmanden skrev :

Til forvalter Kiersgaard den 9. maj.

På hr. forvalterens indkomne skrivelse af 25. april sidst, den fra kolonien Frederikshøj (Grønhøj) med det fra mig den 2. (vist rettere 18.) oktober 1777 erholdte pas bortrejste, men "imod vente" tilbagekomne gamle mand Peder Diur, der for at erholde ermeldte pas har renonceret på den ham af sønnen "Søg..." (Sigmund?) akkorderede aftægt, for hvilken sønnen, nu da faderen er kommen tilbage, vil være befriet, angående - formeldes igensvar, at ligesom det var en fornøden følge af faderens agtende rejse at renoncere på den akkorderede aftægt, ifald han var forblevet i Erbach, da det... koloniens fornærmelse ej kunne tillade ham at hæv... ..nen i et fremmed land, hvorfor sådant, som ... udi det hannem meddelte pas er indført; - S... også en fornøden følge af den udi hans rejse kommende hindring, at den approberede kontrakt af 4de juli 1775 består i sin fulde kraft, så længe den gamle Peder Duur forbliver på kolonien, og sønnen ej kan bevise, at nogen senere kontrakt imellem parterne er oprettet, hvorved er stillet sikkerhed for, at Peder Duur ikke formedelst manglende tilfald (tilhold?) skal blive kolonien på sin gamle alder til besvær. - Hvilket forvalter Kiersgaard ville behage parterne til fornøden efterretning at bekendtgøre, samt derhos se parterne efter nuværende omstændigheder forenet, således at Peder Duur dog altid i nødsfald beholder ret til den hele sig af gården reserverede aftægt.

Da det 1779/80 blev bestemt, at 4 gårde fra Grønhøj (Frederikshøj) skulle udflyttes til Resenfelde (V. Frederikshøj), flyttede Sigmund Dörr sin gård nr. 4 i Grønhøj til Resenfelde, nuværende matr.nr. 2; men straks overtog han 1780/81 sin svoger Christopher Breuners samtidigt fra Havredal udflyttede gård i Trehuse (Ø. Frederikshede), nuværende matr.nr. 3 (13).

Gården i Trehuse, hvor Johann Peter Dörr må have henlevet sine sidste år, og hvor enken nævnes ved folketællingen 1787 som aftægtskone, blev 15. oktober 1781 beskrevet således (14): Sigmund Diurs gård i Ø. Frederikshede (Trehuse):

1.

Stuehuset bestående af 8 fag med loft overalt og derpå 6 døre, - indrettet som følger:

- a. Et kammer i østre ende.
- b. Vesten for en stue, 3 fag, med et karm vinduer (vindver) udi og fjeldgulv, norden for samme er forstue.
- c. Vesten for igen er een stue, 4 fag, med et karm vinduer, og norden derfor er køkken og vesterst indrettet til ko og får.
  - Ovn og skorsten i god stand, lyngtækning ligeså, men mangler mønneng så og udspækning udvendig og på skorstenen, som beror til foråret.

2.

Ladehuset, 9 fag, forsvarlig bygget og i ligemåde tækket med lyng, 1 port, 2 døre, 4 skillerum, mangler udspækning udvendig.

Noter:

- 1 Vald. Andersen: Alheden med Frederiks sogns historie, 1953, s. 236, samt Jørgen Nielsen og Stine Bitsch-Larsen: De sydtyske kolonisters bosættelse på den jyske hede, 1984, s.108,- begge steder uden nærmere kildeangivelse.
- 2 Kilde 1 (Andersen), s. 202, 204 og 211.
- 3 Samme, s. 189, 199, 202 og 210.
- 4 Fortegnelser 1759-74 over kolonister med forskellige oplysninger om dem, deres husstande, deres gårde m.v., G.Hek.1-18 (2.3. og 17.3.1760).
- 5 Samme (1.5 og 2.5.1760).
- 6 Samme (16.9.1763).
- 7 Tyske fæstebreve og reversfæstebreve 1763-64, G.Hek.4-5 (nr. 55).
- 8 Kilde 1 (Nielsen), s. 108.
- 9 Jyske stifters renteskriverkontors dokumenter 1753-70 vedr. kolonierne på de jyske heder (Rtk.2247.30).
- 10 Hedekoloniernes breve og dokumenter i reversal I.B nr.2-122, 1762-64, G.Hek. 4-2, reverssal nr.85 fra 1784.
- 11 Samme, reversal nr.113.
- 12 Viborg stiftamt og Hald amts kopibog over udgåede breve til kollegierne og andre 1777-80, B.3.B.-6, fol.101 og 280-81.
- 13 Kilde 3.
- 14 Hedekoloniernes breve og dokumenter i reversal I.B nr.124-50, 1763-89, G.Hek. 4-3, reversal nr. 141.

- Ane 12   ANDERS CHRISTENSEN, kaldet FROM/ANDRUP, født ca. 1704, død 1780.
 Ane 13   SOPHIE CHRISTENSDATTER, født ca. 1725, død 1779.

Anders Christensen, der fra før 1750 til efter 53 var i tjeneste hos købmandsenken Anne From i Nykøbing, blev fra senest 1760 selv kaldt Anders From, men fra før 1770 tillige Andrup (Aanderup, Aandrup eller Anderup).

Fra 1770 boede han i Østergade i Nykøbing, hvor han ved sin død var fisker.

Anders Christensen, der var født ca. 1704, stammede måske - efter tilnavnet at dømme - fra den lille landsby med dengang 3-4 gårde, Andrup i Frøslev sogn på Mors, hvor kirkebogen først begynder 1736. - Med den ældre slægt Andrup fra Nykøbing og senere Lemvig synes han ingen forbindelse at have haft; den nævnte slægt (1) stammede fra købmand Christen Jensen Andrup, død 1726 i Nykøbing, 51 år gl., gift første gang 1717 med Jacob Mortensen Qvist's enke Kirsten Nielsdatter, død 1720, og gift anden gang 1721 med borgmesterdatteren fra Ringkøbing, Ellen Margrethe Clausdatter Bang, død 1726, 36 år gl., enke efter Simon Lassen Tarm i Varde, død 1720.

Han - Anders From - døde 1780 i Nykøbing, begravet 11. december, 76 år gl. Ifølge nedennævnte skifte, hvor han kaldes både Anderup og Aanderup, døde han 6. december.

Efter at han i 1750 havde fået et uægte barn med Maren Bodelsdatter, der som han tjente hos Anne From, blev han gift 1751 i Nykøbing, hvorom kirkebogen meddeler:

Fredagen den 30. april blev Anders Christensen, tjenende mad. Anne From, trolovet med pigen Sophie Christensdatter, tjenende sst., af hr. Halse. Forlovere var Friderich From og Christopher Skomager, begge af Nykøbing.

Fredagen den 28. maj blev Anders Christensen og Sophie Christensdatter copuleret af hr. Halse.

Sophie Christensdatter, der var født ca. 1725, var ligeledes af ukendt herkomst. - Hun nævnes ved sønnen Niels Christians fødsel 1762 fejlagtigt som Sophie Jensdatter.

Hun - Anders Froms kone, Sophie Christensdatter, - døde 1779 i Nykøbing, begravet 30 oktober, 54 år gl. - Iflg. nedennævnte skifte, hvor enkemanden nævnes med tilnavnet Aandrup, oplyses, at Sophie døde 22. eller 23. oktober.

Anders Christensen, kaldet From og Andrup, havde mindst 8 børn, hvoraf det ældste var født udenfor ægteskab.

Nykøbing kirkebog oplyser 1750:

Anders Christensen, tjenendes Anne From, publice absolveret 22. februar for begangen lejrsmål med Maren Bodelsdatter, tjenendes sst.; og hun udstod samme dag kirkens disciplin for begangen horeri med Anders Christensen.

Frugten af det forhold er ikke fundet født/døbt, men må være:

1 Sidsel Andersdatter Abildgaard, født 1747/50(?) - uvist hvor, død efter 1794.

Gift 1777 i Nykøbing med Niels Christensen Østergaard, født ca. 1747/51, død 1790, 39 år gl.- Parret, der ved folketællingen 1787 begge angives at være 40 år, boede da i Fjordgyde (Fjordgade) i Nykøbing, hvor han siges at "fare i Fjorden".

Ved skiftet 1794 efter Anders Christensens søn Søren Andersen Andrup eller From, ane 6, hans kone (2) mødte i enkemandens fravær datteren med sin "halvfaster, Niels Østergaards enke, Sidsel Andersdatter". - Navnet Abildgaard, som Sidsel bar ved giftermålet og ved en datters fødsel 1779, er af ukendt oprindelse - måske fra Salling?

Anders Christensen From eller Andrup fik i ægteskabet med Sophie 7 børn:

2 Søren Andersen Andrup eller From, født 1753, se ane 6-7.

3 Niels Smed Andersen, født 1755, døde sikkert samme år (uden navns nævnelser).

4 Christian Andersen, født 1756, døde sikkert samme år (uden navns nævnelser).

5 Mikkelt (egl. Michel) Andersen Andrup (From?), født 1757, var iflg. skiftet efter faderen 1780 gået i hollandsk tjeneste ca. 1776/77.

6 Et barn, født 1760, død samme år (før det kom i kirke).

7 Niels Christian Andersen Andrup (From?), levede 1780 hjemme.

8 Joseph Andersen From (Andrup), født 1767, død 1792 i Nykøbing, 25 år gl.

Gift 1790 i Nykøbing med Dorthe Andersdatter fra Salling.

Han var skipper i Nykøbing og efterlod sig kun et barn, datteren Else Sophie, født ca. 1790/91 (3).

Anders Christensen, der både ved publice absolveringen 1750, giftermålet 1751 og sønnen Søren's fødsel og dåb 1753 siges at tjene hos Anne From, nævnes ved de ældste børns fødsel uden noget tilnavn, mens han ved de tre yngstes fødsel og dåb 1760, 62 og 67, blev indskrevet i kirkebogen som Anders From. - Tilnavnet må efter dette at dømme stamme fra denne tjeneste hos købmandsenken Anne From, født 1680, død 1763, 84 år gl.; hun var datter af præsten Bertram From i Selde i Salling og var blevet gift 1723 i Nykøbing med Christen Mikkelsen Uttrup, der var død 1736, 54 år gl.- Hendes slægtning (nevø?) Friderich From, født ca. 1723, død 1785, 62 år gl., nævnes 1751 som forlover for og 1753 som fadder hos Anders Christensen (From).

Anders Christensen, der altså fra 1760 nævnes med tilnavnet From, nævnes fra 1770 tillige med tilnavnet Andrup (Aanderup o.l.). - Dette tilnavn nævnes første gang i 1770, hvor Anders Aanderup ved 3die auktion 26. september blev højstbydende med 12 rdlr. for et hus, der tilhørte nævnte Fride-

rich Froms afdøde hustrus stervbo; huset, hvorpå han fik skøde 6. december 1770, læst 23. december 1780 (4), lå i Østergade, var på 5 fag og lå på en grund, der gik fra gaden og ud til Lerpøtterne-omtrent 1 skp. bygsædeland.

I dette hus boede Anders From eller Andrup ved sin død 1780 som fisker.

Skifterne 1779 og 80.

Skiftet efter Anders Christensen Aandrups hustru Sophia Christensdatter blev påbegyndt 22. november 1779 på 30.dagen efter dødsfaldet (5); arvingerne var den afdødes efterlevende mand og deres i ægteskab sammen avlede børn, nemlig:

Søren Andersen, skipper og boende her i byen, Mikkel Andersen, 19 år, i Holland, Niels Andersen, 16 år, og Joseph Andersen, 11 år, begge hjemme i stervboet.

Boets aktiver blev registreret og vurderet således:

I stuen:	rdr.	mk.	sk.
1 aflangt bord med skuffer og drejede fødder	0	2	0
1 brun marmoreret slagbænk	0	2	8
1 grønt skab, indmuret i væggen	0	2	0
En del gamle forrevne bøger	0	0	8
1 gl. træ lænestol	0	0	4
1 halm-stol	0	0	2
1 jern bilægger kakkelovn	6	0	0
1 stand-sengested	0	1	0
1 brunmalet kiste med lås	1	0	0
Derudi:			
1 blårlærreds dug	0	0	4
1 par fruentimmer handsker	0	0	4
1 gl. fløjls pandepude	0	0	4
1 træbakke (?)	0	0	2
1 sort vadmels trøje	0	0	8
1 danzig-tøjs trøje	0	1	8
1 gl. blå ryes klokke	0	0	6
1 gl. hjemmegjort trøje med hvide ærmer	0	0	2
1 sort pægl (pæle) flaske og 1 glas	0	0	4
1 1/2 par tekopper	0	0	2
1 fodskammel	0	0	2
I køkkenet:			
1 bord med krydsfod	0	0	12
1 gl. haspetræ	0	0	2
Gryder og fade for	0	0	4
1 messing lysestage og 1 jern lysesaks	0	1	8
1 blik rivejern	0	0	2
1 gl. kobberkedel	0	1	8
1 liden trefod og 1 rist	0	0	4
I bryggerhuset:			
1 indmuret jerngryde	0	1	8
noget gl. krog(?) redskab	0	1	0
3 rå fåreskind	0	1	2
noget gl. ubrugeligt snedkerredskab og noget andet gl. træ	0	0	8
3 gl. får	2	0	0
1 båd ved fjorden med gl. sejl, mast og årer	1	4	0
...dette hus, som stervboet tilhører, beliggende på byens Østergades nørre side, sr. C. Sunds øde grundsted på vestre side og sr. N. C. Krogs grundsted på østre side, hvilket hus enkemanden Anders Anderup tilhøre efter auktionsskøde af 6. december 1770, og (han) sig for 12 rdr. haver tilkøbt, hvilket hus består af 3 fag - foruden en kue-gavl ved hver ende med lervægge og stråetække, samt brønd med junge(?) i gården, item den tilhørende have (hauge) og grundsted, som går ud til Haubakkerne eller Lerpøtterne, ...alt for	10	0	0
Summa boets ganske indtægt	24	1	14

Gælden og udgiften angående, da fremlagde først sønnen Søren Andersen sin regning over, hvad han til sin moders begravelse og i andre måder, da hans fader i samme tid var syg og sengeliggende, haver udgivet og bekostet:

Udgifter til min moders begravelse og i andre måder 1779 fra den 23. oktober:

24. oktober 1 tylvt halvbuer(?) til kisten	1	1	0
Den 25. til præsten	0	4	0
Samme tid til degnen	0	2	0
Samme tid til kløkkeren	1	0	0
Samme tid for jord	0	2	0
Den 27. ditto 1 pd. kaffebønner, 1 pd. brunt sukker	0	3	4

1 1/2 pd. tobak	0	2	4
Den 28. 1 dus. og 10 stk. piber	0	1	0
Samme tid til kringle og tvebakker	0	1	4
Til søm at slå kisten til med	0	0	2
3 1/2 potte brændevin	0	3	8
1 1/2 kande øl	0	0	12
Til bærerne	0	4	0
Til den, som klæder liget	0	2	0
For kisten at gøre	1	2	0
Summa	7	5	2

Sr. Niels Nielsens Krogs regning:

1778 ved afregning in oktober fik jeg tilgode	4	5	6
Den 29. december lånt ham	2	0	0
Niels fået puntlæder for	0	1	11
1779 den 22. februar:			
1 lispd. 1 pd. hør	1	4	10
Den 18. februar tømmer for	0	3	0
Nok 1 træ	0	0	10
Niels lånt kontant	1	0	0
Den 20. marts 18 stk. bord	1	4	8
1 stk. læst(?)	0	0	8
1/2... søm	0	0	15
2 skpr. byg (biug)	0	2	4
lånt dem	0	4	0
Den 14 august:			
2 skp. salt	0	5	8
2de gange 1 skp. salt	0	3	0
Niels 2 t... hamp	0	1	2
Ialt	11	1	2
Niels' hyre 10 rdlr., dog afgår 2 rdlr., som jeg haver i forår udgivet, igen	8	0	0
Bliver igen	3	1	2

Niels Christensen Krogs regning 22. oktober 1779:

Den 5. juli bekom Anders From af mig 1/2 st. hamp	0	5	4
1779 den 24. marts 8te pottes tjære	0	3	8
Den 11. april lånte jeg ham udi penge	1	0	0
Nok samme tid en 8 al.	0	0	8
Den 20. maj lånte jeg ham	1	0	0
Ialt	3	3	0

Skipper Peder Lunds regning og likviditation 23. oktober 1779:

Anders From bekommet af mig 1 lispd. 1 pd. hør 1778 den 5. november	2	0	12
1/2 pd. humle	0	0	12
I rede penge	0	1	10
1/4 skp. salt	0	0	12
1779 i april 1/2 potte brændevin	0	0	10
I penge	0	1	0
2 halve kander øl	0	0	5
1 pd. smør	0	0	7
4 skind	0	2	4
1/2 pot. brændevin	0	0	9
1 pd. smør	0	0	7
1/2 pd. sæbe	0	0	5
3 pægle brændevin	0	0	5
1 1/2 pd. smør	0	0	11
Af min kone, siden han blev syg, for	0	5	0
Ialt	4	3	12
Jeg bekommet 1 otting ål...	1	1	12
Igen	3	2	0

Endvidere angav enkemanden at være skyldig til:

Sin søsterdatter Anne Nielsdatter, tjenende hos N. Holdemaal her i byen, rede lånte penge	6	4	0
Til købmand sr. Thomas Jepsen her i byen for 1 st. hamp	1	3	8
Til Peder Feldbereder ibidem for 4 skp. rug	1	2	8
Til Anders Andersen Skræder ibidem, skyldig	0	4	0
Til Poul Madsen for nogle gamle kroge	0	1	8
Til pigen Kirsten Christensdatter, som tjener hos Mikkel Pedersen i Erslev	1	2	0
Summa	30	4	12

Skiftet blev afsluttet 8. december 1779, hvor flere af kreditorerne erklærede, at de ikke ønskede huset på auktion. - Boet gav underskud, så der var intet at arve.

Året efter døde Anders selv, og 6. december 1780 påbegyndtes skiftet efter Anders Christensen Anderup eller Aanderup, fisker i Nykøbing (6), hvis arvinger var sønnerne: Skipper Søren Aanderup, Niels Christian Aandrup, omtrent 18 år, Joseph Aanderup, omtrent 12 år, samt Mikkel Aanderup, som for 3 à 4 år siden var gået i hollandsk tjeneste, og som ingen viste levende eller død. Boet blev registreret og vurderet således:

	rdlr.	mk.	sk.
I dagligstuen:			
1 fyrrekiste, brunmalet	1	4	0
1 fyrebord med skuffe og blad	0	2	0
1 lang bænk	0	0	12
1 mindre ditto	0	0	6
1 træ lænestol	0	0	10
1 træstol	0	0	6
1 halm ditto	0	0	2
1 foldseng (folde seng)	0	3	0
2 træskåle (skaeler)	0	0	4
1 gl. tejerne (tegne) og 1 æske	0	0	2
1 bagstol og 1 hylde	0	0	3
Brokmands Gudelige Betragtninger over Evangelierne og Epistlerne	0	0	8
1 bundt diverse bøger	0	0	8
1 bundt ditto	0	0	8
2 stk. hjemmegjort mælkegardiner	0	0	8
1 sort fruentimmertrøje	0	0	10
2de gl. læder undertrøjer og 1 par gl. læderbukser	0	0	4
I køkkenet:			
1 fyrebord med fod	0	1	8
1 gl. sold og 1 gl. timse	0	0	2
1 hakkebræt	0	0	2
1 ege blok	0	0	4
2 gl. gryder og 2 sorte kander	0	0	2
1 gl. trefod og 1 gl. rist	0	0	4
I brøggeret:			
1 jerngryde på 1 fjd., god og stærk	0	4	0
2 lægter, 2 gl. årer	0	0	12
1 spade	0	0	8
1 skovl	0	0	6
1 træskål med noget gammelt jern udi	0	0	8
1 kasse med jernragelse	0	0	12
1 liden løb med jernragelse	0	0	8
1 gl. hattepuld med jernragelse udi	0	0	2
1 tækkenål og 1 pregel (bræg)	0	0	2
2 strygehøvle	0	0	4
2 par stangjern	0	0	6
2 kasteskovle	0	0	2
2 gl. navere	0	0	6
1 liden jern ambolt og 2 jernbånd	0	0	6
1 buesav	0	0	4
2 hugjern og 1 kalkbørste	0	0	4
1 spigerbor og skaft	0	0	4
2 små jernhamre	0	0	4
1 træpasser	0	0	1
1 kalkkølle	0	0	2
En del krogliner til nye kroge med nogle kroge	0	1	0
1 stort bundt ålekroge med line	0	1	0
En del gl. tøj med lægner	0	1	0
1 bundt gl. reb	0	0	4
1 lyngle	0	0	8
1 egekar med 1 jernbånd, omtrent 1/2 td. rum	0	1	0
1 halmløb med låg	0	0	2
1 ditto	0	0	2
I udskud-kammeret:			
2 bundter nye pile	0	0	2
1 gl. hjulbøre	0	0	2
1 bankeskammel(?)	0	0	2
2de krogtruge	0	0	2
På loftet:			
1 skærekiste med kniv	0	1	0
1 gl. ege åletønde	0	0	4
4re rå fåreskind	0	1	0
1 gl. ølanker	0	0	6
1 gl. ege dejnkar	0	0	2

1 gl. halvtønde uden bund	0	0	2
1 tre-fjerdinges tønde	0	3	0
3 bikuber og 1 selde	0	0	4
1 plejl	0	0	2
800 ålekroge	0	1	0
3 gl. løb	0	0	3
1 gl. høle med drag (drav)	0	2	0
2 gl. sække	0	0	4
6 får	4	0	0
1 fiskerbåd med mast, sejl, årer og råer	4	0	0
Stervbohuset bestående af 3 fag med kuer... og bindingsværk samt stråttække i byens Østergade beliggende med grundsted og have (haug) strækkende sig fra gaden til Lerpøtterne mellem sr. N. Krog på østre og sr. Sund på vestre side	12	0	0

- Med bestemmelse om, at der skulle afholdes auktion, blev skiftet udsat til 21. december. Ved dette møde blev den afdødes klæder delt mellem de 2de yngste sønner således, at sønnen Niels fik: 1 blå hvergarns kjole med blanke knapper, 1 skindvest, 1 vadmel ditto, 1 par vadmel bukser, 1 par skindbukser, 1 par hvide uldne ditto og 1 sribet hjemmegjort undertrøje, mens sønnen Joseph fik: 1 blå hjemmegjort kjole med sorte knapper, 1 brungul klædes vest med blanke knapper, 1 par nye skindbukser, 1 ulden damaskes undertrøje og 1 kallemanches brystug. Skiftet blev derpå udsat til 1. februar 1781, hvor det blev oplyst, at auktionen 21. december havde indbragt 70 rdlr. 3 mk. - Samtidigt blev boets samlede passiver opgjort til 53 rdlr. 1 mk. 10 sk., så beholdningen blev på 17 rdlr. 1 mk. 16 sk., hvoraf hver af de fire sønner tilkom 4 rdlr. 1 mk. 13 1/2 sk. i fædrene arv.

Huset i Østergade.

På auktion 21. december 1780 blev købmand Morten Christensen Østergaard højstbydende med 40 rdlr. for afgangne fisker Anders Aanderups hus i Østergade bestående af 3 fag med kue-gavle, lervægge og stråttække, samt grundsted og have strækkende sig fra gaden til Lerpøtterne imellem sr. Niels Christensen Krogs grundsted på østre og sr. Christen Sunds på vestre side; skødet blev udstedt 31. januar 1781, læst 3. februar (7).

Noter:

- 1 Købmandsslægten Andrup i Lemvig v. Chr. Møller Hansen, 1947, s. 9ff.
- 2 Nykøbing skifteprotokol 1768-95, B.35-141, fol. 868b.
- 3 Samme, fol. 817b.
- 4 Nykøbing skøde- og panteprotokol A, 1738-1826, B.35-SP.1, fol. 253.
- 5 Kilde 2, fol. 666b.
- 6 Samme, fol. 743b.
- 7 Kilde 4, fol. 257b.

Ane 14   NIELS PEDERSEN, født 1695, død 1764.

Ane 15   KAREN NIELSDATTER, født ca. 1708, død 1765.

Niels Pedersen var fra omkr. 1730 fæster af sin fødegård i Nees i Karby sogn på 6 tdr. hartkorn, hvoraf halvdelen tilhørte Redsted Kirke, mens den anden halvdel for størstedelens vedkommende tilhørte Ørndrup gods.

Sønnen Peder Nielsen overtog slægtsgården - nuv. matr.nr. 5 i Nees - 1764/65, men blev senere afløst af sin yngre broder Niels Nielsen.

Niels var født 1695 i Nees i Karby sogn, døbt 24. februar (Dom. Oculi), søn af Peder Christensen og hustru (Maren Nielsdatter); han blev båret til dåben af Jytte Schytte, faddere var Las Sørensen, Søren Søndergaard og Christen Mikkelsens kone.

Niels Pedersen af Nees døde 1764, begravet 4. april, 69 år gl.

Han blev gift senest 1733 med Karen Nielsdatter og var måske identisk med den Niels Pedersen af Mors, der blev gift 1731 i Ydby i Thy, trolovet... juni og copuleret 7. oktober, med Karen Nielsdatter af Refs.

Den nævnte Karen var født 1709 i Refs i Ydby sogn, døbt 22. september, datter af Niels Pedersen og hustru Maren Nielsdatter. - Testes: Enevold Jensen i Hurup, Peder Sørensen Smed, Inger Pedersdatter, Sidsel Pedersdatter og Gertrud Nielsdatter.

For teorien taler, at Karen og Niels Pedersen i Nees i 1745 lod deres tredje datter døbe Inger, som kunne være et opkald efter den eventuelle morfar Niels Pedersen (født før kirkebogens begyndelse 1669)'s yngre søster Inger Pedersdatter, født 1671 i Refs i Hurup sogn og gift 1698/99 med Enevold Jensen i Hurup; Inger og Niels Pedersen var børn af Peder Lauridsen i Refs i Hurup sogn, født ca. 1631, død 1720, 89 år gl., og hustru Sidsel (Citzel) Nielsdatter, født ca. 1639, død 1710, 71 år gl.

- Men noget endeligt bevis for Karen Nielsdatters thyske afstamning kan ikke føres.

Karen Nielsdatter af Nees døde 1765, begravet 8. november, 57 år gl.

Niels Pedersen og Karen fik 8 børn:

1 Johanne Nielsdatter, født 1733, død samme år, 4 mdr. gl.

2 Maren Nielsdatter, født 1735, død 1816, 81 år gl. (fejlagtigt som Karen).

Gift 1762 med Lars Nielsen Bach (Back), gårdmand i Karby sogn og by, født ca. 1734/35, død 1812, 78 år gl.

3 Peder Nielsen, født 1737, død efter 1777, overtog slægtsgården i Nees, se nedenfor.

Gift 1. gang 1766 med Karen Sørensdatter, født ca. 1733, død 1769 i barselsseng, 36 år gl.

Gift 2. gang 1769/71 uvist hvor med Johanne Sørensdatter, død efter 1775.

4 Christen Nielsen, født 1739, levede ved skiftet efter moderen 1765.

5 Niels Nielsen, født 1742, død 1810 ved Aarbjerg i Karby, 72 (rettere 68) år gl., efterfulgte 1777/85 broderen Peder som fæster af slægtsgården i Nees, som han senest 1798 overdrog til sønnen Niels Nielsen, se nedenfor, hvorefter han sine sidste år var husmand ved Aarbjerg ved Karby.

Gift 1. gang 1768 med Kirsten Jensdatter, født ca. 1728, død 1787/1801.

Gift 2. gang 1787/1801 med Anne Sørensdatter, født ca. 1753/54, død 1834 ved Aarbjerg, 80 år gl.

6 Inger Nielsdatter, født 1745, død efter 1801.

Gift 1770 med Poul Mikkelsen, født ca. 1745, død 1810, 65 år gl., husmand i Karby (ved Aarbjerg).

7 Elsebeth Marie Nielsdatter (Nees), født 1748 - se ane 6-7.

8 Jens Nielsen, født 1752, død 1772, 20 år gl.

Niels Pedersen overtog - vel ved faderens død 1730 - fæstet af fødegården i Nees i Karby sogn, nemlig gl. nr. 5 på 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb. hartkorn (1). Af gården tilhørte de 2 tdr. 7 skpr. 1 fjkr. 1 2/3 alb. hartkorn fra gammel tid Redsted Kirke, de 2 tdr. 3 skpr. 1 fjkr. 2 1/6 alb. godserne Højris og senere Ørndrup - og endelig de 5 skpr. 3 fjkr. 1 1/6 alb. hartkorn godset Vestervig Kloster. - I Niels Pedersens tid var godsejeren på Ørndrup husbond.

Den 1. maj 1753, læst 16. juli (2), udstedte Niels Pedersen i Nees en erklæring om, at hans fader, Peder Christensen (i) Nees, ganske rigtigt for rum tid siden - imod nøjagtig betaling - til højagtbare sr. Søren Børgesen i Nykøbing havde solgt et øde og umatrikuleret hussted med tilliggende jord i Tæbring by og sogn; Søren Børgesen havde berettet, at det pågældende skøde var brændt for ham i den sidste ulykkelige ildebrand i Nykøbing.

Skifterne 1764 og 65.

På 30.dagen efter dødfaldet blev skiftet afholdt 12. maj 1764 efter Niels Pedersen i Nees (3); arvingerne var enken Karen Nielsdatter, hvis lavværge var Jens (Sørensen) Kibsgaard, og parrets børn:

Peder, 27 år, Christensen (fejl for Christen), Niels og Jens Nielsen, samt Maren, Inger og Elsebet Nielsdatter.

Boets aktiver blev registreret og vurderet således:

	rldr.	mk.	sk.
I stuen:			
1 gl. bord	0	2	0
1 gl. mælkeskab, 1 lidet (liden) ditto	0	2	12
1 liden skammel og 1 lænestol (lenhstoel)	0	0	12
1 gl. skrin og 1 gl. skammel	0	1	0
1 stål kakkelovn	6	4	0

1 stål vægt	1	0	0
6 stenfade	0	0	6
1 bibel, 4 små glas	1	0	0
1 fyrfad, 1 krus med låg (log)	0	1	4
8 mælkebøtter og 2 træ ditto	0	1	0

Sengeklæder:

1 sort og hvid dyne	0	1	0
1 ditto bolster	0	0	12
1 hovedpude	0	0	4
2 gl. blågarns lagener	0	1	0

Sengeklæder:

2 hovedpuder, 1 sort og hvid dyne	0	1	12
1 sort og grå ditto	0	0	8
2 lagener, 1 brun og hvid dyne	0	3	0
1 sort og grå ditto, 2 hovedpuder	0	1	8
2 lagener	0	0	8

Den salig mands klæder:

1 ny læder (vest?), 1 gl. ditto	1	0	4
1 gl. grå kjortel og 1 hvid trøje	1	0	12
1 par læder bukser (leder boxer) og 1 par strømper	0	2	4
1 hat og 1 pind hue	0	1	4
1 kabuds (cabus) og 2de skjorter	0	4	8
1 par sko, 2 halsklude, 1 par vanter og 1 par handsker	0	1	2

I den østre stue:

1 stort skab	0	4	0
1 væv (1 par vevel)	2	0	0
1 sort sribet dyne	0	2	0
1 ditto	0	2	0
1 par lagener, 2 hovedpuder	1	0	0
1 gl. sribet dyne og 1 gl. ditto	0	4	0
1 par gl. blågarns lagener	0	1	0
2 hovedpuder	0	1	0
12 sten tallerkener	0	2	8
2 messing lysestager	0	3	0

I buret:

1 dejnkar, 2... tønnder	0	5	0
1/2 tønnde	0	1	0
2 selder, 2 solde	0	1	12
3 løb	0	0	6
1 par kværne (qverne)	0	3	8
4 hampesække	0	5	0

I bryggerset (brøgerset):

2 kar	0	5	8
1 lidet ditto	0	0	8
1 3-fjd. kedel	6	4	0
2 spande	0	0	10
Rist og ildklemme	0	0	8
2 lyngleer	0	0	8

Gårds redskab:

1 beslagen vogn	11	2	0
2 trævogne	8	0	0
1 plov og 2 harver	3	0	0
2 høleer med tilbehør	1	0	0
Kiste og skærekniv, 2 plejle	0	2	12
2 river, 1 hulskovl (hiuel skovel)	0	0	12
3 stål grebe, 1 skovl og 2 spader	0	5	0
10 tøjlr (tyrer), hammer, økse og hovtang	0	4	0
2 naver (naure), 1 sav (saug) og 2 spigerbor	0	1	6

Bæster:

1 sort 4 års hest	20	0	0
1 rødblisset 5 års ditto	12	0	0
1 sort 2 års ditto	10	0	0
1 sort årings hoppe	10	0	0
2 gl. sorte hopper	10	0	0

Karby Kirke, - tegning 1899 af J. Th. Hansen til Trap: Danmark, 3. udg.

Køer og stude:

2 sortbrogede køer	12	0	0
2 gråbrogede ditto	8	0	0
2de 3 års stude	14	0	0
2 årings ditto, 1 åringskvie	11	4	0
2 spæde kalve (spee kalve), 12 får og 6 lam	9	4	0
1 vædder og 1 galt svin	3	0	0
4 gl. gæs	0	4	0
Summa indtægt	173	1	10

Derefter blev boets besværing og udgifter anført således:

Kgl. skatter:

April kvartal 2 rdlr. 1 mk., juli kvartal 2 rdlr. 4 mk. 1 sk., tærskpenge for 1763 og 64 3 rdlr., ialt	7	5	1
---	---	---	---

Besætning:

- efter gårdens hartkorn 6 tdr. 1 fjkr. 1 alb.			
6 dygtige bæster	96	0	0
1 dygtig vogn, 1 plov, 2 harver, samt gårdsinventar	32	0	0

Bygfæld:

Rålingshus(et) fatter 1 tylvt (tyldt) enkelte 12 alens (allers)	2	4	0
1 tylvt dobbelte 12 alens, 3 tylvter 10 alens og 6 tylvter lægter, 5 tylvter fjæl	23	3	0
16 læs tag, tømmermands løn og kost, 1600 favne sime, opstikker løn og kost, ialt	16	4	0
1 tylvt enkelte, 1 tylvt 10 alens, 2 tylvter lægter, 10 læs tag, 1000 favne sime	12	2	8
Tømmermands kost og løn, tækkers kost og løn, opstikkers kost og løn	2	0	8

Stalden:

1 tylvt dobbelte 12 alens, 1 tylvt enkelte ditto, 4 tylvter 10 alens	10	5	0
6 tylvter lægter, 10 læs tag, tømmerløn og kost, tækker ditto, opstikker ditto	16	0	8
Nok angav enken at være skyldig til Anders Toftom	16	0	0
Til Svennings enke på Agerø (Ager)	10	0	0
Til Jens Kibsgaard	8	0	0
Ialt	248	0	9

Ved sammenligning af aktiver og passiver sås, at boet gav et underskud på 74 rdlr. 4 mk. 15 sk.; men "enken erklærede at ville vedblive gården og efterleve hendes salig mands fæstebrev i alle måder". Og hun "lovede tillige på det kristeligste og kærligste at handle med hendes (børn) og opføde dennem i tugt og Herrens formanelse".

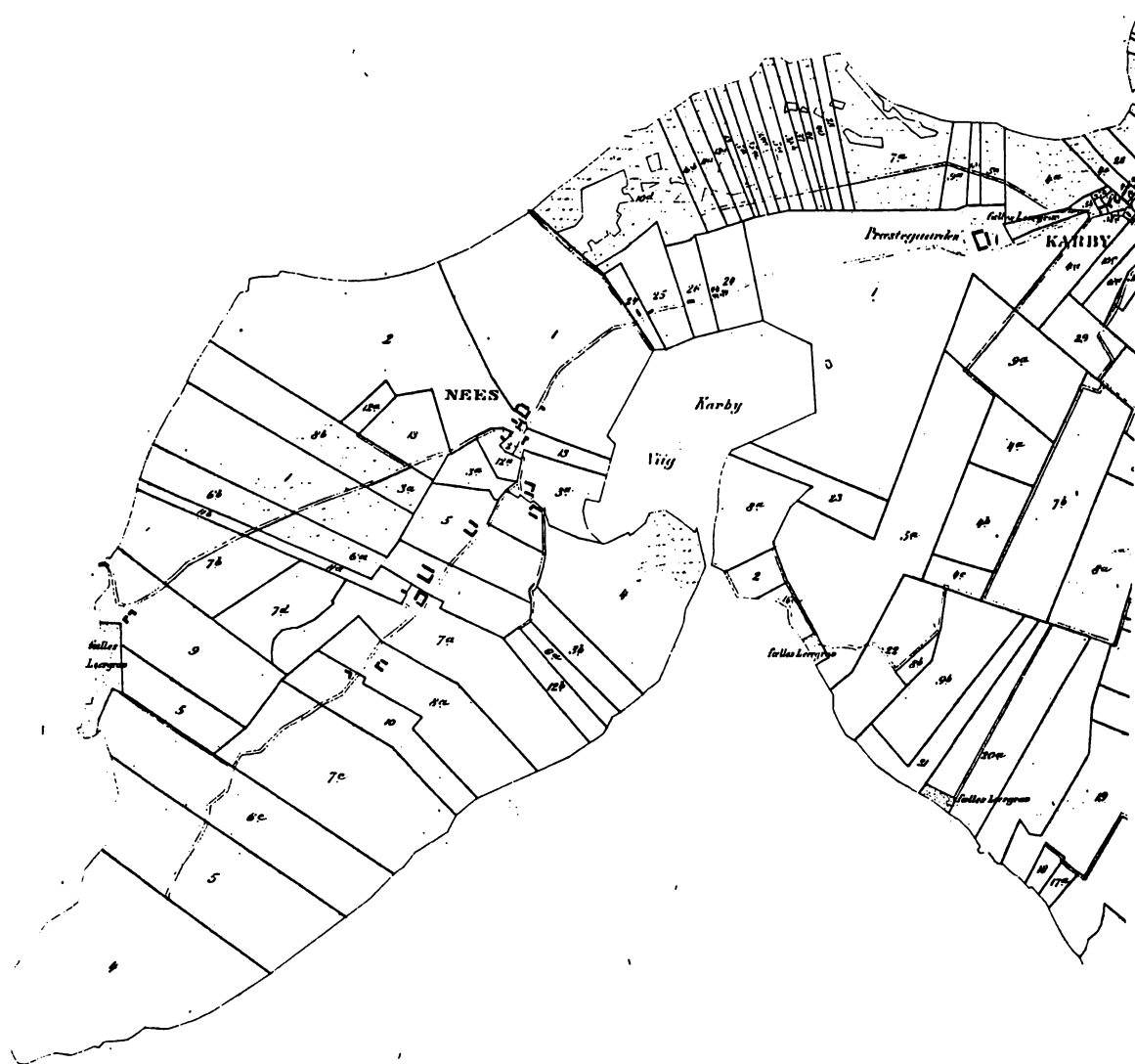
I løbet af det år, der gik mellem mandens og hendes egen død, overdrog hun fæstet af gården til sin ældste søn Peder, hos hvem hun døde 1765 som aftægtskone.

På 30.dagen efter dødsfaldet blev skiftet 28. november 1765 (4) afholdt efter Niels Pedersens enke Karen Nielsdatter, der døde i sønnen Peder Nielsens hus og i fæste havende gård. Arvingerne var børnene:

Peder Nielsen, 28 år, Christen Nielsen, 25 år, (Niels) Nielsen, 22 år, Jens Nielsen, 12 år, Maren Nielsdatter, 30 år, gift med Lars Back i Karby, Inger Nielsdatter, 19 år, og Elsebet Marie, 16 år gl. Boet, der kun bestod af aftægtskonens gangklæder, blev registreret og vurderet således:

	rdlr.	mk.	sk.
I stuen:			
Den salig kones kiste, deri fandtes:			
1 blåt skørt, 1 ditto forklæde	2	5	0
1 par handsker, 1 brunt skørt, 1 par strømper, 1 par ditto og 1 blåt ry skørt	2	5	0
1 sribet ditto, 1 grønt ditto, 1 snørliv af danzig tøj, 1 grøn bay trøje og 1 rød ditto	4	2	0
1 brun stampet trøje, 1 sort klæde trøje, 1 sort skørt, 1 rødt ditto	4	3	0
1 rødt og blåt ditto, 1 sort hette(?), 1 sort skørt, 1 brun trøje og 1 sort ditto	2	0	4
1 rødt hverkens skørt, 1 blåt kattuns (cartuns) forklæde, 1 sort ditto og 1 par vanter	1	2	4
1 fløjls pandepude, 1 hvidt forklæde, 1 blåt tørklæde, 1 sort sil- keklæde	0	4	8
1 hvidt tørklæde, 1 ditto, 1 lovet(?) ditto, 1 par ærmer..., 1 stoffes hue	0	2	4
1 sort ditto, 1 ditto brun, 1 ditto, 3 lin, 1 sort silkehue, 1 par tøfler, 1 par sko	0	5	0

Liimfjorden

Udsnit af det minorerede matrikelkort over Karby sogn fra omkr. 1860-70.
 I Nees by ses midt i byen gården matr.nr. 5.

1 løb, 1 rok
Summa indtægt

1	0	4
20	4	8

Udgift:

Begravelsesbekostning til præsten og degnen (dejen)
Rug til brød, 1 td. malt til øl, specerier og ligkisten
Skifteomkostninger ialt

4	3	0
6	3	0
1	3	0
12	3	0

Ialt
Til deling blev der 8 rdlr. 1 mk. 8 sk., hvoraf hver af sønnerne fik 1 rdlr. 2 mk. 10 sk. og hver af døtrene 4 mk. 5 sk.; sønnen Peder lovede at udbetale den beskedne arv til sine søskende.

Gården i Nees.

I Ørndrups jordebøger 1767, 74 og 75 nævnes Peder Nielsen som fæster af gård nr. 5 i Nees med 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb. hartkorn, som i 1775 siges at være solgt til fæsteren (5).

Niels Kragh Lange til Ørndrup, kgl. majestæts overkrigskommissær, udstedte 26. april 1775, læst 14. august (6), skøde til Peder Nielsen på dennes fæstegård i Nees med 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb. hartkorn for 500 rdlr; og købet blev finansieret ved, at Peder Nielsen 28. april 1775, læst 15. september 1777, udstedte en panteobligation til Mette Jensdatter i Hvidbjerg på 400 rdlr. med pant i gården.

- Men den nybagte selvejer kunne åbenbart ikke klare situationen, for allerede 11. december 1777 (7) måtte han udstede skøde til sr. Hagen Jørgensen til Ørndrup på sin iboende gård for 400 rdlr.

I årene mellem 1777 og 85 blev Peder Nielsen som fæster i gården afløst af sin yngre broder Niels Nielsen, der nævnes i jordebøgerne fra 1785 og frem til 1798/99 (8). - I 1788 anføres gården med hele 7 tdr. hartkorn, men differencen var måske den ene td. hartkorn, som Niels Nielsen havde fået skøde på 26. april 1775, læst 14. august (9), af Ørndrups ejer for 120 rdlr; men i 1790'erne var gården igen på 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb. hartkorn.

Senest 1798 må Niels Nielsen være flyttet til Aarbjerg ved Karby, hvor han ved folketællingen 1801 nævnes som husmand med jord, mens sønnen Niels Nielsen, født 1770, overtog den gamle slægtsgård i Nees.

Gårdmand Niels Nielsen (sønnen) fik 24. juni 1798, læst 30. juli (10), skøde på sin hidtil i fæste havende gård i Nees med 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb. hartkorn for 700 rdlr. af Ørndrup gård og gods' fælles-ejere Fønss, Leth og Schuchardt.

Men allerede fire år senere døde Niels Nielsen af Nees, kun 32 år gl., da han sammen med den 39-årige Peder Pedersen Krog "havde den ulykkelige skæbne, at en båd kæntrade med dem, da de den 16. august ville sejle hjem fra Doverodde (i Thy)."

Han var i 1798 blevet gift med Maren Jensdatter, der i 1803 blev gift anden gang med ungkarl Laust Nielsen fra Karby, der blev gårdens næste ejer (11).

Maren Jensdatter, født ca. 1770, døde i gården i Nees 1834, 64 år gl., og Laust eller Lars Nielsen, født ca. 1781, ejede gården til sin død 1836, 55 år gl., da han blev efterfulgt af sin søn Niels Laust- eller Larsen, født 1809, der endnu ved midten af 1800-tallet var gårdens ejer.

Gården blev i 1800-tallet udvidet en smule, og ved matrikuleringen 1844 (12) blev dens hartkorn forandret fra 7 tdr. 7 skpr. 2 fjkr. 2 alb. til 6 tdr. 3 skpr. 2 alb., nuv. matr.nr. 5 af Nees.

Noter:

- 1 Dueholm, Ørum og Vestervig amters matrikel 1688 i 2 senere afskrifter fra 1700-tallet, Z.10-1 og 2, fol.161b og 263b, sammenholdt med Ørndrups jordebøger 1753, 59, 62, 63 og 67, blandt Thisted amtsstuearkivs hartkornsspecifikationer og jordebøger fra godserne V-Ø 1746-1846, B.11-67.
- 2 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol A, 1738-97, B.35.C-SP.2, fol.70.
- 3 Ørndrup skifteprotokol 1762-95, G.114-2, fol.95.
- 4 Samme, fol.118.
- 5 Kilde 1, Ørndrups jordebøger i amtsstuearkivet.
- 6 Kilde 2, fol.179 og 220b.
- 7 Samme, fol.234.
- 8 Kilde 1, Ørndrups jordebøger 1785, 90, 92, 93/94, 96/97 og 98/99, samt Dueholm, Ørum og Vestervig amters hartkornsspecifikation 1788 i Thisted amtsstuearkiv, B.11-69, fol.455.
- 9 Kilde 2, fol.179b.
- 10 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol B, 1797-1811, B.35.C-SP.3, fol.73b.
- 11 Realregister for Karby sogn 1826-64, B.35.C-SP.114, fol.12b og 94b, samt Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol H, 1833-37, B.35.C-SP.9, fol.184b.
- 12 Morsø Sdr. herreds matrikel 1844, B.35.C-240, fol.107.

Ane 16 JOHANN GALLUS BREUNER, født senest 1690, død 1714/37.

Ane 17 N. N.

Johan Gallus Breuner må antages at have boet i landsbyen Schwanheim (Schönbrunn-Schwanheim) øst for Heidelberg - øst for Neckargemünd og syd for Eberbach i landskabet Klein Odenwald syd for floden Neckar.

Vor viden om ham er meget begrænset, men han må nødvendigvis være født senest 1690, da sønnen Johan Georg, ane 8, var født ca. 1714 (1712/15); og Johann Gallus døde mellem sønnens fødsel og sønnens første giftermål 1737, altså i årene 1714-37.

Ved sønnens første giftermål 1737 hedder det om ham i kirkebogen for den evangelisk-lutherske Providenzkirche i Heidelberg: Johan Georg Breuner, weyl. Joh. Gallus Breuners beysaasens zu Schwahnheim, Edelmannischer Herschaft, ehel. Sohn, altså J. G. Br., ægtefødt søn af afdøde J. G. Br., bosat i Schwahnheim på adeligt gods (som fæster).

Og da samme søn blev gift anden gang 1743 i Heidelberg med en katolsk pige hedder det i byens rådsprotokol (1): Johann Georg Breiner, lutherischer religion zu Schwahnen geburtig, altså J. G. Br. af luthersk religion, født i Schwahnen.

Dette Schwahnheim eller Schwahnen må identificeres med det nuværende Schönbrunn-Schwanheim 10-15 km. øst for Heidelberg - snarere end det næsten dobbelt så langt borte i nordlig retning liggende Schwanheim ved Bensheim midt mellem Heidelberg og Darmstadt.

Dengang hørte Schwahnheim (Schönbrunn-Schw.) under Michelbach sogn (Aglasterhausen-Michelbach), men nu under Schönbrunn-Haag. - Den stedlige præsts undersøgelser (2) vedrørende familien Breuner har været negative.

Den tidligere offentliggjorte hypotese (3) om Schwabenheim (sognet Schw. über Ingelheim i Rheinland-Pfalz eller Schwabenheimerhof i Dossenheim sogn lige nord for Heidelberg) som hjemsted for Johann Gallus Breuner skyldtes fejltydning af kirkebogen for Providenzkirche. - Den til Danmark udvandrede søn, Johan Georg Breuner, angives dog at stamme fra Dossenheim i Pfalz (4).

Slægtsnavnet Breuner, Brauner eller Bräuner skal stamme fra enten fornavnet Bruno eller farven braun (brun), og stednavnet Braunershof i Ober Pfalz hed tidligere Breunershof (5) - navnet var vist udbredt i både Tyskland og Østrig; en "Hofkammerpräsident" Philip Breuner nævnes 1556 i Wien og en tysk/østrigsk friherre Caspar Breuner nævnes sidst i 1500-tallet som stedbroder/halvbroder til den berygtede ejer af den jyske herregård Herningsholm, Siegfried Reinschatt eller Seifried v. Rindscheidt, Freiherr v. Freiberg.

- Fra Jugoslavien og Ungarn er en slægt Breiner kommet til USA (6). Den tysk-romerske kejserinde Maria Theresia i Wien indkaldte i 1700-tallet folk fra Hessen og Pfalz til kolonisering af moser og heder nord for Beograd og Donau (7).

I byen Erbach (8) - hovedstaden i grevskabet af samme navn, der 1806 kom under Hessen, var Peter Bronner (Brauner/Bräuner) siden sit giftermål 1695 ansat i den grevelige kvæggård (Viehof), og han var født i Zürich-kantonen i Schweiz; hans søn Johan Georgius (Gregorius) var kammertjener hos greven og blev 1732 gift med byfogedens datter i Erbach. - Peter Bronner (Brauner/Bräuner)s jævnaldrende (bror?), Felix Bronner (Brauner/Bräuner) boede i Erlenbach nær Erbach og havde mindst to børn, nemlig Eva Maria, født 1707 og konfirmeret 1722, samt Johan Georg, født 1719 (døbt i Erbach), konfirmeret 1732 og gift 1742 i Erbach med Maria Katharina, datter af Benedikt Kremer i Haisterbach.

Men slægtsskab med Johann Gallus Breuner er ikke påvist.

Noter:

- 1 Heidelberg Rathspokolle 1743, fol. 293-94.
- 2 Brevveksling med Jan Hyllested.
- 3 Slægten Breuner af Jan Hyllested i Årsskrift 1983 for Blicheregnens Museumsforening, s. 44-46.
- 4 Vald. Andersen: Alheden med Frederiks sogns historie, 1953, s.234, og Jørgen Nielsen og Stine Bitsch-Larsen: De sydtyske kolonisters bosættelse på den jyske hede, 1984, s. 74.
- 5 Professor Josef Karlmann Brechenmacher: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen, 1960-63
- 6 Meddelt af museumsinspektør Magne Breiner, Fur.
- 7 Auswanderung aus Hessen v. Inge Auerbach, Marburg 1984.
- 8 J. C. Hansens optegnelser om bl.a. Bräuner-slægten i landsarkivets håndskriftssamling, H.1 (7)-5, hæfte VI, samt Olaf R. Juhl: Reflections, 1984, s. 9-16 og 383.

Ane 18 JOHANN LÖFFLER, født ca. 1684, død 1763.

Ane 19 MARGARETHA N.N., født senest 1700, død efter 1724.

Johann Löffler - Johannes, Joannes eller Ionnes, som hans latiniserede fornavn lød, - var fra senest 1722 til sin død 1763 tømrer og borger (latin: faber lignarius et civis) i Gauangelloch, der dengang oftest kaldtes Angelloch eller Angloch, få km. syd-sydøst for Heidelberg nær Bammental.

Han tilhørte den på egnen fåtallige katolske menighed, der dengang omfattede lokaliteterne Zuzenhausen, Lobenfeld, Mauer, Angelloch, Spechbach, Meckesheim, Mönchzell, Eschelbronn, Schatthausen, Daisbach og Wimmelbach.

Han var født ca. 1684, men hans herkomst er ikke påvist. - Slægtsnavnet Löffler betyder skemager, idet ske på tysk jo hedder Löffel.

Johann Löffler døde 16. april 1763 i Gauangelloch og blev begravet sst. allerede dagen efter, 79 år gl. - I den på latin førte katolske kirkebog i Zuzenhausen hedder det bl.a.:

16. Aprilis 1763 obiit .... Joannes Löffler, faber lignarius et civis in Angloch, ætatis 79 annorum et 17. d.m. ibidem sepultus est.

Han blev gift senest 1722 - men ikke i den katolske menighed omfattende de ovennævnte lokaliteter - med Margaretha, der dog også ved det ældste barns fødsel nævnes som luthersk.

Margaretha, hvis efternavn ikke nævnes ved de to børns fødsel 1722 og 24, var født senest 1700 af ukendt herkomst.

Hendes død er forgæves søgt.

Ægteparret havde to børn:

1 Anna Rosina Löffler, født 1722, se ane 8-9.

2 Johann Georg (latin: Ioan Georgius) Löffler, født 1724 i Gauangelloch, hvor han nævnes fra giftermålet 1752 til 65 som tømrer (faber lignarius) og arbejdsmand (operarius). Gift 1752 med Eva Barbara Kliergerauer, der fødte ham fire børn: Anna Elisabeth, 1753-1754, Margaretha, 1754, Johann(es) Michael, 1760, og Johann Sebastian, 1756-1765.

Johann (Johannes) Löffler var som nævnt tømrer i Gauangelloch i østsiden af Königstuhl-massivet lige syd for Heidelberg fra senest 1722 til sin død 1763.

I byen var der fra før 1369 en borg med voldgrave (Wasserburg), hvoraf få rester endnu findes syd for byen. - Ridderslægten v. Angelach, der måske var af samme slægt som den fra Waldangelloch (længere syd på) stammende ridderslægt, havde borgen og stedet som len af de mægtige pfalzgrever i Heidelberg; men fra 1476 var slægten v. Bettendorf lensindehavere og grundherrer på stedet; slottet forfaldt i 1700-tallet (1).

Note:

1 Handbuch der historischen Stätten Deutschlands (Kröner), bd. 6, Baden-Württemberg, 1965, s. 200, med henvisning til C. W. F. L. Stocker: Chronik von Gauangelloch und Ochsenbach, 1954.

Ane 20 JOHANNES DÖRR eller DURR, født senest 1675, død 1708/31.

Ane 21 ANNA MARIA N.N., født før 1690, død efter 1709.

Johannes Dörr (Durr eller Durre) flyttede mellem 1699 og 1701 til Egelsbach by og sogn i det daværende landgrevskab Hessen-Darmstadt midt mellem Frankfurt am Main og Darmstadt. I Egelsbach var han hyrde til i al fald 1708/09.

Han var født senest 1675, men var af ukendt herkomst.

Den kendsgerning, at sønnen Johann Peter flyttede de 35 km. syd på til Bensheim og egnen nordøst for byen i Lautertal (sognene Reichenbach og Gronau) kunne tyde på tilknytning til Fränkisch-Crumbach ca. 20 km. nordøst for Bensheim, for i denne by boede der flere af navnet Dörr; men hittidige undersøgelser har været negative.

Ligeledes har hans herkomst forgæves været søgt i sognene Habitzheim og Spachbrücken øst for Darmstadt syd for Dieburg og Gross-Umstadt.

Det må antages, at enten Johannes Dörr eller hans første kone havde slægtsforbindelser til Darmstadt, for ved begge børnenes døb 1701 og 04 var folk fra Darmstadt rejst de 12-13 km. til Egelsbach for at stå fadder til den formentlig fattige hyrdes børn.

Slægtsnavnet stavedes ved børnenes fødsel 1701 og 04 Durr, men Durre ved det ældst kendte barns død 1701; mens navnet stavedes Dörr ved både Johannes' første kones død 1707 og sønnens fødsel 1709.

- Dörr (Dürr eller Dürre) betyder (1) mager eller legemsfattig (hager, leibarm).

Johannes Dörr døde mellem 1708 og 31. - Ved det yngst kendte barn, Johann Peters fødsel i februar 1709 i Egelsbach betegnes faderen som "Johannes Dörr, gewesener Schweinhirdt". I regelen betyder "gewesene" tidligere - i betydningen afdøde; men spørgsmålet er, om det holder stik i dette tilfælde? - Dels er han forgæves søgt død i Egelsbach 1708/09, og dels er hans - formentlig - unge enke forgæves søgt gift igen de følgende år. - Så mon ikke "gewesene" i dette tilfælde kan betyde tidligere med den mening, at han nu lavede noget andet?

Han døde i al fald før 1731, idet sønnen Johann Peter dette år blev gift i den evangelisk-lutherske kirke i Reichenbach i Lautertal som "weyl. Johannes Dörres zu Egelsbach im Hessen-Darmstädtischen hinterl. Sohn", altså afdøde J. D.'s efterladte søn.

Johannes Dörr er forgæves søgt død i Egelsbach i årene 1708-31.

Han blev gift første gang senest 1699 - uvist hvor - med Maria Elisabeth (Elisabetta), hvis efternavn hverken nævnes ved børnenes fødsel 1701 og 04 eller ved hendes egen død 1707.

Hun, der ved fødslerne 1701 og 04 nævnes som henholdsvis Elisabeth og Maria Elisabeth, men ved hendes egen død som Maria Elisabetta, var født senest 1680 af ukendt herkomst.

Hun døde 19. oktober 1707 om morgenen kl. 5, hvorom kirkebogen i Egelsbach meddeler:

Maria Elisabetta, Johannes Dörren, Stierhirten Frau, starb den 19ten 8bris Morgents umb 5 Uhr, begraben den 21ten.

Derpå blev Johannes Dörr gift anden gang ca. 1708 (mellem oktober 1707 og februar 1709) - uvist hvor, ikke i Egelsbach, - med Anna Maria, hvis efternavn ikke nævnes ved sønnens fødsel 1709.

Hun var født før 1690 og døde efter 1709, men ellers vides intet om hende.

Johannes Dörr havde i sine to ægteskaber mindst fire børn:

- 1 Johann Hartman Dörr, født ca. 1699 - uvist hvor, men ikke i Egelsbach, død 1701 i Egelsbach, 2 år gl.
- 2 Henrich Peter Dörr, født 1701 i Egelsbach.
- 3 Maria Catharina Dörr, født 1704 i Egelsbach.
- 4 Johann Peter Dörr, født 1709 i Egelsbach, se ane 10-11.

Johannes Dörr og hustrus bopæl ved det ældst kendte barns fødsel ca. 1699 vides ikke, men før 1701 flyttede de til Egelsbach by og sogn, hvor han i årene frem til 1708/09 var hyrde. - Ved sønnens fødsel 1701 nævnes han som svinehyrde (Schweinehirdt) og ved konens død 1707 som tyrehurde (Stierhirt), mens han ved sønnens fødsel 1709 siges at være tidligere svinehyrde (gewesener Schweinhirdt).

Både 1701 og 04 stod folk fra Darmstadt fadder til hyrdens børn. - I 1701 nævnes således Henrich Pfeffer(?) von Grünberg (? - måske fra Grünhecker Hof i Klein-Umstadt), jetz Mönchknecht (karl hos munke) in Darmstadt. Og i 1704 nævnes Johann Balthasar Löbisch(?) zu Darmstadt eheliche Hausfrau Elisabeth Catharina sammen med Johann Valentin Schmaltzen Hausfrau Anna Maria.

Ved det yngste barns, sønnen Johann Peters døb 1709, var faderen Johann Peter Salwey, der ver-wittibtem Fr. Strohwirtin von Langen hiesiger Sohn, altså en enkes søn fra det nærliggende Langen.

Egelsbach (2) var på Dörres tid en landby, der siden 1400-tallet havde tilhørt greverne af Isenburg (Grafen von Isenburg-Büdingen) under landgrevsområdet Hessen-Darmstadt. - Fra 1558 til 1652 var kirken i Egelsbach et filialkapel under den lutherske moderkirke i Langen (der ligeledes tilhørte greverne af Isenburg); i 1751 blev kirken stærkt forandret, da bygningens længdeakse forandredes fra øst-vest til nord-syd.

Noter:

1

Professor Josef Karlmann Brechenmacher: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen, 1960-63.

2

Hessisches Ortsnamenbuch, Bd. 1, Starkenburg, v. Wilhelm Müller, 1937, s. 155ff samt Kunstdenkmäler im Grossherzogthum Hessen, Provinz Starkenburg, Kreis Offenbach v. Dr. Georg Schæfer, 1885, s.31ff.

Kirken i Egelsbach, - tegning af lokalhistorikeren Karl Knöss.

Ane 22 PETER KRIEG- eller KRICHBAUM, født 1672/84, død efter 1745.

Ane 23 MARIA DOROTHEA HOHL- eller HALGANS, født 1683, død efter 1726.

Fra giftermålet 1704 til efter 1745 boede Peter Krieg- eller Krichbaum i Schönberg i Gronau sogn i Lautertal øst-nordøst for Bensheim; sognet hørte dengang til grevskabet Erbach, senere udskilt som grevskabet Erbach-Schönberg og fra 1806 underlagt Hessen.

I 1711 siges han at være indsidder-husmand (Beysass in dem Amts Hause zu Schönberg). - På trods af, at han 1720, 23, 24 og 26 udtrykkeligt siges at være lutheraner, lod han de fleste af sine mange børn døbe i den katolske Sct. Georg Kirche i Bensheim; fra Schönberg lå/ligger Bensheim mere bekvemt end Gronau, der ligger på den anden side af et højdedrag.

Peter Krieg- eller Krichbaum, hvis efternavn i 1709 og 11 stavedes Griechbaum, var født mellem 1672 og 84, søn af Peter Krieg- eller Krichbaum og hustru Anna Barbara Müller, sidst bosat i Schönberg; parret var blevet gift 1672, og da sønnen blev gift 1704, må hans fødeår ligge mellem 1672 og 84.

Peter nævnes ved den yngste søns død 1728 - og kun da - som Joh. Peter K.

Peter Krichbaum levede endnu 1737 og 45 i Schönberg, men synes mærkeligt nok ikke at være død der. - Han nævnes som værende i live ved sønnen Johann Georgs giftermål 1745, ligesom han nævnes i 1737, da kirkebogen for Gronau oplyser, at hans ugifte datter "Maria Appellonia, Peter Krichbaumen, Gemeinmannes dahselbst, ledige Tochter" nævnes som fadder til en datter af Lorentz Braun i Schönberg.

Den unge, agtværdige Peter Krig- eller Kriegbaum blev gift 15. januar 1704 i den katolske Sct. Georg Kirche i Bensheim med den ærbare og dydige jomfru Maria Dorothea Hohl- eller Halgans; den på latin førte kirkebog oplyser herom:
Januarius 15.

Inthronizati sunt honestus adolescens Petrus Krigbaum, Petri Kriegbaums, incolae in Schonberg, legitima filius, et honesta ac pudica virgo Maria Dorothea Hohlgansin, Hermanni Hohlganss, qvondam incolae in Elmshausen, legitima relicta filia.

Maria Dorothea var født 20. juni 1683 i Elmshausen i Reichenbach sogn, datter af Herman (Haman) Halgans og hustru Anna Margaretha Schäfer. - Ifølge kirkebogen blev hun blot døbt Maria og opkaldt efter sin gudmoder, men denne nævnes på kirkebogens næste side som Maria Dorothea.

Kirkebogen oplyser 1683:

Den 22. Juny Haman Halganns und Anna Margrethen ihr junge Tochter (egl. Tochter) getauft, Gevatterin ist Jörg Stahlmans Hausfrau Maria, ist das Kind auch Maria (genannt), ist geboren den 20. Juny.

Hun levede endnu ved det yngste barns fødsel 1726 - og vist også ved dette barns død 1728; men hendes død er ligeledes forgæves søgt.

Parret fik mindst 12 børn, alle født i Schönberg i Gronau sogn, men kun et par blev indført i Gronau kirkebog, resten i den katolske menigheds kirkebog i Bensheim. Børnene var:

- 1 Anna Barbara Kriegbaum, født 1705 i Schönberg/Bensheim, døde vel senest 1711.
- 2 Johann (latin: Joannes) Michael Kriegbaum, født 1706 i Schönberg/Bensheim.
- 3 Johann Philip (Joannes Philippus) Krichbaum, født 1707 i Schönberg/Bensheim.
- 4 Anna Margretha Krichbaum (egl. Griechbaum), født 1709 i Schönberg/Gronau, død sst. 1709, 4 uger gl.
- 5 Anna Barbara Krichbaum (egl. Griechbaum), født 1711 i Schönberg/Gronau, død sst. 1711, 18 uger gl.
- 6 Eva Elisabetha Krichbaum, født 1712 i Schönberg/Bensheim.
Gift 1736 i Schönberg/Gronau med Peter Eilner.
- 7 Anna Barbara Krichbaum, født 1715 i Schönberg/Bensheim.
- 8 Apollonia (Maria eller Anna Apollonia) Krichbaum, født ca. 1716/20, antagelig i Schönberg, se ane 10-11.
Hun kunne måske være identisk med Anna Barbara fra 1715, der mærkeligt nok ikke iflg. kirkebogen blev opkaldt efter sin gudmoder "Anna Apollonia Witzmännin ex Schannenbach". - At Peter Krichbaum i Schönberg vitterligt havde en datter "Maria Appellonia", der i 1737 var ugift, bevidnes af den ved Peter Krichbaums død ovenfor nævnte dåbsindførsel.
- 9 Anna Catharina Krichbaum, født 1718 i Schönberg/Bensheim, død sst. 1721.
- 10 Johann Georg Kriegbaum, født 1720 i Schönberg/Bensheim; iflg. den latinske kirkebog blev han døbt Georgius, men som fadder nævnes dog "Joannes Georgius Metzger ex Wilmshausen", og ved sin egen vielse 1745 nævnes han med begge fornavne.
Han blev gift 1745 i Bensheim (Sct. Georg) med Anna Catharina Dider (Dieder), datter af den da afdøde Johann Henrich Dider i Langenbrombach.
Johann Georg Kriegbaum og hustru boede i Schönberg til 1760, da de udvandrede til Danmark, hvor han blev kolonist i Grønhøj i Frederiks sogn (1). Udvandringen dandt sted samtidig med, at hans formentlige søster Apollonia og hendes 3. mand Johann Peter Dörr udvandrede.
- 11 Johann Peter (Joannes Petrus) Kriegbaum, født 1723 i Schönberg/Bensheim, død sst. 1724.
- 12 Johann Peter Kriegbaum, født 1726 i Schönberg/Bensheim, død sst. 1728.

Ane 28 PEDER CHRISTENSEN, født 1667, død 1730.

Ane 29 MAREN NIELSDATTER (født ca. 1658, død 1737?).

Peder Christensen overtog senest ved forældrenes død 1689 fæstet af sin fødegård, nr. 5 i Nees i Karby sogn på 6 tdr. hartkorn, som sønnen Niels Pedersen, ane 14, overtog omkr. 1730. Af gården - nuv. matr.nr. 5 af Nees - ejedes halvdelen af Redsted Kirke, mens den anden halvdel hørte under godserne Højris og senere Ørndrup; dog hørte en lille del af gården under herregården Vestervig Kloster i Thy.

Peder var født 1667 i Nees i Karby sogn, døbt 21. juli, søn af Christen Pedersen og hustru Johanne Lauritzdatter; han blev frembåren til dåben af (præstekonen) Johanne, hr. Mads Schyttes, faddere var Niels Mikkelsen, Mikkel Christensen, Christen Pedersen, Christen Jensen, Anne Sørensdatter, Else Pedersdatter og Martha Jørgensdatter.

Han - Peder Christensen af Nees - døde 1730, begravet 9. juli (D. 5. p. Trinit.), 63 år gl.

Han blev gift senest 1691 - uvist hvor - med Maren Nielsdatter.

Hun, der var af ukendt herkomst, var vel identisk med den Maren Nielsdatter af Nees, der døde 1737, begravet 27. januar (D. 3 p. Epiph.), 79 år gl. - altså født allerede ca. 1658. - En broder til Maren var måske den Jens Nielsen, der tjente hos Peder Christensen i Nees, hvor han døde 1693, 26 år gl. - altså født ca. 1667.

Maren og Peder Christensen fik 3 børn:

- 1 Christen Pedersen, født 1691, død 1696, 5 år gl.
- 2 Niels Pedersen, født 1695, se ane 14-15.
- 3 Johanne Pedersdatter, født 1696

Hun blev vist gift 1731 med Niels Nielsen af Tæbring by og sogn.

Peder Christensen overtog senest ved forældrenes død 1689 fæstet af slægtsgården i Nees i Karby sogn, nemlig gård nr. 5 med 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb. hartkorn (1). Af gården tilhørte fra gammel tid 2 tdr. 7 skpr. 1 fjkr. 1 2/3 alb. hartkorn Redsted Kirke, herregårdene Højris og senere Ørndrup ejede 2 tdr. 3 skpr. 1 fjkr. 2 1/6 alb. hartkorn af gården, mens de resterende 5 skpr. 3 fjkr. 1 1/6 alb. hørte under godset Vestervig Kloster.

Halvdelen af gården kom før 1723 fra Højris under Ørndrup, hvis ejer, Anders Kierulf på Bjørnsholm, 2. april 1723 fik skøde af Kongen på relutionsrettigheden til bl.a. gård nr. 5 i Nees (2). Sønnen Niels Pedersen, se under ane 14-15, overtog omkr. 1730 fæstet af gården.

Peder Christensen i Nees ejede et øde og umatrikuleret husmandssted med tilliggende jord i Tæbring by og sogn, som han på et tidspunkt solgte til sr. Søren Børgesen i Nykøbing. - Sidstnævnte måtte 1. maj 1753, læst 16. juli (3), efter en brand i Nykøbing have Peders søn Niels Pedersen i Nees til at bekræfte overdragelsen, da skødet var brændt.

Noter:

- 1 Dueholm, Ørum og Vestervig amters matrikel 1688 i 2 senere reviderede udgaver fra 1700-tallet, Z.10-1 og 2, fol. 161b og 263b.
- 2 Kronens Skøder, 4.bd., 1720-30, 1950, s.447-48.
- 3 Morsø Sdr. og Nr. herreders skøde- og panteprotokol A, 1738-97, B.35.C-SP.2, fol. 70.

Ane 44 PETER KRIECH- eller KRICHBAUM, født 1646, død 1705.

Ane 45 ANNA BARBARA MÜLLER, født ca. 1651, død 1711.

Peter Krichbaums bopæl efter giftermålet 1672 kendes ikke, men senest fra omkring år 1700 boede han og konen i Schönberg i Gronau sogn i grevskabet Erbach øst-nordøst for Bensheim.

Peter var født 1646 i Hohenstein i nabosognet mod nordøst Reichenbach, døbt 12. marts, søn af Martin Krichbaum og hustru Ursula (Vrsel). - Hans fødsel og dåb er indført således:

Den 12. Marty Martin Krichbawm und seine Hausfrau Vrsel (ein) Söhnlein - Peter getauft, war Gevatter Peter Fritz zu Gadernheim.

Peter Kriechbaum, Gemeinmann zu Schönberg, døde 2. januar 1705 iflg. Gronau kirkebog, 56 (rettere 60) år gl.; han blev begravet 4. januar i Bensheim og 11. januar blev der holdt ligprædiken i Schönberg.

Han blev gift i sommeren 1672 i Reichenbach med Anna Barbara Müller, hvorefter kirkebogen meddeler:

Den 5.(?) Peter Krichbawm, Martin Krichbawm von Hohenstein Sohn, und Barbara, Hans Müllers des Alt Tochter (egl. Tochter) den... July, ist auf den Pfingst Montag (27. maj) zum 1. Mahl proclamirt worden.

Anna Barbara, som hun senere blev kaldt, var født ca. 1651 som datter af den nævnte Hans Müller den Ældre, om hvem ellers intet vides.

Hun - blot betegnet som die Witwe des Peter Kriechbaum zu Schönberg - døde iflg. Gronau kirkebog 12. maj 1711 i Schönberg, 60 år 7 uger gl., hvorefter hun blev begravet 14. maj i Bensheim; ligprædiken blev holdt i Schönberg 26. maj.

Iflg. den katolske Sct. Georg's kirkebog i Bensheim fandt begravelsen dog sted 7. maj, og følgende oplysninger gives:

Maius 7.

Sepulta fuit Anna Barbara Kriegbaum, Petri Kriegbaum relicta widua - lutherani ex Schönberg.

Parret fik flere børn:

1 Peter Krieg- eller Krichbaum, født 1672/84 - uvist hvor, se ane 22-23.

2 Anna Barbara Krichbaum, født senest 1680.

Gift 1698 i Schönberg/Gronau med Ludwig Fuchs, der var møller (latin: molitor) i Schönberg 1705, da konen stod fadder hos broderen Peter.

Til børnene hørte vel også:

3 Elisabetha Krichbaum, der nævnes 1712 i Schönberg, da hun stod fadder hos (broderen?) Peter.

4 Johannes Kriech- eller Krichbaum, født ca. 1676, død 1748 i Schönberg/Gronau, 72 år gl.- Han var domsmand og stensætter (Gerichtsverwandter und Steinsetzer) i Schönberg fra giftermålet 1707.

Gift 1707 med Anna Elisabeth Braun, ca. 1685-1747, datter af Johann Braun i Gronau.- Parret fik mindst 6 børn døbt i den katolske kirke i Bensheim i årene 1708-25.

Ane 46 HERMAN HALGANS, født før 1645, død 1688/1704.

Ane 47 ANNA MARGARETHA SCHÄFER, født 1649, død efter 1683.

Herman Halgans boede fra giftermålet 1666 til sin død i Elmshausen i Reichenbach sogn i Lautertal nordøst for Bensheim.

Herman Halgans, der i 1667 synes at være nævnt med fornavnet Hartmann og 1683 Haman, var født før 1645. Ifølge oplysningerne ved vielsen 1666 var han søn af Samuel Halgans i Wetzlar; dette stednavn er måske snarere identisk med det nu forsvundne Wetzels ved Waldmichelbach (1) i Odenwald end det langt fjernere liggende Wetzlar ved Giessen i det nordlige Hessen. Slægtsnavnet stavedes på flere forskellige måder med fordobling af både l og n, samt ved datterens giftermål 1704 som Hohlgans.

Herman Halgans døde mellem 1688 og 1704, idet han levede 1686 og 88, da hans døtre stod fadder hos deres morbroder Martin Schäfer; men han var død i 1704, da datteren Maria Dorothea blev gift.

Herman Halgans blev gift 28. november 1666 i Reichenbach med (den knap 17-årige) Anna Margaretha Schäfer (Schöffner) eller Schäffer, hvorom kirkebogen meddeler:
Herman, Samuel Halganss von Wetzlar eheliche Sohn, und Anna Margreth, Wendel Schöffners Schultheiss Tochter (egl. Docht.), vor Kirchgangen den 28ten 9bris Ao. 1666 (copulirt).

Hun, der egl. kun var døbt Anna, var født 1649 i Elmshausen i Reichenbach sogn, døbt 12. februar, datter af Wendel Schäfer (Schäffer) og hustru Salome. - Herom oplyser kirkebogen:
12. Febr. Wendel Schäffers und Salome, seine Hausfrau, ... Töchterlein Annam getauftt, war Gevatterin Anna...

Anna Margaretha døde efter 1683, da hun fødte sit yngste barn.

Parret fik 7 børn, alle født i Elmshausen i Reichenbach sogn, nemlig:

- 1 Johannes Halgans, født 1667.
Han var vel den "Joannes Michael Haalganss" i Elmshausen, der 1706 nævnes som fadder hos søsteren Maria Dorothea.
- 2 Anna Susanna Halgans, født 1669.
- 3 Margaretha (egl. blot Margreth) Halgans, født 1672.
Hun var vel Herman's datter Anna Margreth, der i 1686 stod fadder hos sin morbroder Martin Schäfer i Elmshausen.
- 4 Hans Martin Halgans, født 1676.
- 5 Mikael Halgans, født 1678.
- 6 Babara Halgans, født 1680.
- 7 Maria (Dorothea) Halgans, født 1683, se ane 22-23.

Note:

- 1 Hessisches Ortsnamenbuch, Erster Band-Starkenburg, v. Wilh. Müller, 1937, s.748.

Ane 56 CHRISTEN PEDERSEN, født ca. 1632, død 1689.

Ane 57 JOHANNE LAURITZDATTER, født ca. 1623, død 1689.

Christen Pedersen overtog 1664/68 fæstet af konens fødegård nr. 5 i Nees i Karby sogn på 6 tdr. hartkorn, der senest 1689 blev overtaget af parrets eneste barn, sønnen Peder Christensen, se ane 28-29.

- Redsted Kirke ejede halvdelen af gården, hvoraf størsteparten af den anden halvdel hørte under godserne Højris og senere Ørndrup.

Christen Pedersen, der var født ca. 1632, var af ukendt herkomst; han var måske broder til den Else Pedersdatter, der i 1667 nævnes blandt fadderne til Christens søn Peder.

Han - Christen Pedersen af Nees - døde 1689, begravet 21. april, 57 år gl.

Christen Pedersen af Nees blev gift 1. april 1666 i Karby med Johanne Lauritzdatter.

Hun, der efter dødsalderen var født allerede ca. 1623, må have været datter af gårdens tidligere fæster Lauritz Mikkelsen og hustru.

Christen Pedersens hustru, Johanne Lauritzdatter, døde 1689 og blev ligeledes begravet 21. april, 66 år gl.

Johanne, der således var ca. 43 år gl. ved giftermålet, fik i ægteskabet med Christen Pedersen kun et barn, nemlig sønnen:

1 Peder Christensen, født 1667, se ane 28-29.

Christen Pedersen overtog - vel ved giftermålet 1666 - fæstet af Johannes fødegård i Nees i Karby sogn (1); gården, hvori hendes fader, Lauritz Mikkelsen, døde 1668, havde gl. nr. 5 og fik i 1688 sit gamle landgilde-hartkorn på 8 tdr. 2 skpr. 2 fjkr. 1 1/5 alb. forandret til 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb. på grundlag af boniteringen.

Af gården svarede årligt fra gammel tid 4 tdr. byg (biug) til Redsted Kirke, mens husbonden - i 1664 "Lund gods af Hald" rettere af det kgl. lensgods fra Hald Slot administreret under Lund, - skulle have 3 1/2 tdr. 4 morsø-skpr. byg, 1 svin og 3 snese ål, alt omregnet til ovennævnte 8 tdr. 2 skpr. 2 fjkr. 1 1/5 alb. hartkorn.

- I 1688, da Christen Pedersen nævnes som fæster under Højris, blev gårdens hartkorn ansat til 6 tdr. 2 fjkr. 2 alb.

Da både Johanne og Christen Pedersen døde samtidigt i april 1689, overtog deres eneste barn, sønnen Peder Christensen fæstet af gården.

Note:

1 Dueholm, Ørum og Vestervig amters matrikel 1664, Z.5-3, fol. 15b, samme 1688, Z.9-3, fol. 237b, samt de 2 senere reviderede udgaver af samme, Z.10-1 og 2, fol. 161b og 263b.

Ane 94 WENDEL SCHÄFER, født ca. 1620, død 1705.

Ane 95 SALOME N.N., født senest 1625, død efter 1658.

Wendel Schäfer (Schäffer eller Schöffler) boede fra giftermålet senest 1646 til sin død 1705 i Elmshausen i Reichenbach sogn i Lautertal ved Bensheim.
Fra senest 1666, da datteren Anna blev gift, bestred Wendel Schäfer det ansete embede som Schultheiss (nu Schulze - sognefoged/sognerådsformand).

Wendel, der var født ca. 1620, var vel søn af den ældre Wendel Schöffler/Schäfer i Wilmshausen i nabosognet Gronau og hustru Barbara, der 1624 og 26 lod døtre døbe Margretha/Margaretha i den katolske Sct. Georg Kirche i Bensheim.
- I Wilmshausen boede desuden mølleren Hans Schöffler og hustru Margaretha, der i 1614 lod en datter døbe Otilia i Sct. Georg.

Wendel Schäfer døde 22. juli 1705 i Elmshausen, 85 år gl., hvorom Reichenbach kirkebog meddeler:
Den 22ten July starb Wendel Schäfer, der alte "Schulheiss" zu Elmshausen, ward begraben den 24. do. alt 85 Jahr 4 Monath.

Han blev gift senest 1646 med Salome, der var født senest 1625 af ukendt herkomst.
Hun døde efter 1658, da hun fødte parrets yngste barn.

Salome og Wendel Schäfer/Schöffler fik 6 børn, alle født i Elmshausen i Reichenbach sogn:

- 1 Johannes Schäfer, født 1646.
- 2 Anna (Margaretha) Schäfer, født 1649, se ane 46-47.
- 3 Christian Schäfer, født 1651.
- 4 Hans Martin Schäfer, født 1653, død 1699/1704 i Elmshausen.
Gift senest 1686 med Elisabeth (Eliss) N.N., der døde 1734, 74 år gl. - Parret fik 6 børn i årene 1686-99, alle født i Elmshausen.
- 5 Johan Jacob Schäfer, født 1655.
- 6 Hans Peter Schäfer, født 1658.

Ane 114 LAURITZ MIKKELSEN, født ca. 1594, død 1668.

Ane 115 N.N.

Lauritz Mikkelsen overtog - vel ved giftermålet senest 1623 - fæstet af den gård i Nees i Karby sogn, der fra 1688 fik nr. 5 og 1844 matr.nr. 5. - Af gården svaredes afgifter til Redsted Kirke, men ellers hørte gården under det kgl. len Lund (Gammellund i Ø. Assels sogn) indtil 1661, da Berens og Marselis blev ejere deraf. Gården blev senere - vel 1666 - overtaget af svigersønnen Christen Pedersen, se under ane 56-57.

Lauritz Mikkelsen eller Michelsen var efter dødsalderen født ca. 1594, men af ukendt herkomst. Han - Lauritz Michelsen - døde 1668 i Nees i Karby sogn, begravet 27. marts, 74 år gl.

Han blev gift senest 1623, men hans kones navn og herkomst kendes ikke.

Hun, der vel var født senest 1600, døde før 1660, idet Lauritz Mikkelsen nævnes sammen med to børn i Sivert Brockenhuus' skat 1660 (1).

Af børn kendes kun:

1 Johanne Lauritzdatter, født ca. 1623, se ane 56-57.

Lauritz Mikkelsen overtog - vel omkr. giftermålet senest 1623 - gård nr. 5 i Nees i Karby sogn; af gården (2) skulle han svare 4 tdr. byg (biug) til Redsted Kirke, samt til husbonden "Lund gods af Hald (len)" - 3 1/2 morsø-skpr. byg, 1 svin og 3 snese ål, alt omregnet til 8 tdr. 2 skpr. 2 fjkr. 1 1/5 alb. hartkorn.

Fra gammel tid havde gården hørt under det kgl. len Hald - eller rettere lenet Lund, der administreredes under Hald; men ved skøde af 1. oktober 1661 (3) overdrog Kongen bl.a. gården (en såkaldt kirkegård) i Nees til sine kreditorer Elisabeth, enke efter Alb. Baltzer Berens, samt Leonhardt Marselis. - Berens' svigersøn, Poul v. Klingenberg, lagde bl.a. denne gård under Højris.

Ved matrikuleringen 1688 (4) nævnes Lauritz Mikkelsens svigersøn Christen Pedersen, ane 56, som fæster under Højris, men kom senere under Ørndrup.

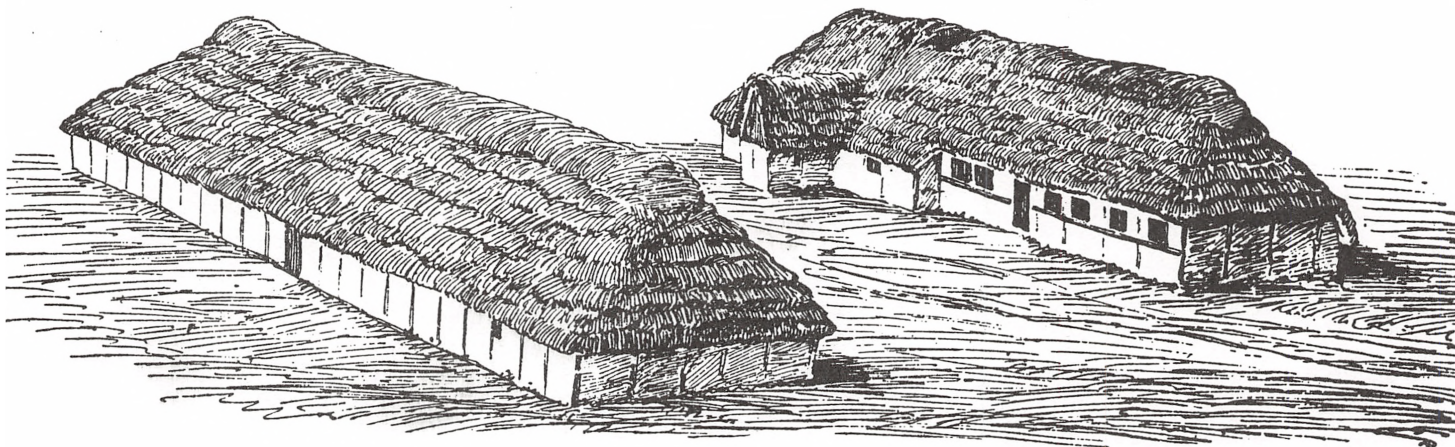
Noter:

1 Mandtalsregnskab på den til Sivert Brockenhuus indbetalte hovedskat til Jul 1660 af Aalborg og Viborg stifter, udtagne af lensregnskaberne, Militærregnskaber IVd.nr.40e.

2 Dueholm, Ørum og Vestervig amters matrikel 1664, Z.5-3, fol.15b.

3 Kronens Skøder, 2.bd., 1648-88, 1908, s.109.

4 Dueholm, Ørum og Vestervig amters matrikel 1688, Z.9-3, fol.237b.

Parallelgård fra det nordvestlige Jylland - egl. fra Thy.
Efter R. Mejborgs Gamle danske Hjem, 1888.

Ane 176 HANS KRICHBAUM, født før 1585, død efter 1606.

Ane 177 ELISABETH (ELSE)

Hans Krichbaum boede fra giftermålet senest 1606 i Hohenstein i Reichenbach sogn i Lautertal i Odenwald nordøst for Bensheim mellem Darmstadt og Heidelberg. - Sognet hørte dengang under grevskabet Erbach, der i 1806 blev underlagt Hessen.

Også sønnen Martin boede i Hohenstein.

Hans Krichbaum, der var født før 1585, var af ukendt herkomst. - I Odenwald var/er slægtsnavnet Krich-, Kriech- eller Kriegbaum udbredt (1).

Allerede i 1434 skal en Hans Krichbaum være nævnt i Reichenbach (2). Og fra 1500-tallet kendes flere Hans og Peter Krichbaum'er forskellige steder i Reichenbach sogn; en Peter Kriegbaum i Elmshausen var således Schultheiss (sognefoged) i 1627.

Vor Hans Krichbaum synes ikke at kunne være identisk med manden af samme navn, der i 1631 havde solgt sin gård i Hohenstein og erhvervet sig en bedre i Reichenbach. Men hans velstand var af kort varighed, 1635 mistede han under Trediveårskrigen forfærdelige nød gården og af pesten sin kone og børn, så han kun selv reddede sig ved flugt; husene blev udplyndret og nedbrændt - og markerne lagt øde (3).

Slægtsnavnet Krichbaum, der nævnes første gang 1307, betyder blommetræ (4); også på dansk kendes den vilde blommeart: Kræge.

Hans Krichbaum blev gift senest 1606, men om hans kone Elisabeth - i kirkebogen nævnt Else-vides ellers intet.

Af børn kendes kun sønnen:

1 Martin Krichbaum, født 1606, se ane 88-89.

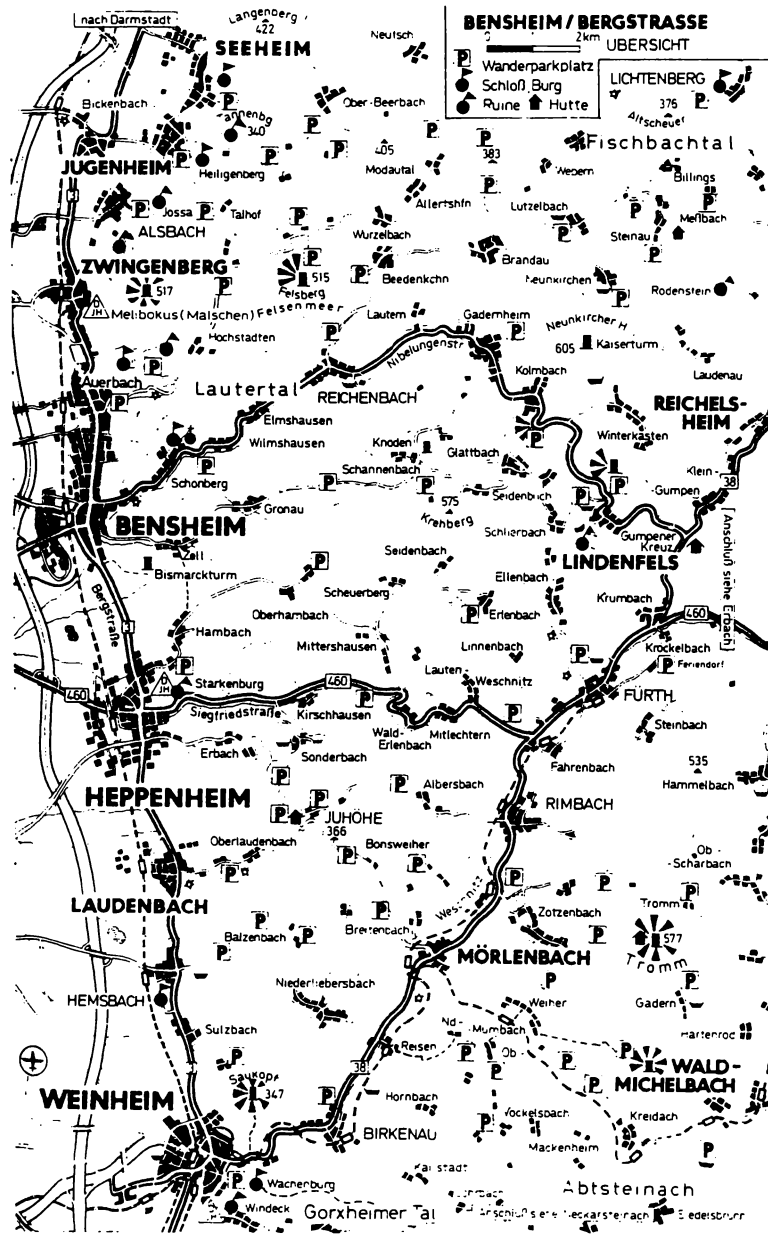
Noter:

1 Familiengeschichtliche Blätter der Sippe Krichbaum, Kriechbaum, Kriegbaum, Jahrg. 1938, Nr. 1, v. K. Kriegbaum, Schleiden/Eifel, samt Die Reichenbacher Chronik des Pfarer M. Martin Walther 1599-1620, hrsg. 1904 von Wilhelm Diehl.

2 Hessische Geschichtsblätter 9, s. 129.

3 Kilde 1.

4 Professor Josef Karlmann Brechenmacher: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Familiennamen, 1960-63.

Kort over Bensheim.

Øst-nordøst for byen ses Lautertal med sognene Reichenbach og Gronau, samt lokaliteterne Schönberg, Wilmshausen og Elmshausen, hvor slægterne Krichbaum og Schäfer havde hjemme. Kort efter Grieben: Odenwald und Kraichgau, 1984.

Alhedens opdyrkning og kolonisternes tyske baggrund.

I tidens løb har flere beskæftiget sig med den tyske kolonisering og opdyrkning af de midtjyske heder i årene efter 1759/60. - Det historiske forløb skal ikke her gennemgås minutiøst, men til de forskellige beskrivelser blot knyttes et par ord.

Kolonisterne på Alheden.

I første halvdel og omkring midten af 1700-tallet blev der rundt om i Europa gjort forsøg på at opdyrke både moser og heder. - Eksempler på sådanne tiltag kendes fra bl.a. Spanien, Rusland og Østrig-Ungarn, samt fra de magre hedeegne nord for Berlin i det daværende Preussen.

Også herhjemme forsøgte regeringen flere gange at få påbegyndt opdyrkingen af de vidtstrakte heder i Midtjylland fra Viborg i nord til Vejle i syd, samt fra den nuværende dansk-tyske grænse i nord til Rendsborg i syd (i den danske konges hertugdømmer Slesvig-Holsten).

Men det lykkedes først i årene 1759-65, da den kgl. danske legationsråd Johann Friedrich Moritz i Frankfurt am Main på grundlag af bl.a. annoncer i derværende aviser fra foråret 1759 og de følgende 3-4 år fik sendt mere end et par tusinde kolonister fra egnene mellem Frankfurt, Darmstadt, Heidelberg og Karlsruhe til Danmark.

Den stadig stigende strøm af kolonister overvældede de danske myndigheder, der ikke havde forberedt modtagelsen. - På grund af både politiske og religiøse spændinger i de nævnte sydtyske egne samt gyldne løfter og rejsepenge havde en broget skare ladet sig lokke nord på; mange af kolonisterne var landarbejdere og håndværkere, men ikke egentlige bønder - og for langt den største parts vedkommende helt uden kendskab til hedeopdyrkning.

I efteråret 1759 kom de første kolonister til Fredericia, og 1760-61 blev kolonierne Grønhøj (Frederikshøj) og Havredal (Frederikshede) på Alheden i det nuværende Frederiks sogn anlagt med hver 30 gårde efter kolonisternes ønske efter sydtysk skik med tre gader med hver dobbeltrækker med fem gårde i hver række; i hver gård skulle der oprindeligt bo to familier. - Lignende kolonier blev anlagt i Thorning og Kragelund sogne, samt på Randbøl Hede vest for Vejle, men langt de fleste af de 3000 kolonister blev bosat i hertugdømmerne.

Kolonisternes antal på Alheden blev dog snart reduceret, idet mange rejste igen; - nogle rejste hjem, andre til Rusland og andre steder. Af de bortrejste var nogle ligefrem uønskede, mens andre rejste på grund af skuffelse.

Disse reduktioner var fuldbyrdet 1765, og først ved samme tid indfrieede myndighederne det givne løfte om bygning af en kirke.

Frederiks Kirke stod færdig 1765, men blev først indviet 1766. - Bygningen af kirken, der blev lagt midt mellem Grønhøj og Havredal, var blevet trukket i langdrag bl.a. på grund af trosforholdene. - Størstedelen af kolonisterne var lutheranere, men en næsten lige så stor del var reformerte (calvinister), hvortil kom nogle få katolikker.

Kartoffeltyskere.

Kolonisterne på Alheden har fået tilnavnet Kartoffeltyskere, men ikke fordi de bragte kartofflen til Danmark. - Skrønen herom er forlængst aflivet, men lever stadig i folkemunde.

Allerede da St. St. Blicher i 1839 beskrev Viborg amt (1) slog han således fast: Tvende for hedeegnen især højst vigtige landvæsensværker have disse driftige nybyggere, om ikke først indført her, så dog drevet videst: Kartoffelavl og brug af stude til markarbejde.

Tilnavnet Kartoffeltyskere fik kolonisterne i Viborg, hvor de på torve- og markedsdage solgte frugterne af deres møjsommelige slid med opdyrkingen af heden.

Litteratur.

Som nævnt har mange beskæftiget sig med kolonisterne og hedeopdyrkingen; større og mindre bidrag findes i efterfølgende kronologisk opstillede litteraturliste:

1. Amtsprovst Johan Peter Købkes Selvbiografi v. Jørgen Swane i Personalhistorisk Tidsskrift, 7-2, 1917, s.60-83 og 157-80 (årene som præst i Frederiks 1796-1800 omtales s.162-79).
2. Fr. C. Carstens: Bemærkninger over Alheden og dens Kolonister, 1839.
3. Viborg Amt. Beskrevet efter Opfordring fra det kongl. Landhuusholdnings-Selskab af St. St. Blicher, Sognepræst til Spentrup og Gassum Menigheder i Aarhus Stift, 1839.
4. M. Goldschmidt: En Hedereise i Viborg-Eggen 1867, s.106-14 og 118-22.
5. Evald Tang Kristensen: Heden. - I Danmark i Skildringer og Billeder v. M. Galschiøtt, 1887, s. 410.
6. R. Hansen: Die Alheide in Jütland und ihre Besiedlung durch die Pfälzer. - I Globus, 1893.
7. C. Voigt: Die Kolonisierung der Schleswigschen Heiden 1760-65. - I Zeitschrift für Schleswig-Holsteinische Geschichte, 1896.
8. P. Langhans: Die Pfälzer auf der jütischen Heide. - I Globus, 1898.
9. De tyske Kolonister paa Heden. - I Den jyske Hede før og nu, Studie og Skildringer af L. Mylius Erichsen, Tegninger af Valdemar Neiendam, 1903, s.352-93.
10. John M. Møller: Uddrag af et 150-aarigt Haandskrift om den jyske Hede. - I Fra Ribe Amt, 1909, s.25-31.
11. Th. Claudi West: Frederiks Sogn. - I Jysk Maanedsskrift, 1911.
12. Hans Kau: Om Kolonien "Frederikshaab" i Randbøl Sogn. - I Vejle Amts Aarbøger, 1912, s. 94-105.
13. C. Nyrup: Det danske Hedeselskab 1866-1916, 1916.
14. Jeppe Aakjær: Hedens Peublering eller Af den gamle Amtmands Papirer. - I Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4-3, 1917-19, s.87-136.

15. A. C. Overgaard: Alhedens Opdyrkning og Bebyggelse. - I Fra Lysgaard Herred, 1920, s.25-42.
16. J. Jacobsen: Den jyske Hedes Bebyggelse og Tilplantning. - I Aar bog for Lysgaard, Hids m.fl. Herreder, 1921, s.49-72.
17. S. O. Brenner (Bremer?): Indvandring fra Pfalz i det 18. Aarhundrede. - I Aar bog for Lysgaard, Hids m.fl. Herreder, 1922, s.3-10.
18. J. Kramer: Alheden og dens Kolonier. - I Aar bog for Lysgaard, Hids m.fl. Herreder, 1922, s. 76-123.
19. Gabriel Hartmann: Pfälzer Auswanderer und Dossenheimer Schicksale in Jütland. - I Mannheimer Geschichtsblätter, Jahrgang 1925 (nr. 27).
20. P. M. Rørsig: Fra Alhedens første Kolonisation. - I Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4-5, 1925-27, s.537-55.
21. Gabriel Hartmann: Auswanderungen aus der Kurpfalz und benachbarten Gebieten nach Jütland 1758-61. - I Mannheimer Geschichtsblätter, Jahrgang 1927.
22. Jens Hedegaard Christensen: Videbrev fra Alheden. - I Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4-6, 1928-30, s.459-69.
23. Hermann Fauth: Pfälzer in Jütland. - I Pfälzische Museum. Pfälzische Heimatkunde, 1929.
24. Rasmus Mortensen: Randbøl Hede. - I Vejle Amts Aarbøger 1930-31, s.46-81.
25. Achton Friis: De Jyders Land, 1932, s.403-11.
26. Ejlf Bøgebjerg: Den danske Regering og de tyske Kolonisters Indkaldelse 1759-65. - I Jyske Samlinger, 5-1, 1932-34, s.307-63.
27. A. Ravnholt: Historiske og topografiske Efterretninger om Thorning Sogn, 1934.
28. Dr. Lorenz Christensen: Tyske Kolonister paa de jyske Heder, specielt Alheden (Deutsche Kolonistenfamilien in der Gemeinde Frederiks, Pfälzische Kolonisten in der Jütischen Heide). - Maskinskrevne manuskripter i Landsarkivet for Nørrejylland's håndskriftssamling, H.6.(2)-6.
29. Rasmus Mortensen: Hedeopdyrkingen i Vejle Amt. - I Vejle Amts Aarbøger, 1953, s.39-130.
30. Vald. Andersen: Alheden med Frederiks sogns historie, 1953.
31. H. Thorpe: A special case of heath reclamation in the Alheden district of Jutland 1700-1955. - Institute of British Geographers, Transactions and Papers 1957.
32. Vald. Andersen: Johannes Kellers optegnelser. - I Fra Viborg Amt 1958, s.50-68.
33. Vald. Andersen: Vorbasse - et hedesogns historie, 1963.
34. M. E. Gulddal: Hedeopdyrkingens første forkæmper. - I Hardsyssels Årbøger 1964, s.99-108.
35. Vald. Andersen: Steen de Steensen - en nobilitering. I Århus Stifts Årbøger, 57. bd., 1964, s. 122-32.
36. Vald. Andersen: Kolonikirken på Alheden. Frederiks kirke 1766-1966. - I Århus Stifts Årbøger 58. bd., 1965, s.136-98.
37. Fridlev Skrubbeltrang: Det indvundne Danmark, 1966.
38. Vald. Andersen: Teglværket Frederiksværk og gården Nørlund i Bording sogn. Kolonikasserer Søren Thestrup. - I Hardsyssels Årbøger, 1967, s.72ff.
39. Vald. Andersen: En papirmølle planlagt i Løgager, Them sogn. - I Østjysk Hjemstavn, 1968, s.95ff.
40. Vald. Andersen: Den jyske hedekolonisation, 1970.
41. Hedekolonierne, godsarkiver 2, arkivregistratur 4 fra Landsarkivet for Nørrejylland, 1974.- Med tillæg om arkivalier i Rigsarkivet.
42. Vald. Andersen: Fra Alheden. Lyng - Landbrug - Plantager, 1975.
43. Niels J. Windfeld Lund: Kartoffeltyskerne. Livsvilkår i de jyske hedekolonier i det 18. århundrede. - I Folk og Kultur, 1975.
44. Otto Clausen: Chronik der Heide- und Moorkolonisation im Herzogtum Schleswig 1760-1765, 1981.
45. Bent Østergaard: Invandernes Danmarkshistorie, 1983.
46. Jørgen Papsø: Folketællinger, Frederiks sogn, 1983.
47. Jørgen Nielsen: Alhedens Kongeskov, 1983.
48. G. Nørgaard Jepsen: Kartoffeltyskere i Midtjylland, 1983.
49. Rudolf M. Scheid: Auswanderer nach Dänemark aus Hessen. - I Hessische Familienkunde, 1984, sp.41-52.
Med få tilføjelser trykt i Pfälzisch-Rheinische Familienkunde, 1984, s.403-17, her med titlen: Auswanderer nach Dänemark aus Hessen, dem Kraichgau, der Kurpfalz, Baden und Württemberg zwischen 1759-1764 und ihre Nachfahren heute.
Kort uddrag med titel: Auswanderer nach Dänemark i Südwestdeutsche Blätter für Familien- und Wappenkunde, 1984, s.500.
50. Jørgen Nielsen og Stine Bitsch-Larsen: De sydtyske kolonisters bosættelse på den jyske hede, 1984.
51. Vor 225 Jahren ... - Beginn der Kolonisation der Moore und Heiden (in Schleswig-Holstein), Festschrift anlässlich der Denkmalsweihe in Friedrichsau, 1986 (Dr. Hans-Heinrich Bracker).

Fra litteraturen.

Den ældste beskrivelse af forholdene i Frederiks sogn stammer fra præsten Købke, der fra 1796 til 1800 var sognepræst for Frederiks og Karup menigheder; i sine senere nedskrevne erindringer meddeler han bl.a.:

En umådelig hedestrækning omgav os og lyng, der gik os sædvanlig til endog knæene. - Jeg tror vist, at koloniens udstrækning i længde kunne regnes på et par mil fra de yderste gårde til atter de yderste, men bredden måske ej til uden det halve mellem bygningerne; dog regner jeg ej derhen ager eller hede på nogen kant, der hørte med til gårdene.

Når jeg stod med ansigtet mod kirken lige på landevejen, havde jeg på højre hånd en ordentlig stor by, Havredal (Haverdahl), hvis gårde lå på hver side af den i midten løbende gade eller landevej, hvor en for alle gårdene brugelig brønd stod; thi vand haver ingen enkelt gård.

Anno 1759.

Samstags, den 28. April.

No. 68.

JOURNALS ANHANG.

In Frankfurt am Mann.

erwarteten, wodurch die Einkünfte unsers Monarchen jährlich mit 80. Millionen Livres vermehret werden könnten.

AVERTISSEMENTS.

Dennach Ihre Königl. Majestät in Dänemark und Norwegen K. K. in einer desfalls erlassenen Allerhöchsten Königl. Verordnung, denjenigen Personen, welche sich auf den obliegenden Districten in der an das Herzogthum Schleswig angrenzenden Provinz Jütland anzubauen und häuslich niederzulassen entschließen wollen, dermaßen wichtige Freyheiten allernädigst zu accordiren geruhet, daß bereits verschiedene Familien sich dieser allerhöchsten Königl. Milde durch Ausschlagung ihrer Wohnungen allda glücklich zu Deutz zu machen gewußt; forthane allernädigst zugestandene große Vortheile aber an denen wenigsten Orten hiesiger Gegenden Teutschlandes bekannt seyn dürften; Als werden solche ihrem essentiellen Inhalt nach, zum Besten dererjenigen insonderheit hierdurch mitgetheilet, welche sich eben wohl einer dergestalt profitablen Gelegenheit zu ihrem und der Ihrigen Wohlthart zu bedienen rathsam finden, und zum Theil schon vor mehreren Jahren eine dergleichen allerhöchste Königl. Entschliesung sehnlichst zu wünschen geäußert haben. Die allernädigst accordirte Freyheiten bestehen aber hauptsächlich in nachfolgenden Punkten: 1) Solle ein jedes Landes künftiger Königl. Beamter denen ankommenden Colonisten die vortheilhaftesten Lagen zum Anbau anweisen, und einem jeden über das angewiesene einen Beste-Brief ertheilen. Demnächst sollen 2) diese neue Bewohner derer anzubauenden Gegenden nebst ihren Nachkommen nun und künftighin von allem Frucht- und Vieh-Zehenden befreuet bleiben; 3) Eben dieselben 20. Jahre hindurch von allen und jeden Königl. Schatzungen und Contributionen, was Namen sie auch haben mögen, ausgenommen seyn, welches sich 4) auf alle Ausschreibungen, wie auch 5) auf Königs- und andere Führen, desgleichen 6) auf Einquartierungen bey Durchmärschen erstrecken solle. Sodann sollen 7) Kinder, Verwandte K. welche denen mit Tod abgehende succediren, ein gleiches gegen einen erhaltenden neuen

Beste-Brief zu genießen haben; und Falls sie 8) nach Verlauf der 20. Jahren einiger weiterer Freyheiten benöthiget wären, können sie anfordern, nach Befinden damit begnadiget zu werden. Solte nun über diese und noch andere mündlich zu entdeckende Vortheile von denen Colonisten die nähere Erläuterung und Nachricht angebetret werden; so haben sich dieselben sowohl deswegen, als sonstiger vor der Abreise nöthiger Stücke halten, bey Endes-Unterzeichneten in der freyen Reichs-Stadt Frankfurt am Mann anzumelden, um allda von so ein-als andern hinlänglich belehret, und zu seiner Zeit mit denen nöthigen Pässen versehen zu werden. Frankfurt am Mann, den 18. April 1759.

Johann Friedrich Moritz,
Königl. Dänischer Legations-Rath.

In Reinhard Eustachii Möllers sel. Wittwe Buchhandlung alhier ist zu haben: Starcks (M. Joh. Jacob, Predigers an der St. Catharinen-Kirche alhier) Sammlung einiger Predigten: 8vo. Frankfurt, 1759. 30. Kr. Gaubii Institutiones Pathologiae medicinalis, 8vo, Lipsia, 1799. 1. fl. 30. Kr. Caetier (P. Gallo) Institutiones Juris prudentiae Canonico-Civilis, 8o. 4to. Aug. Vindob. 1758. 3. fl. 45. Kr.

Ob schon der Ziehungs-Tag der von Ihrer Hochfürstl. Durchlaucht, dem Herrn Marggrafen in Baden-Baden privilegirten Actien-Lotterie auf den 26ten dieses Monats fest bestimmt gemessen; so ist man dennoch wegen ausgebliebenen Nachrichten deren entferntesten Herren Collectores, als auch theils auf Verlangen verschiedener Freunde genöthiget worden, den Ziehungs-Termin an noch bis auf den nächsten 28. May zu verschieben, alsdann aber ohne einigen Fall und ohne die geringste weitere Verlängerung die Ziehung dieser Lotterie ganz gewiß vor sich gehen soll; bis dahin dann ferner bey dem General-Capitler Herrn Isaac de Bassompierre sowol, als bey allen andern schon vorherhin bekannten Herren Banquiers, Kaufleuten und Collectores, besonders bey Herrn Christian Friedel und Johannes Westphal Loose wie vorherhin zu bekommen sind.

Dieses JOURNAL ist wöchentlich viermal bey denen Eerlinischen Erben und auf allen Post-Ämtern, Montags, Dienstags, Frentags und Samstag zu haben; wird aber bey Herrn Eerlin ausgegeben.

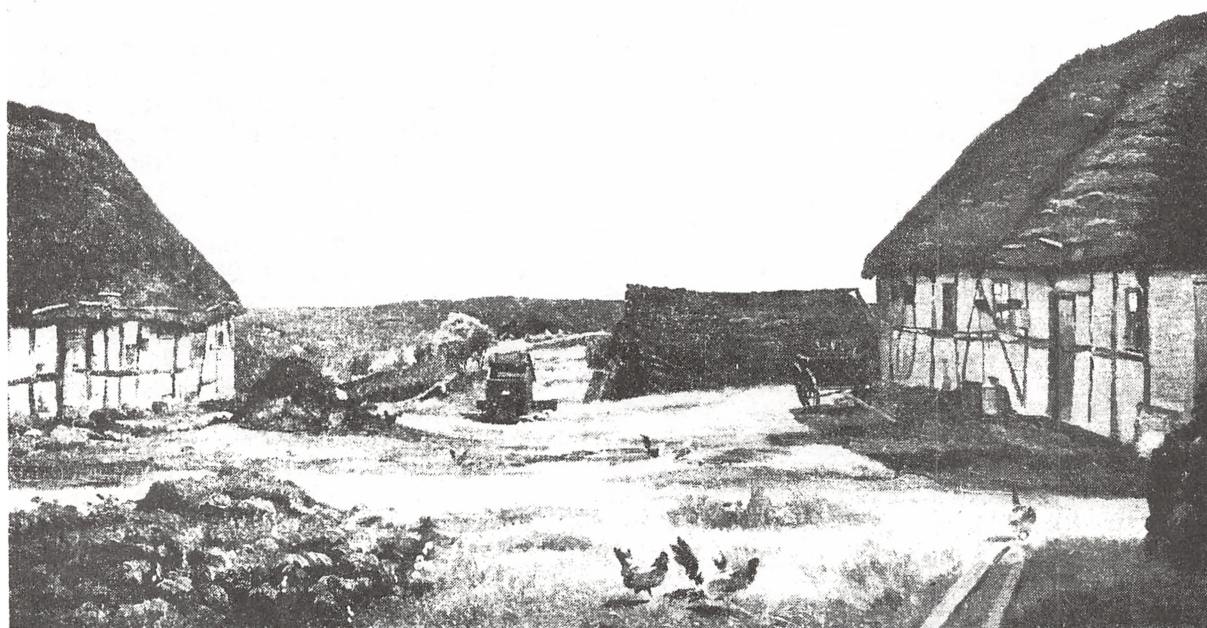

Markedsscene fra Nytorv i Viborg; - det var på disse markeder, kolonisterne fik tilnavnet Kartoffeltyskere.

Tegning af Hans Smidth, kopi på Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune; originaltegningen tilhørte engang stabslæge Skot-Hansen.

Nederst: Kriegbaums gård i Resenfelde.

Maleri af Hans Smidth på museet i Skive, efter Vald. Andersen: Alheden, 1975.

Gårdene bestode, om jeg husker ret, af to længder og, mindes jeg ret, et kvæghus. Den indvendige lejlighed ej overflødig, men mange steder ret net - bohavet jævnt, simpelt, men altid seng med net omhæng.

Nogle af kolonisterne vare temmelig høje og stærke, dog og nogle middelmådige. Der gaves en del virkelig pæne koner, skønt og en del soagtige. - I det daglige liv vare uden tvivl tyskerne strenge, deres døtre måtte gå med til alt arbejde på mark og i lo og lade. Nogle levede rask, når de havde forråd og tog godt til takke med kartofler, der dog til tider var kolonisterne en kær spise. Raske vare de almindelig i arbejde, og særdeles nette kom de til kirke, ej i nogen egentlig bondedragt, men gerne i kjole og vest, og en del bare trekantet hat. - Deres fruentimmer vare gerne i sort stofs trøje og skørt, hvide forklæder og sorte huer af fløjel eller silke med en slags fremstående linned kant på hovedet, således og såkaldte mansketter for hænderne og i et sammenlagt lommestørklæde en lille urtekost af tusindskjøn eller krusemynte, når de gik til kirke. Deres sang i kirken var såre skøn, og der brugtes Petri Kirkes Gesangbuch; så almindelig nydelig var sangen, at rejsende ofte kom ind i gudstjenesten, og at selv familier fra Viborg om sommeren besøgte mig for at høre kirkesangen...

På venstre hånd af mig i min stilling mod kirken lå Grønhøj (Grønhøy) en ligesådan by som førnævnte. De derefter nærmest liggende koloniststeder vare i "3 Huse" noget ud fra kirken til højre, og "4 Huse" en strækning fra præstegården på skrå mod venstre. Et par gårde, Altona kaldede af min formand, lå ikke langt fra præstegården ad vejen til Grønhøj. Navnet gav han formentlig, fordi deres kvæg så let kom på præstegårdens marker, der stødte lige op til.

Nu lidt igen om mine tyskere. - De vare gode at komme til, deres præsts gode og tjenstvillige, flittige kirkegængere og agtsomme tilhørere. Kunne ej lide paryk på deres præst, og, som der var ornat ved kirken, så kunne de ej heller lide pibekraven, den blev ej brugt. - De havde ved kirke den skik, at for hvert barn, der døde i tidlig alder, hensattes i kirkevinduet en slags krans til et minde, der var behængt med bånd af forskellig farve, og sålænge jeg var der, tillodes aldrig nogen frugtsommeligt brud at bære kransen om hovedet, men da, om jeg erindrer ret, en hvid hue. - Man kendte ej heller til den fejl da på Alheden, som nu på landet er så almindelig.

Ved deres bryllupsgilder havde der nogle skikke, som jeg ej kan forbigå at nævne. Enhver brudgom havde sin såkaldede brudgomsfører. Brudgommen selv måtte på bryllupsdagen smykkes med en såkaldt Strausz, der bestod i en smække, besat med alslags kulørte bånd og flitter; den blev hæftet, om jeg mindes ret, på det venstre bryst, og en lignende Strausz måtte brudepigerne skaffe føreren. Bruden og hendes piger vare i deres sædvanlige sorte trøjer og skørter og hvide forklæder, men med bart flettet hår.

Med musik og skyden, hvilket jeg dog fik aflagt i min tid, kom de til kirken, men holdt i nærheden og fik en forfriskning, som de havde i vognen. Violinerne vare ligeledes behængte med forskellige silkebånd.

Deres middagsgilde var altid en god oksekødssuppe og deri stundom en høne, peberrod til kødet og derefter flæsk med vedlagt surkål, der af nogle blev blandet med masede gule ærter eller kartofler på samme måde.

Jeg erindrer ej, om præsten og familie fik ung vin, dog forekommer det mig, og stundom sattes og en stegt høne eller and for præsten; kaffe fik kun præstefamilien, bruden og brudgom og de fornemste koner. - Imidlertid sattes der på alle borde brød, tallerkener med smør, små knaposte, brændevin og øl, og dans begyndte.

Aftensmåltidet holdtes ved kl. 11; bestod af risengrynsgrød, ferske fisk, kalvesteg; den for brudeparret var i det mindste spækket. - Ved dette måltid skulle aktid den ene sko stjæles ved bordet af brudens fod af en af førerne. Det skulle ske med list og var ofte vanskeligt nok, da brudgommen skulle passe på, men det skulle dog ske, og, så vidt jeg mindes, skulle den, der tog den, da gøre bruden en lille pengeforæring til vugge.

Så dansedes igen, og - så vidt jeg mindes, var alt endt med frokost, der bestod af særdeles veldannet øllebrød og levninger fra forrige dag. - Sådanne vare og gilderne, da trolovelse hos præsten fandt sted.

I henseende til deres avlsbrug vare de almindelig meget driftige. Jorddyrkelsen ej uden besvær; de drev overhovedet med stude, thi skønt nogle få havde små heste, var det dels for at tjene imellem et par skilling, dels for bedre at køre til købstad, skønt og dette skete med stude.

I sognet måtte jeg ofte køre med dem, og det gik ret godt og ej heller så langsomt, som man tror; thi ved en lille stok med en jernpik i enden fik studene et stik af og til, og det hjalp. - I den såkaldte "Beisetid", værst ved middag i hede dage, var det farligt nok at køre med stude, de bleve let løbske, og man måtte lade dem løbe.

Jorderne bleve omtrent således drevne: Lyngen og jorden væltedes over med ploven, et svært arbejde for endog fire gode stude for den (ploven). Således lå den fra et forår til henved næste års Sct. Hansdag, da stak man ild på lyngen, hvorved jorden og blev brændt, og da denne askejord nedplovet, siden atter plovet op, gav da ypperlig rug.

Det forekommer mig, som jorden først i tredje år blev ret bekvem. - Således især de jorder, der lå længst borte fra gården, af hvilke man tog et par kærve og siden lod dem blive fåregang.

De virkelige hjemmeagre bleve gødede, og kartofler var efter jordens tilberedelse det første, der såedes. Huller bleve huggede med en hakke, deri kom god gøde i hvert hul, en eller to kartofler i hvert og to à tre kroneærter tillige, der siden voksede op med og vare fortræffelige ærter.

Boghvede var ingen hovedsæd, men ofte besåedes jorden dermed og blev nedplovet i blomster, bygsæden var liden; men skikkelig var dog havren, hvorefter ageren lagdes ud til græs.

Hø var der intet af, og lidet var det kunstige, der fandtes. - Møddingerne dannedes årligt i gårdene, et lag gøde, et lag fineste lyng og jord sammenbankedes meget net og gemtes, til den skulle bruges.

På heden skares store flade tørv, thi kun få steder var mosetørv. Disse fladtørv stakkedes lig en huslængde som den fjerde i gården og var god brændsel. - De skare og hjemkørte årlig præstens uden betaling, men fik naturlig kost.

Blichers beskrivelse.

I sin bog om Viborg amt siger St. St. Blicher bl.a. i 1839 under beskrivelsen af de forskellige befolkningsklasser i amtet:

Den tredie stamme udgøre de tyske kolonister. Disse blev for henved 80 år siden hentet herind fra Pfalz og Hessen for at opdyrke og befolke de ødste strækninger af den store jyske hederyg, navnlig Alheden fra Sejbæk i Fjends herred og til Klode Mølle i Lysgaard herred, en del af Kragelund sogn i Hids herred, noget af Vrads herred, samt en del af Randbøl sogn i Tørrild herred.

De blev lovede skattefrihed, tiendefrihed og frihed for militærtjeneste i 20 år; hvilken termin siden blev forlænget, og endnu have de beholdt fuldkommen tiendefrihed; og yde desuden ikke andet til præst og degn end frivilligt offer...

Disse (kolonisterne) have med hensyn til det fysiske megen lighed med vestjyderne, kun at de jævnt hen ere mindre og spinklere end disse. Hvad angår det åndelige, da ere de - om vi så tør sige-aklimatiserede...

De ere i almindelighed et godt og fredeligt folkefærd, og - ifølge troværdige sagn - langt sædeligere end deres først her indkomne forfædre.

Deres klædedragt ligner de omboende danskes. Som disse udmærke de sig ved den her lærte husflid, strømpebind. Fra deres tyske fædreland have de næsten ikke beholdt andet tilbage end sproget; hvilket de endnu tale indbyrdes, skønt allerede blandet med mange danske eller jyske ord.

I kirken og skolen høres kun tysk. Deres kirkesang er ren og skøn, og bedre end i mangan en dansk købstad-menighed.

De forstå dansk, og især deres naboers mundart; tale den og, men med kendelig tysk accent.

Af skikke have de endnu denne særegne: At ved ligbegængelser bliver kisten åbnet udenfor kirkeporten, låget aftaget, den dødes ansigt blottet og betragtet af følget. - Hensigten hermed er mig ukendt; men det har dog næppe været den, som man først kunne falde på - forebyggelsesmiddel mod levende begravelse.

Tvende for hedeegnen især højst vigtige landvæsensværker have disse driftige nybyggere, om ikke først indført her, så drevet videst: Kartoffelavl og brug af stude til markarbejde. - En mand, hvis landejendomme ere skyldsatte for 1 td. hartkorn, lidet derover og ikke så lidt derunder, lægger 16, 20 eller 24 tdr. kartofler, og avler fra 6 til 8 fold. Nogle sælger han til Viborg, og tager deraf sine afgifter og mere; flere spiser han selv (med tyttebærsaft som dypelse), og med resten holder han liv og huld i sine køer og stude, dem han ved dette hjælpemiddel kan holde inde til Sct. Hansdag og længere.

Med den højst fordelagtige, ja for kolonisternes eksistens aldeles afgørende brug af stude til arbejdsdyr, er det nu kommet så vidt, at kun præsten og een mand til på hele kolonien holde heste.

Goldschmidts hederejse.

Da forfatteren M. Goldschmidt i 1860'erne foretog sin hederejse i Viborg-egnen (2) traf han flere af slægten Breuner (Breiner).

Han opholdt sig da hos skovrideren, kammerjunker Sporon på Stendalgaard i Vium sogn, hvis karl, der kørte for Goldschmidt, var Christoffer Breuner (Bräuner); han var født 1844 i Havredal som søn af Johan Georg B., der igen var søn af skoleholderen Johann Christopher Breuner, se under omtalen af ane 8-9.

Karlen Christoffer hævdede ifølge Goldschmidt, at kolonisterne i lang tid var en slags pariaer, der satte pris på at anbringe deres børn hos danske og gifte sig med danske. - Nu er nationalforskellen så godt som udjævnet, den yngre slægt er dansk. - Men det er endnu en ære at ægte en smuk dansk pige, selvom hun ikke er rig. Dog må hun helst være det. Pigerne udsøge sig også helst en dansk karl. - Christoffer sagde: A vil aldrig gifte mig med en tysk pige.

Sammen med Christoffer gæstede Goldschmidt Havredal - en fornem by, der har en Østergade og en Vestergade, forbundet ved en tværgade uden huse.

I Havredal besøgte de Christoffers broder Frederik (Philip Fr. B., der 1866 overtog sin fødegård); han er beskrevet som en bomstærk, blond ung mand med en ung smuk kone i et hjem som et venligt billede af huslig fred, friskhed og venlighed.

Derefter besøgte de Christoffers far eller farbroder, der som en skat gemte den trykte kgl. indbydelse udstedt 1759 af legationsråd Moritz i Frankfurt, hvori der lovedes dem, der ville udvandre, adskillige privilegier. - Han kunne huske i sin barndom at have hørt omtale, hvor uroligt det en tid var mellem kolonisterne; adskillige slemme mennesker var iblandt dem og begik forbrydelser. - Han talte godt dansk, men ville dog åbenbart hellere tale tysk, hvilket især kom frem, da han ville vise mig (Goldschmidt) sin store skat, en meget stor tysk bibel fra 1650, forsynet med en mængde historiske anmærkninger og med kort. I denne bibel er han meget fast og kan, efter Christoffers udsigende, "tale folk sådan til, at de aldrig kunne finde ud af den".

Men han er ikke pietistisk som visse folk, og han satte en pige alvorlig i rette, fordi hun sagde om sine forældre, at fordi de ikke vare blevne vakte, kunne de aldrig blive salige. - Da jeg nu i anledning af biblen talte tysk med ham, blev han mere meddelsom og ytrede sig også om koloniens tilstand. - Han mente, at den gik tilbage, og en væsentlig grund var, at folk blev selvejere. Det var bedre tidligere med fæstevæsenet; da hjalp man sig i armoden, som man kunne. Han udtalte sig herom på tysk således: "Jetzt ist es scheiss geblieben; seit sie die Höfe zu Eie gekriegen, können sie nicht beschwaren" (svare skatter og afgifter eller svare hver sit). Han tilføjede: "Seit sie die Höfe bekommen, können sie lohnen (låne) darauf, und so bleiben sie schuldig". - Selv har han i 1856 købt sin gård til selvejendom for 132 rdlr.

Slægten Breuner og Mylius Erichsen.

Da Mylius Erichsen 1899/1901 besøgte Frederiks sogn i forbindelse med sin udforskning af heden sammenskrev han den første grundigere beskrivelse af kolonisterne og deres historie. - Han besøgte da gamle Johan Georg Breuner (Breüner) i Ulvedal (3), sønnesøn af Johan Jacob Breuner i Trehuse, se under ane 4-5. - Herom berettes:

Det interessanteste hjem i Frederiks sogn er gamle Georg Breüners i Ulvedal nede under Stendalgaards Plantage. Det gamle, agtværdige ægtepar har nylig holdt guldbryllup, og rundt i stuerne viser de os gaver fra nær og fjern. - Manden er 77 år, og både han og konen er døbt, konfirmeret og gift på tysk, men dansk-talende, omend med kendelig accent.

De er så venligt snaksomme, så uforbeholden ærlige i deres oplysninger, de ved ikke alt det gode, de vil gøre os, der sådan er kommet dumpende ned som sjældne fugle; halve år kan jo gå, uden at de på dette afsides sted ser en gæst "udefra", så må lejligheden rigtig benyttes til at få noget at vide. - De spørger om Dreyfus-processen, om Lock-ouren, om udenrigs krig og indenrigs politik. Og da de omsider er så nogenlunde forsynet med nyt eller rettere: med vor mening om de nyeste offentlige spørgsmål, som de ofte nok indbyrdes har drøftet, er det deres tur at tale, vor at lytte.

"Ja, tiden er gået fremad," siger gamle Breüner ganske som alle hedeboere. "Da A for 50 år siden tog mod dette hus, var her 4 stude og 2 køer, nu holder vi 18 fækreaturer og 6 bæster med yngel... Min bedstefader var 9 år, da han kom her til landet. I min 15 års alder døde han 86 år gl. Han sagde tit, at her var kolonisterne lovet, at de i Danmark skulle komme til at stå i kløver til knæerne, men det var løgn, for der stod lyng til skrævet. Han talte kun tysk, læste meget og vidste besked om mange ting. Både han og min fader, der døde i sit 66. år, var dyrlæger for alt fæ herude, og til mennesker blev de også hentet, især når der var sket benbrud, for der var jo ingen doktore på landet dengang... Det tyske sprog er ved at forsvinde nu, og det er godt det samme, det skulle bare være lagt af for længe siden, vi er altfor få mennesker til at have vort eget sprog, det skiller os ud fra de danske, som vi skal leve imellem og mangel gang ernære os af. "Tysker" eller især "Kartoffeltysker" har været brugt som skældsord mod os, særlig efter 1864, så vi nu er ked af det og kræver at regnes for danske. En mand, der en gang blev skældt ud for tysker, svarede: "A er li'så god og dansk som dig, A har tjent kongen i 64, men hvad har du, dengang ku' du ikke knappe dine egne bukser!"

I Viborg har folk været svært fornemme overfor os Alhede-kolonister. "Hvor er I fra," spurgte Viborg-folkene nok så venligt, når vi kom ved dørene og ville sælge noget. "Fra Alheden," svarede vi. "Nå-å" sagde herskabet så og blev straks fine på det.

Her afbryder konen os og siger energisk: "Da vil A godt kaldes for tysker. For det er A. Er der nogensinde nogeting, der trykker mig og A tyr til biblen om trøst, så er det min tyske bibel og ikke børnenes danske, A tager frem. A kender kun den tyske Vorherre og kan kun tale med ham på mit modersmål. Dér forstår vi hinanden!"

Jeg kan ikke andet end give konen ret, da manden spørger mig om, hvad jeg synes. "Ja," siger han så, "det er jo navnlig kvinderne, der holder på det tyske, de har siddet mest hjemme i ensomhed med børnene, mens vi andre måtte færdes ude og ofte hos de danske autoriteter fik at vide, hvilket sprog man ønskede talt, nemlig dansk. Men hellere må vi lære ordentlig dansk end tale sølle tysk. For det slags tysk her tales kunne vi ikke komme til Tyskland med. A har hørt en kolonist spørge sådan, engang han gik og ledte efter sit bortløbne svin: "Hat sie nicht ein Thier gesehen mit langen Hohen und spitzen Ohren, und wenn es sprecken will, so sagt es: Øf, Øf!" Eller som i Grønhøj, hvor de siger: "Waas sagst du!" Dér er de nemlig så grove i mælet. De er kommen fra Main, vi andre er fra en anden egn."

"Men," fortsætter Breüner, "det er nu ikke alting godt, det som vi lærer hos de danske. Når de danske påstår, at vi er mere grisede end de selv, så synes A bestemt at det er her i landet, vi har lært svineriet, for vi var renligere fra hjemmet af, det er sikkert. A husker fra min barndom, at når vi tyske børn sad på skolebænk ved siden af danske bønderbørn fra Aarestrup og Karup, fik vi fnat. - De danske børn sad i skolen og kløede sig altid på hænderne, vi kunne ikke røre ved dem uden at blive smittede. Det var en ubehagelig fornemmelse for os andre, men danskerne var så vant til fnat, at vi mente, de ligefrem ikke kunne undvære det".

"Nå, alligevel," slutter den gamle, "meget nyttigt har vi også lært af danskerne. Det overvættes drikkeri både til markeder og hjemme, som en hel del af vore folk var forfaldne til, er taget af, fordi de har fået et godt eksempel af de danske toltforeninger... Men der er da også danskere, som kan drikke over målet. Der kom engang en landskabsmaler gående over heden og kiggede indenfor til os: Da vi bød ham en snaps, så bad han om to glas, satte dem begge på bordet foran sig, tog ét i hver hånd og sagde: "Skål, nu drikker jeg med Bakkussen, det gør jeg altid, og jeg drikker for os begge, men det er rigtignok også mig, der først bliver fuld!" Og så drak han begge glas.

Atter afbryder konen og siger: "Nej, fatter, man kan også skylde skarn for uret; husker du ikke, at den gamle maler havde et tysk navn og egentlig var af tysk slægt ligesom vi andre."

"Så-åh," siger manden og tænker sig om, "det var han ka'ske også, men snapsen, han fik, da var den sågu' dansk, og god var den!..."

Nu er det konen, som tager ordet. Hun er et kvikt hoved og mærkelig godt belæst. Hendes bedstefader har været skolelærer og har fortalt, at han af sine moder blev båret her ind i landet i et forklæde. Hendes slægt er meget levedygtig. Bedstemoderen - skolelærerens enke - blev over 92 år og havde til det sidste en rank "holtning". (Konen kan ikke udtale det bløde danske d).

I sit barndomshjem havde konen et bibliotek af tyske bøger at læse i, en hel reol fuld: salmer, prædikener, andagtsbøger, verdenshistorien og forskellige romaner, der alle havde været bedstefadrens og vistnok var bragt med her ind i landet.

"Ja, og heksebøger," påstår gamle Breüner.

"Nej," ivrer konen, "ikke hos os!"

"Jov, såmænd," ler manden.

Men nu bliver konen gnaven: "Nej, vist ikke nej, den slags bøger befattede vi os ikke med."

Manden er slået af marken, men han trækker sig tilbage med følgende bemærkninger: "Ja, ja, bette motter, så havde de dem andre steder, for hekse det fik æ tyskere da ord for, at de kunne. Og der plejer aldrig at gå røg af en brand, uden der er bål... Men nu er vi jo også blevet så oplyste, at vi ikke vil være vore fordums skrøbeligheder bekendt. Det var ikke som i de gamle dage. I min faders tid var skovfogeden og præsten de eneste, der læste aviser. De måtte oversætte indholdet til tysk for en eller anden af kolonisterne, og så gik den mand rundt i byen og fortalte nyhederne til de andre tyskere. Og velkommen var han hvert et sted, og en "såben" fik han ret tit til at skylle munden med"...

"Jo", indrømmer konen, "de gamle kolonister havde mangen dårlig skik. Som nu med at drikke, når de kom sammen til gilde. Men morsomt kunne det nok alligevel være. Jeg kan huske, min fader har fortalt, at når de sad og drak snaps, så sang de en sang og stoppede op midt i en linie; den, der gik videre i teksten, skulle give næste omgang snaps; på den måde kunne de længe blive ved, f. eks. med denne her:

"Es ging ein schwartzbraun Mädchelein
nach rothen Kühler Wein
nach Strassberg wohl auf die"

her standsede de så, indtil én af dem dumpede ud med næste ord "Brüche". De andre lo da og sang:

"auf die Brüche, ja, Brüche."

"Skål", råbte de så, og den tabende måtte rykke ud med sin snaps. Og videre sang de og skrålede.

Men også kærlighedsviser er blevet sunget; det meste er dog gået os af minde nu. Jeg kan bare nogle forkerte stumper. Her er en:

"Ich ging über Berg und Dal,
sah ich zwei Hasen,
die fressen ab griene Grass,
bleibt nicht des Wasen.

Wenn ich kein Schatze hat,
wird ich bald ein finden,
ich ging des Gesslein (Gade) auf und ab
bis auf die Linden.

Und als ich auf die Linde kam,
stand mein Schatz daneben:
"Ei, du mein tanzende Schatz,
wo bist du gewesen."

"Wo ich gewesen bin,
wird ich dirs bald sagen:
Ich bin gereiset weit und breit,
hab' viel erfahren..."

"Nu ved vort guldbryllup," siger konen til sidst, "sang vi mange sange, både på dansk og tysk, men det var mest salmer." Og nu fortæber hun sig i en skildring af al den opmærksomhed, der blev vist dem på denne deres højtidssdag. Hun sad livligt gestikulerende på en stol ved siden af manden, der hvilede tungt i lænestolen. En gift datter sad henne ved døren til sovekammeret, hendes mand stod bag hende, og bag dem skottede et par yngre piger ind til os. Der var noget gammeldags patriarkalsk over den respekt, der vistest de gamle. En gang imellem rakte den unge kone tavst over bordet og "braanded æ lys", d.v.s.: klarede tællelysets flamme ved at klemme et stykke af den forbrændte væge. Det blev sent, inden vi brød op...

Vort århundrede.

Fra vort århundrede skal peges på Jeppe Aakjærs artikel fra 1917-19, hvorefter vi når frem til Achton Friis' oplysninger i De Jyders Land fra 1932.

Heri fortæller han om sit møde både 1903 og omkr. 1928 med Kirstine Margrethe Kriechbaum i Resenfelde; hun var datter af den gamle sognefoged Christoffer Kriechbaum, 1799-1893, der var søn af Johannes K. i Resenfelde og sønnesøn af Conrad K., som igen var søn af den indvandrede Johan Georg Kriegbaum, se under ane 22-23.

Og i Resenfelde så Achton Friis det 1700-tals skab, der nu findes i Koloniststuen i museet i Thorning; Friis hævdede, at der på skabet stod C. G. B. - M. E. J. samt årstallet 1801, og at bogstaverne skulle betyde Christoffer Kriech Baum og Marie Elisabeth Jung. - Men disse oplysninger er desværre meget misvisende, for på skabet står der tydeligt nok J. G. B. - A. E. J. samt ganske rigtigt årstallet 1801. De nævnte initialer betyder derimod Johannes Kriegbaum og Anna Elisabeth Jung. - Friis hævdede tillige, at maleren måtte have været dansk, fordi han stavede slægtsnavnet med G og skilte ordet ad; dette behøver ikke at være tilfældet, idet stamfaderen Johan Georg Kriegbaums fader Peter i tyske kirkebøger to gange nævnes som Griechbaum, se under ane 22-23.

Fra krigsårene og mellemkrigsårene stammer to vigtige arbejder om de tyske kolonister, nemlig Eilif Bøgebjergs artikel fra 1932-34 om Den danske Regering og de tyske Kolonister Indkaldelse samt den tysksindede dr. Lorenz Christensen i Aabenraa's tyske manuskripter om kolonisterne på Alheden (1943).

Valdemar Andersen.

Efter krigen kom lærer Vald. Andersen i Bække til at præge forskningen omkring kolonisterne. - Hans vigtigste bidrag er bogen Alheden med Frederiks sogns historie, 1953, og endelig Den jyske hedekolonisation, 1970. - Med stor grundighed har han gennemarbejdet en lang række af de vigtigste kilder til kolonisternes historie i både Landsarkivet for Nørrejylland og i Rigsarkivet; i sit arbejde har han dog fokuseret mere på de store træk i koloniseringen end de enkelte kolonister og deres familier.

Den nyeste forskning.

Siden Vald. Andersens tid har Landsarkivet for Nørrejylland i 1974 udsendt arkivregistraturen Hedekolonierne, der tillige bringer en oversigt over de vigtigste kilder vedrørende emnet i Rigsarkivet; med denne registratur i hånden er det blevet betydeligt lettere at orientere sig i arkivmasserne.

I forbindelse med 225-års-jubilæet i 1984 for starten på hedekoloniseringen har et par arbejder set dagens lys. - Jørgen Nielsen og Stine Bitsch-Larsen, der begge har Kartoffeltyskere blandt deres aner, har i fællesskab udsendt bogen De sydtyske kolonisters bosættelse på den jyske hede. Bogen indeholder et udmærket indledende kapitel om den historiske udvikling i årene omkring 1760, samt dertil et skema-afsnit med oplysninger om ialt 327 indvandrede kolonister, der blev bosat dels på Alheden og dels på Randbøl Hede.

Disse skemaer, der bl.a. indeholder oplysninger fra de årlige indberetninger om kolonisterne, viser sig desværre at lide af mangler og unøjagtigheder vedrørende kolonisternes hjemstavn og fødested; for de blivende kolonisters vedkommende bringer skemaerne ikke nævneværdige oplysninger, som ikke findes i Vald. Andersens arbejder.

Samtidigt er interessen for udvandringen fra de nuværende tyske delstater Hessen og Baden-Württemberg blevet genoplivet ved Rudolf M. Scheids artikler i de lokale tyske genealogiske tidsskrifter, ligesom han har oversat G. Nørgaard Jepsens lille hæfte Kartoffeltyskere i Midtjylland (1983) til tysk.

I samarbejde med foreningen Kartoffeltyskerne på Alheden har Scheid utrætteligt arbejdet på at knytte forbindelser mellem de tyske kolonisters nulevende efterkommere i Danmark og slægternes oprindelige tyske hjemstavn.

Der mangler endnu en fyldestgørende oversigt over kolonisternes slægtsmæssige og sociale baggrund i Tyskland; men der er håb om, at Kiss Jensens og Jan Hyllesteds arbejder både i Danmark og Tyskland vil resultere i den endnu savnede klarhed over disse forhold.

Kolonisternes tyske hjemstavn.

De tyske familier, der ca. 1760 bosatte sig på de jyske heder kom fra egnene mellem Frankfurt am Main i nord og Karlsruhe i syd. - Af disse kom slægterne Breuner og Löffler fra egnene øst og sydøst for Heidelberg (Schwanheim ved Neckar henholdsvis Gauangelloch) i kurfyrstendømmet Pfalz, mens slægterne Dörr og Krichbaum kom fra landgrevskabet Hessen-Darmstadt (Egelsbach mellem Frankfurt og Darmstadt) henholdsvis grevskabet Erbach-Schönberg (sognene Gronau og Reichenbach i Lautertal nordøst for Beinsheim). - Bortset fra Egelsbach ligger de nævnte lokaliteter alle i Odenwald og Klein Odenwald, der fra Darmstadt i nord strækker sig mod syd til egnene omkring og øst for Heidelberg (Klein Odenwald syd for floden Neckar).

Fra det frugtbare og stærkt befolkede Bergstrasse mellem Darmstadt og Heidelberg ligger det tyndere befolkede og skovrige Odenwald med sine dale og højderygge (op til 300-400 meter) i et 40 km. bredt bælte afgrænset mod øst af floden Mainz (1).

Kurpfalz.

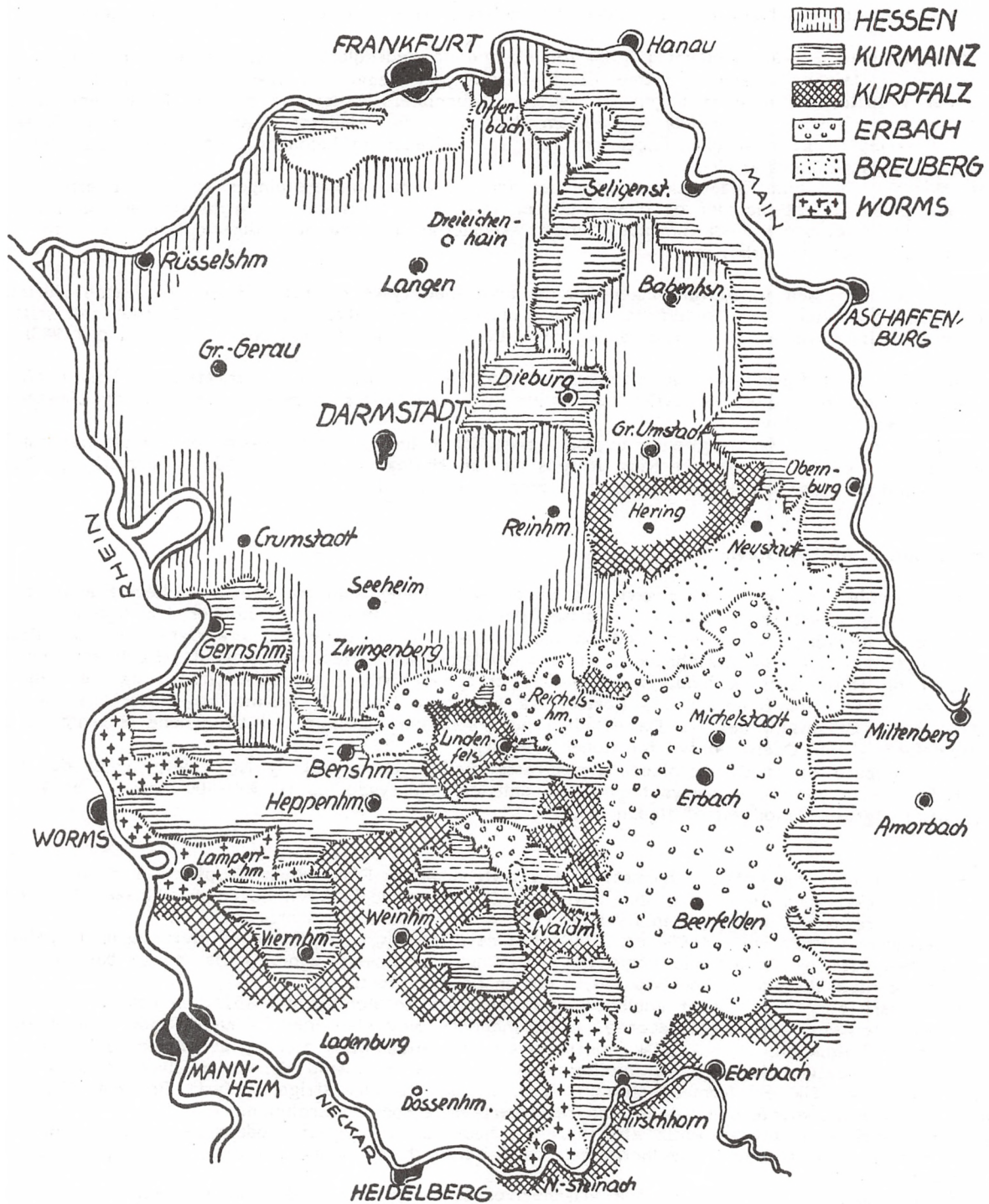
Slægterne Breuners og Löfflers hjemstavn, kurfyrstendømmet Pfalz eller Kurpfalz lå sydligst langs Rhinen og Neckar med Heidelberg som hovedstad (2); fra middelalderen havde de rhinske pfalzgrever deres faste borg ovenover byen, men flyttede 1720 deres residens til Mannheim.

Kurfyrstendømmet Pfalz var i 1600- og 1700-tallet et lille, selvstændigt rige på størrelse med Sjælland, men tæt bebygget og omfattende nogle af Sydtysklands skønneste egne. - De mange borgruiner på bjerghøjderne stod allerede da som vidnesbyrd om en bevæget fortid.

Mange af disse borge var blevet ødelagt under den såkaldte Bondekrig i 1525, en bondeopstand med revolutionær tendens, der dog i løbet af nogle måneder blev slået ned. - Men Reformationen delte den pfalziske befolkning i et katolsk mindretal og et protestantisk flertal, der atter spaltedes i en luthersk og en calvinistisk lejr, og mellem disse sidstnævnte opstod der snart alvorlige brydninger, som omkr. 1545 fik en formel afslutning ved, at den handlekraftige kurfyrst Frederik III, trods talrige luteranere, indførte den calvinistiske/reformerte lære som landsreligion.

Under 30-årskrigen erobredes Pfalz af Tilly, hvis hære under frygtelige ødelæggelser indtog by efter by, hårdest gik det ud over Heidelberg, den calvinistiske læres højborg; i disse år lå byens berømte universitet øde hen.

Århundredets sidste halvdel bragte nye krigsbegivenheder. Da Ludvig XIV af Frankrig i 1674 kom i krig med det tyske rige, besatte franske tropper - trods kurfyrstens neutralitetserklæring - straks Pfalz, og landet led hårdt under dette overgreb af sin mægtige nabo mod vest, der ved sit tilbagetog gjorde landet til gennemmarch-område for de efterfølgende tyske hære. - Endelig udbrød efter 1685 den Pfalziske Arvefølgekrig, hvorunder Frankrig atter besatte landet, idet Ludvig XIV på sin broder og svigerindes vegne påberåbte sig arveretten. Inden de franske tropper trak sig tilbage, ødelagde de på den mest barbariske måde bl.a. byerne Heidelberg, Mannheim og Speyer. - Således blev Heidelberg i 1688 efter en længere belejring indtaget og hærgnet af franskmændene og slottet for en del sprængt i luften; men en endnu værre medfart led byen og slottet 1693, da franskmændene fuldstændig lagde byen og slottet øde.

Kort over Odenwald mellem Frankfurt og Heidelberg med angivelse af de forskellige territoriale grænser omkring midten af 1700-tallet.
Efter Hans v.d. Au: Odenwälder Tracht, 1952.

I 1718 flyttede kurfyrsten dog atter ind på slottet i Heidelberg, men forlagde endelig i 1720 residensen til Mannheim.

Pfalz var efter disse mange ufredsår omkring 1700 et land i ruiner, og befolkningen var blevet præget af de onde tider. Pfalzerne mistede under krigens hårde og langvarige byrder ikke så lidt af deres oprindelige karaktertræk og blev under de elendige levevilkår tvunget ud i demoralisering. Da der endelig oprandt roligere tider, fulgtes de ikke af den længe ventede genopblomstring, tværtimod tog samfundsudviklingen i første halvdel af 1700-erne en så uheldig retning, at ethvert fremskridt for de forarmede borgere og bønder syntes udelukket.

Under Karl Philip (1716-42) blev den franske påvirkning i Pfalz stadig mere iøjnefaldende. Indenfor landets beskedne rammer dannede kurfyrsten efter den franske konges forbillede en ganske uhyrlig hofstat omfattende flere hundrede personer, der under allehånde titler skulle besørge fyrstens opvartning. Hertil knyttede sig en vældig stab af embedsmænd, der holdt sig nær til hoffet og lod forretninger udføre af underordnede stedfortrædere. Under dette bureaukrati, hvis medlemmer levede af landets indtægter, og som fornyedes gennem familieforbindinger efter et indviklet ekspektancesystem, regeredes de lavere klasser, de underordnede arbejdende "Beamter" samt borgere og bønder. Navnlig bønderne blev udsuget uden skånsel gennem stadig voksende skatter og afgifter. At klage til landets overhoved var utænkeligt, da fyrsten var omgivet af en mur, bestående af embedsmænd, hoffolk og jesuitter; de sidstes tilstedeværelse ved hoffet i det som nævnt protestantiske kurfyrstendømme synes overraskende.

Under pres fra fransk side havde Pfalz i 1697 måttet fraskrive sig den religionsfrihed, der var sikret landet ved den westfalske fred 1648. Nu kom katolikkerne atter til magten, og med den mægtige kirkelige organisation bag sig kunne nu det katolske mindretal rejse en sand terrorisme mod protestanterne, det stod svage i kampen, da de endnu ikke havde kunnet sikre sig hverken gods eller pengemidler, men måtte nøjes med frivillige ofre. - Afgørende var det dog, at den daværende kurfyrste såvel som hans to efterfølgere, ialt spændende over tiden 1690-1799, sluttede sig til katolikkerne. Det blev selvsagt en periode med vedvarende kirkelige stridigheder, hvorunder åndslivet stagnerede. Undertrykkelsen af protestanterne blev gennemført med jesuitisk grundighed; i alle råd skulle der mindst være 50% katolikker.

Træk af de lidt komplicerede politiske og religiøse forhold i Pfalz under og efter den Pfalziske Arvefølgekrig 1688-97 er meddelt under omtalen af Johan Georg Breuner, ane 8, og hans bosættelse i Busenbrunner Hof/Kohlhof ved Heidelberg.

Erbach.

Inde i det centrale Odenwald lå det endnu mindre, men ligeledes selvstændige grevskab Erbach, hvis herskere oprindeligt var indehavere af det arvelige embede som mundskænk hos kurfyrsten af Pfalz. - En mindre arm af dette grevskab strakte sig mod vest frem mod byen Bensheim midt mellem Heidelberg og Darmstadt.

Og da grevskabet Erbach i 1717 blev delt mellem tre slægtslinier, blev denne del udskilt som lilleputstaten grevskabet Erbach-Schönberg omfattende bl.a. sognene Gronau (med byen og slottet Schönberg) og Reichenbach (3); til Erbach-Schönberg kom Johann Peter Dörr ca. 1730, og herfra stammede slægterne Krichbaum, Halgans og Schäfer.

Det grevelige slot Schönberg blev efter forfaldsår genopført i årene efter 1717, eksisterer endnu og har fungeret som alderdomshjem, men siden 1957 som Bundesanstalt der Bundesknappschaft.

Den grevelige slægt Erbach har frembragt flere hærførere, men huskes ikke fra Verdenshistorien. Dog blev en med Apollonia Krichbaum, ane 11, næsten jævnaldrende grevinde Karoline Ernestine af Erbach-Schönberg, 1727-1796, stammor til kendte slægter (4). - Hun var datter af grev Georg August af Erbach-Schönberg og blev gift 1754 med den regerende greve af Reuss-Ebersdorff, Heinrich XXIV, død 1779, og deres datter Auguste v. Reuss-Ebersdorff, 1757-1831, blev gift 1777 med den fra år 1800 regerende hertug Franz af Sachsen-Koburg-Saalfeld, død 1806; og sidstnævnte pars datterdatter var den engelske dronning Victoria, født 1819, død 1901, fra hvem stort set alle nulevende fyrstelige statsoverhoveder i Europa stammer - bl.a. vor egen Dronning Margrethe II, der altså ligesom Kartoffeltyskerne har rod i det lille grevskab Erbach-Schönberg.

Den nævnte grevinde af Erbach-Schönbergs datter Auguste af Reuss-Ebersdorff var bærer af den frygtede blødersygdom, der fra hende gik videre gennem dronning Victoria til fem af hendes oldesønner - bl.a. sønnen af den sidste russiske zar.

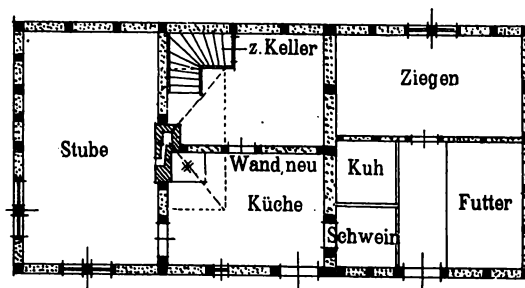
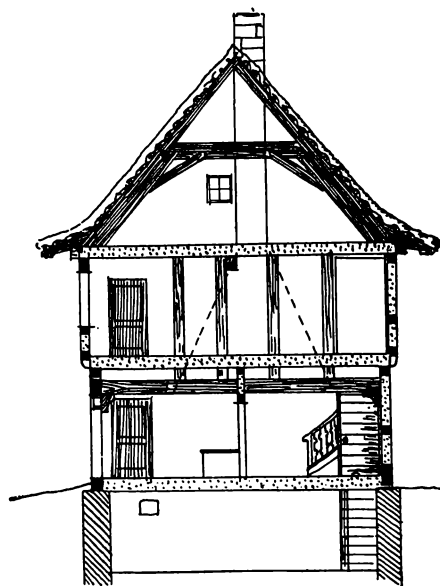
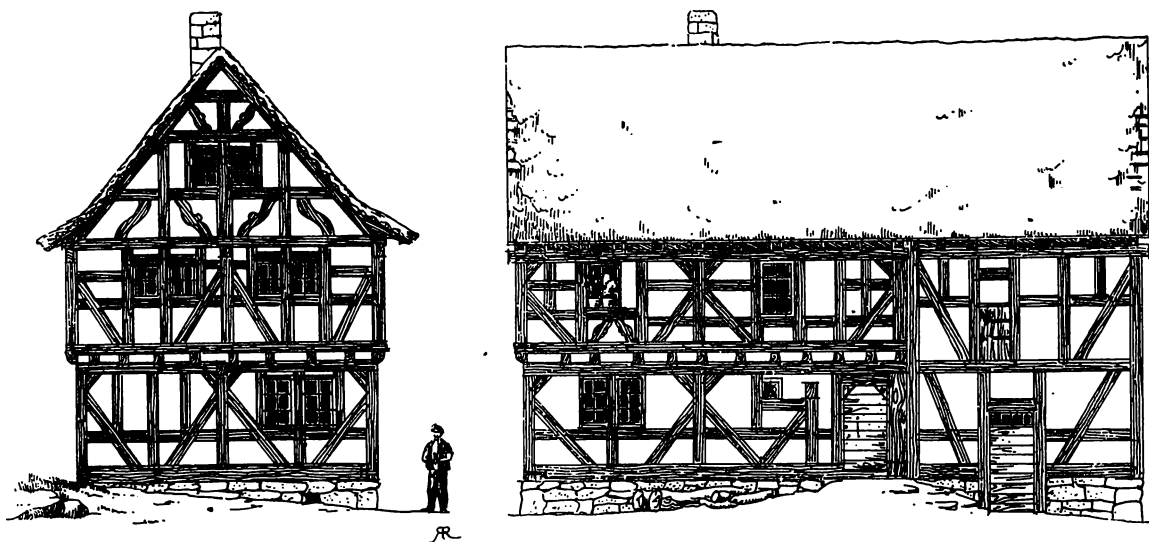
Hessen.

Nord for Pfalz og grevskabet Erbach lå landgrevskabet Hessens sydligste halvdel - landgrevskabet Hessen-Darmstadt med nævnte by som hovedstad (8).

Efter at Hessen i 1567 var delt mellem fire brødre og de to af disses slægt var uddøde 1583 og 1604, opstod der arvestridigheder mellem den nordlige halvdel, Hessen-Kassel, og den sydlige, Hessen-Darmstadt. - Splittelsen uddybedes yderligere under 30-årskrigen 1618-48, idet Kassel støttede protestanterne, mens Darmstadt - skønt landgreven var lutheraner - sluttede sig til den katolske kejsers hær; resultatet var, at Hessen-Darmstadt blev udsat for angreb og plyndring af både "venner" og fjender, ligesom en pfalzisk hær erobrede byen Darmstadt og tog landgreven til fange.

Landet, der således var præget af indre stridigheder, var efter 30-årskrigen afslutning 1648 delvis ødelagt, idet krigens rædsler var blevet forstærket af hungersnød og pest, så mange hessiske kirkebøger ikke blev ført i 10-15 år.

Som i Pfalz blev landet sidst i 1600-tallet og ført i 1700-tallet udsultet af fyrsterne, idet de ødslede formuer bort på at efterligne den overdådige franske hofskik. - Landgreven søgte at afhjælpe sine økonomiske vanskeligheder ved dyrkelse af guldageriet.

Typisk mindre landbrug i Hessen fra 1668, - egl. fra Limbach i Westerwalde. På grundplanen ses stuen (Stube), køkken (Küche) og trappen til kælderen (z. Keller); den anden halvdel af huset til dyrene består af rum til får (Ziegen), ko (Kuh), svin (Schwein) og foder (Futter).
Efter Das Bauernhaus im Deutschen Reiche und in seinen Grenzgebieten, 1906.

I modsætning til Pfalz er Hessen, navnlig den sydøstlige højtliggende del, Odenwald, d.v.s. de øde skove, ikke et særligt frugbart land, kendetegnet ved et ret barskt klima. Det var navnlig fra denne egn, Kreis Erbach, der blev reflekteret på Moritz' tilbud om udvandring til Danmark.

I en beskrivelse hedder det:

I Odenwald lever en kraftig mennesketype med god legemsbygning, men man kan også i fattige småbyer, hvor flertallet af indbyggerne, trods svært arbejde, kun er i stand til at skaffe sig en sparsom og dårlig nærende kost, træffe mindre mennesker med bøjet nakke, indsunket bryst og krumme lemmer, en følge af anstrengende arbejde i for tidlig alder. Karakteren hos odenwalderen er en sælsom blanding af hårdhertethed og fiffighed, sund natur og grovhed, ærligt enfold og tilbageholdende væsen. Manden arbejder godt og drikker gerne brændevin, dog vinder nutildags øllet frem på brændevinens bekostning. Forbindelsen mellem de ledige (de ugifte) af begge køn er fri, sædeligheden er ikke stor, og der er byer, hvorfra de fleste piger tager tjeneste i byerne som amme for, når de har sammensparet en sum, at vende tilbage og stifte hjem.

Levemåden i Odenwald er forskellig hos bønder og daglejere. De mere velhavende spiser melretter, saltet og tørret kød o.s.v., mens daglejeren må nøjes med kartofler og brød, bestående halvt af kartofler og halvt af mel. - Boligen er hos odenwalderen lav og ikke særlig lys, stuen er i regelen mørk og oplyses ved lyspinde af bøge- eller birketræ. Renligheden er ikke stor, vinduerne bliver sjældent lukket op, og om vinteren opvarmes stuen så stærkt, at den indtrædende er nær ved at falde om. Den nærmeste stol ved ovnen tilhører bedstefaderen, den næste plads er husfaderens. Når forældre afstår deres ejendom til børnene, forbeholder de sig ret til stadig at være medbestemmende og delagtig i udbyttet, eller de går på aftægt og modtager en årlig ydelse, der retter sig efter omstændighederne. - Denne beskrivelse af forholdene i Odenwald er fra 1854, altså et lille århundrede efter udvandringen fra disse egne til Alheden; men der er næppe tvivl om, at den givne karakteristik er af almen gyldighed. - Den kunne dog også minde en del om en lidt uvenlig beskrivelse af danske forhold i 1700-tallet.

Parforcejagten var et særligt udslag af den herskende franske mode og nåede et højdepunkt i Hessen under Ludvig VIII, død 1768. Det var en form for jagt, som var forbeholdt fyrster, der kunne rejse et vældigt opbud af jægere, heste og hunde, og iøvrigt kunne tillade sig at lade jagten foregå over et større terræn uden hensyntagen til markernes afgrøde, ja, måske knap nok til bonden og hans dyr. Når man tager i betragtning, at parforcejagten var et ret pludseligt opdukkende fænomen, som den hessiske bonde stod uforstående, men magtesløs overfor, har man måske også her en af grundene til den utilfredshed, der fremkaldte tanken om udvandring.

Føjer man endelig hertil de ubehageligheder og ødelæggelser, som den Prøjsiske Syvårskrig 1756-63 medførte, har man formentlig de alvorligste årsager til udvandringen fra Hessen i den her omhandlede periode; forinden var der - som fra Pfalz - udvandret mange til Amerika.

Noter:

- 1 Viborg Amt. Beskrivelse efter Opfordring fra det kongl. Landhuusholdnings-Selskab af St. St. Blicher, 1839, s.19.
- 2 M. Goldschmidt: En Hedereise i Viborg-Egnen, 1867, s.106-22, kommenteret genudgivelse 1954 v. Vald. Andersen.
- 3 Den jydsk Hede før og nu, Studier og Skildringer af L. Mylius Erichsen, 1903, s. 379ff.
- 4 Karl Baedeker: Schwartzwald, Odenwald und Neckartal, 1956, s.29ff. Hans v.d. Au: Odenwälder Tracht, 1952, s.70.
- 5 Karl Pfaff: Heidelberg und Umgebung, 1910, og Richard Benz: Heidelberg - Schicksal und Geist, 1961, samt Vald. Andersen: Alheden med Frederiks sogns historie, 1953, s.62ff.
- 6 Kilde 1 (Baedeker, s.40 og 49), samt Grieben: Odenwald und Kraichgau, 1984, s.65.
- 7 Deutsche Geschichte in Ahnentafeln v. Dr. Heinrich Baniza v. Bazan und dr. Richard Müller, Bd. I, 1939, s.306-07.
- 8 Karl E. Demandt: Geschichte des Landes Hessen, 1959, og Handbuch der historischen Stätten Deutschlands (Kröner), Bd. IV - Hessen, 1960, samt kilde 5 (Andersen, s.67ff.).

A R K I V A R B E J D E T

Interessen for nærværende slægtsbog samler sig vel naturligt nok først og fremmest om anetavlen, den del af bogen der omhandler forfædrene tilbage i tiden, og som er udarbejdet på grundlag af bevarede arkivalier.

Muligvis er de tilfreds med det opnåede resultat, men en og anden finder måske resultatet mindre tilfredsstillende og synes at have givet sine penge dårligt ud.

Da disse divergerende opfattelser formodentlig skyldes et manglende kendskab til forskningsarbejdet på vore arkiver, skal vi her give en kortfattet redegørelse for arbejdets omfang og de kilder som benyttes.

I Danmark findes der fem statsarkiver, nemlig Rigsarkivet i København og de fire landsarkiver: København (Sjælland og de sydlige øer), Odense (Fyn), Viborg (Jylland til Kongeåen), Aabenraa (Sønderjylland). I Rigsarkivet opbevares centraladministrationens arkiver (kongebreve, kancellikorrespondance, folketællinger etc.) mens landsarkiverne rummer de lokale embeders akter (kirkebøger og godsarkivalier etc.).

Når man første gang aflægger besøg på et arkiv, f.eks. landsarkivet i Viborg, vil man sikkert blive imponeret over de enorme mængder håndskrevne bøger, der opfylder de mere end 30 kilometer reoler. Hovedparten af disse arkivalier er skrevet med gotisk, en skrift der forekommer nutidsmennesker komplet ulæselig.

I tilslutning til arkivet findes to store læsesale, hvor man dagen lang kan se folk sidde bøjet over arkivalierne, ivrigt optaget af at grave stof frem om de hedengangne. Side om side finder amatøren, der endnu er så uøvet, at han må nøjes med at studere de nyere kirkebøger, den drevne amatør, som har brugt al sin fritid gennem mange år og har opnået et indgående kendskab til den gotiske skrift og arkivaliernes mangfoldighed og endelig den professionelle forsker, der kan spille på alle strengene - eksperten, fordi han kender alle mulighederne og kan udnytte dem til bunds. Fælles for alle tre kategorier er imidlertid, at de i deres forskning konstant støder på problemer og vanskeligheder. Størstedelen af tiden går da også med undersøgelser, som giver negative resultater, men så meget større er forskerglæden, når løsningen på problemerne omsider foreligger.

Anetavlen i denne slægtsbog er udarbejdet af eksperten, som har lagt al sin professionelle kunnen og masser af tid i arbejdet. Er De skuffet over resultatet, så må de huske på, at det ikke er forskeren, der har svigtet dem, men derimod de arkivalier, han har haft til rådighed.

Hvilke arkivalier, der i det væsentlige er tale om, skal i korthed omtales i det følgende.

Kirkebøgerne er slægtsforskerens vigtigste kilde. I Danmarks ca. 1300 sogne har præsterne gennem tiderne i kirkebøgerne indført oplysninger om fødsel, dåb, konfirmation, trolovelse, vielse, død og begravelse. Kirkebogsføring blev påbudt 1646, og i en snes tilfælde kan man i Jylland endog finde endnu tidligere førte kirkebøger, hvoraf den ældste er fra 1573 og stammer fra Hjortkær sogn i Sønderjylland. Dette betyder imidlertid ikke, at kirkebøger normalt findes fra 1646 og frem til idag. I ældre tider førtes kirkebøger kun i eet eksemplar, der som regel opbevaredes i præstegården. Krige, plyndringer, brand, mus og rotter samt mangel på omtanke for disse arkivaliers betydning resulterede ofte i, at arkivalierne gik tabt. Normalt kan man sige, at kirkebøgerne er bevaret til i 1700-tallet, og alene i Nørrejylland findes der 50 sogne, hvor kirkebøgerne er gået tabt før 1814, det år hvor dobbelt kirkebogsføring blev påbudt i samtlige sogne. Det skal nævnes, at ældre kirkebøger ofte er mangelfulde og tilfældigt ført.

Folketællinger fra 1787, 1801, 1834 og 1845 er gode hjælpekilder, dersom kirkebøgerne svigter. Især har man ofte gavn af tællingen 1845, da denne også giver oplysninger om fødesteder, mens de øvrige tællinger kun oplyser navn, alder, stilling, ægtefælle og hjemmenværende børn.

Tingbøger er en kilde, hvorigennem det nu og da lykkes at føre en slægt endnu flere led tilbage-ofte til 1500-tallet. I tingbøgerne er familieforhold ofte indgående beskrevet og kan bekræfte f.eks. ejendomsforholdet på en gård, der er gået fra far til søn.

Trykte kilder omfatter f.eks. trykte stamtavler og anetavler, stater, købstadshistorie, sogne- og egnsbeskrivelser etc.

Med dette har vi forsøgt kortfattet af fortælle lidt om arkiverne og de problemer, som møder slægtsforskeren, med det formål at give dem et indblik i arbejdets omfang, og bibringe dem en viden om slægtsforskning, hvilket muligvis vil være dem til gavn, når de gennemlæser anetavlen.

LANDGILDE, HARTKORN, MATRIKLER,
MØNT- OG PENGEFORHOLD SAMT TROLOVELSE

Landgilden var fæstebondens årlige afgift (leje eller forpagtningsafgift af gården). Afgiften bestod først og fremmest af jordens frembringelser, korn af agerlandet, hø af engene, kvæg og smør af græsningen, oldensvin og fedesvin, trævarer og lign. af skovene, fisk af vandene o.s.v., men dertil kom penge som afløsning for tjenester og ydelser, gæsteri (godsejerens ret til overnatning med foder til hestene), arbejdspenge, plovspege, tærskpenge og lign.; afgiften af møller kaldtes mølleskyld og af selvejergårde bondeskyld.

Landgilden kunne i middelalderen omregnes til penge (sølv); senere - vist omkr. 1600 eller lidt efter - omregnedes landgilden til tønder hartkorn.

Hart(hårdt)korn var byg eller rug i modsætning til havre, der var "blødt". En tønne hartkorn bestod som andre korntønder af 8 skæpper lig 32 fjerdingkar lig 96 album; betegnelserne er i det følgende forkortet td., skp., fjk. og alb., hvoraf de tre førstnævnte i flertal tilføjes et -r.

Efter svenskekrigens ødelæggelser og statsomvæltningen 1660 (Enevælden) behøvede centraladministrationen større skatteindtægter, hvorfor jordebøger indkaldtes fra hele landet. - Efter disse jordebøger blev landgilde-matriklen affattet 1661 og 64 (Frederik III's matrikel) til grundlag for skatteudskrivningen. Jordens ejer (godsejeren) var ansvarlig for betalingen, men skatten hvilede på brugeren (fæstebonden) og skulle også betales af ødegods (fæsteledige gårde).

Omregningerne af landgilden til hartkorn fandt sted efter en nærmere bestemt skala, af hvis indhold følgende kan anføres:

1 td. rug eller byg	1	td. hartkorn
1 - gryn eller hvedemel	2	- -
1 - hvede eller ærter	1 1/2	- -
1 - havre	1/2	- -
12 gæs	1	- -

For at skaffe et bedre grundlag for beskatning end landgildematriklen 1664 skred regeringen først i 1680'erne til en omfattende opmåling og taksering af al landets jord. Markerne til landsbyens enkelte gårde blev målt og jordens godhed (bonitet) takseret i 4 eller 6 klasser, enge takseredes efter græsning eller høslet, skove efter svinsolden.

Resultatet blev landmålingsmatriklen af 1688 (Christian V's matrikel). Trods mangelfuld opmåling var denne skyldsætning i hartkorn i mange år god og retfærdig; i 150 år blev den benyttet som basis for grundskatten på landet.

Men efter landboreformerne i 1700-tallets sidste fjerdedel (bl.a. landsbyernes udskiftning) og jordernes forbedring m.v. var matriklen fra 1688 helt forældet, og det under krigen med englænderne blev nødvendigt at udskrive nye skatter, måtte man tage fat på at udarbejde en ny matrikel. Hele første fjerdedel af 1800-tallet arbejdedes med matrikuleringen, men først i 1844 kunne den nye matrikel sættes i kraft.

- Boniteringen var denne gang langt mere omhyggelig, og al agerjorden sattes i klasse (takst) fra 1 til 24. Af de bedste jorder udgjorde 6 1/4 td. land (à 14.000 kvadratalen) 1 td. hartkorn; på Lolland og Falster gik der gennemsnitlig knap 10 tdr. land, men i Ringkøbing amt 45 tdr. land til 1 td. hartkorn.

Vurderingen tog ikke hensyn til beliggenheden, hvilket i forbindelse med teknisk udvikling medførte, at de dårlige jorders værdi ved opdyrkning, transportanlæg m.m. steg stærkt, uden at dette medførte takstændring og ifølgelig heller ikke skatteforhøjelse. - Hartkornsskatten blev derfor utidssvarende, hvorfor man i 1903 vedtog loven om ejendomsskyld, hvilket betød en fuldstændig ophævelse af hartkornet som skattegrundlag; men endnu gælder de matrikelnumre, der blev indført i 1844.

For de gamle selvejerbondegårde var ejerrettighederne delt i bondeskyld og herlighed. Ejerne af gårdens bondeskyld modtog de årlige kornafgifter af gården, mens herlighedsejerens del bestod af småredsel (lam, høns m.v.) samt afgifter for skat og leding.

Under Clementsfejden forbrød de oprørske bønder deres liv og ejendom, men de kunne dog købe bondeskylden af gårdene tilbage, hvorimod kongen beholdt herlighedsretten; senere kunne kongen afhænde herligheden til en adelsmand, som derpå evt. kunne erhverve sig bondeskylden af bønderne.

- Til herligheden hørte bl.a. de uvisse indtægter af stedsmål (fæstefornyelse) og sagesfald (bøder for forbrydelser).

Mønt- og pengeforholdene var lidt udviklede. Fra Frederik II's tid regnedes 1 daler til 4 mark à 16 skilling; mønten, der fra 1618 blev kaldt 1 krone, blev senere i 1600-tallet kaldt 1 slettedaler.- Betegnelsen slettedaler forsvandt omkr. 1700. Fra 1625 udmøntedes dalere in specie (i eet stykke, speciedaler) à 6 mk. à 16 sk. - Disse mønter blev i daglig tale kaldt rigsdalere frem til 1813.

Fra 1813 til 1854 hed møntfoden rigsbankdaler med 6 mk. à 16 rigsbankskilling pr. stk.; 1854 til 1873 rigsdaler rigsmønt. - Fra 1873 blev 1 rdlr. rigsmønt 2 kr., 1 mk. 33 øre og 1 sk. 2 øre.

I forslægten forekommer betegnelsen troløvelse, der fandt sted i præstens og fem andre personers

nærværelse. - Trolovelsen var forpligtende overfor de to parter og kunne kun ophæves i ganske bestemte tilfælde.

Det var under øvrighedens straf forbudt de trolovede at søge seng sammen med hinanden før vielsen. Men den gamle opfattelse af bortfæstelsen eller trolovelsen som den virkelige ægteskabsstiftende handling levede dog videre blandt almuen, og ned gennem tiden var og blev det almindeligt, at det ægteskabelige samliv blev begyndt, inden vielsen havde fundet sted.

I 1799 blev trolovelsen afskaffet, men trolovelsesskikken fortsatte og blev senere afløst af forlovelsen.

Som et ydre tegn på trolovelsen bar fornemme personer fra slutningen af middelalderen en finger-ring. Den skulle "være af guld, være trind, at han haver ingen ende, og sættes på den fjerde finger, thi vise mestre og læger skriver, at der ganger en åre fra hjertet op til fjerde finger". Oprindeligt var der kun tale om en fæstering eller viering, båret af bruden, men efter enevælden blev det almindeligt med to ringe. Iøvrigt var det også skik, at der ved trolovelsen blev udvekslet fæstensgaver.

Kilder:

Håndbog for Danske Lokalhistorikere, v. Johan Hvidtfeldt, hartkorn s. 263, landgilde s. 336, matrikler s. 362-63, herlighed s. 269, daler s. 191, rbdlr. s. 411, rdldr. rigsmønt s. 412, slettedaler s. 444, trolovelse s. 492.

ORDLISTE

De gamle ord er forklaret efter opslag i f. eks. Johan Hvidtfeldts Håndbog for danske lokalhistorikere, 1952-56, H.F. Feilbergs Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmaal, 1-4, 1886-1914, samt Salmonsens Konversations Leksikon, 2. udg., 1915-30.

ALEN:

Længdemål for 62-63 cm.

ALKOVESENG - INDLUKKET SENG:

Hvis selve sengen ikke blev vurderet i skiftet betyder det, at det drejede sig om indbyggede senge (alkover), der hørte til husets nagelfaste inventar.

ANKER:

Rummål for 40 og senere for 38 potter (vin eller øl) á 0,96 l.

ANNO ÆTATIS:

Latinsk betegnelse for en persons alder.

ARRE:

Havre.

BAGEROVN:

Stor ovn af ler.

BAGSTOL:

Stol med ryglæn.

BARCIENT:

Tykt stof af bomuld eller halvt hør og halvt bomuld - evt. til dynevår eller foerstof.

BAY:

Baj, boj, boy. Tykt, groft, løst vævet uldstof, valket og kradset. Kendt fra 1500-årene.

BEISASS:

Tysk: Indsiddet, husmand, indbygger uden borgerret.

BESTÅNDER:

Tysk: Fæster.

BILÆGGER-KAKKELOVN:

Lukket varmeovn i stuen. Fyredes bagfra fra køkkenet.

BINDING:

Betegnelse for husets fag.

BISMER:

Toarmet vægtstang med en krog i den ene ende samt et lod i den anden, forsynet m. håndtag til ophængning.

BLÆSSET el. BLISSET:

Farvetegning vedr. husdyr.

BLÅRGARN:

Garn spundet af de grovere, frasorterede taver af hør, evt. hamp.

BLÅRLÆRRED:

Stof vævet af blå (blårgarn).

BOLSMAND:

Besidder af en ejendom, der er mindre end en gård (1 td. hartkorn) og større end et alm. husmandssted.

BOLSTER:

Linned underdynevår, evt. sribet.

BONDESKYLD:

Se afsnittet om hartkorn.

BRYSTDUG:

Vestelignende undertrøje til mænd, ofte af kostbart stof - enkelte steder med sirtses ærmer.

BRÆKKVÆRN:

Møllekværn, hvorpå korn brækkes.

BRØSTFÆLD ELL. BYGFÆLD:

Husenes brøstfældighed blev vurderet ved skiftet efter bonden, så godsejeren kunne få husene reparerede - eller i al fald reservere midler hertil i boet efter fæsteren.

BUESAV:

Alm. snedkersav.

BUNDEN TRØJE:

Strikket trøje.

BUR:

Spisekammer.

BYG:

2- og 6-radet byg, nu 2-radet, men før var 6-radet det almindeligste.

BÆREKAR:

Et stort kar med ører - bryggerkar.

BÆST:

Hest, uden hensyn til køn.

BÅNDKNIV:

Tyk, lige bred, ensidig slebet kniv m. ombøjede håndtag i hver ende.

CAVERE:

Kautionere.

CHATOL:

Kombineret skuffe- og skabsmøbel med skuffeparti forneden, en skrå klap midtpå og ovenpå et mindre dybt overskab - evt. med glasrude. Der ofredes særligt meget på partiet bag midterklappen, der kunne slås ned og hvile på 2 stokke. Her var små skuffer og undertiden hemmelige rum. Den skrå klap erstattedes omkr. 1800 af en buet klap, der kunne skydes op og ind i selve møblet.

CIKORIE:

Roden af cikorieplanten tørredes og brugtes som surrogat for eller tilsætning til kaffe.

COPULERET:

Af latin: copulatio = sammenføje.

DANZIG-TØJ:

Stof fra Danzig i Pølen - tidligere Tyskland.

DATUM UT SUPRA:

Latin: Dato som ovenfor.

DEJNKAR:

Kar til æltning af dejen.

DRAG:

Drav (Thy, Mors), skaftet på leen.

DRAGKISTE:

Skuffemøbel på lave fødder m. 4-5 skuffer.

DRÆT ELL. DRÆTTETØJ:

Seletøj til heste evt. stude.

ERBBESTÅNDER:

Arvefæster.

FAVN:

Længdemål for 3 alen ell. 188 cm.

FJERDING:

Rummål for 1/4 tønne, mens 1 fjerdingkar var 1/4 skæppe, altså 1/32 tønne.

FLADTØRV:

Flade, runde hedetørv.

FLASKEFODER:

Flaskefødder - et skrin el. hylster til opbevaring af flasker på rejse.

FLATTE:

Flad kurv (løb) eller kasse.

FLYNDER:

Fladfisk: Rødspætter og skrubber.

FOLDSENG:

Slagbænk el. seng til at oprede med sengetøj.

FYRFAD:

Lille fad af messing eller kobber, som sættes på bordet med gløder til piben.

FÆHUS:

Stald til køer.

FRAMMERS ELL. FREMMERS:

Nørrejysk betegnelse for bryggers - vist nærmest når køkken og bryggers var eet rum.

GALT:

Kastreret orne til fedning.

GARNVINDE:

Består af 5-6 fra en aksel udstående arme, der ved enden var forsynet med et lige eller svagt bøjet parallelt med akslen anbragt træstykke.

GRIMESKAFT:

Rebet, der er bundet til hestens grime.

GRUBE ELL. GRUE

Kedel i grube ell. grue, gruekedel. Indmuret kedel over fast ildsted.

HAKKELSESKISTE MED KNIV:

Rektangulær kasse med vippelig kniv til at skære hakkelse af halmen.

HASPETRÆ:

Garnvinde.

HAYER (HAUGER):

Sidestykkerne (fadingen) til vognen

HEGLE, HEGEL OG HEJLE:

Plade med lange ståltænder til kartning af hør (hamp).

HJEMLE:

Fastslå gyldigheden af noget, ens adkomst til noget.

HOVTANG:

Smedens store knibtang; brugtes forsk. steder også om en alm. knibtang.

HUGJERN ELL. HUGGEJERN:

Stålmejsel ell. stemmejern.

HULSKOVL:

Benyttedes til at kaste kornet op i luften, så avnerne førtes bort af vinden.

HVERKENS - HVERGARN:

Tosellet stof med islæt af uld og trend af hør (linned), tvist eller blårgarn; werk = blår.

HVERRESTEN:

Slibesten.

HÆKKE:

Sider på en høstvogn; de består af på langs løbende tremmer.

HØBÅRE:

Ben. til at køre græs (hø) på.

HØLSKLÆDE:

Også hylsklæde og hølsken - uldent lagen, også kaldet vår.

IBIDEM:

Latin for samme sted.

ILDEBRAND ELL. ILDING (ILDINGSBRAND):

Ildebrændsel.

ILDPANDE:

Fyrfad, lille fad af messing ell. kobber, som sættes på bordet med gløder til piben.

INDFÆSTNING:

Betaltes ved overtagelsen af gården (fæstet), idet fæsteren herved anerkendte godsets ejer som sin husbond.

INDSIDDER:

Lejehusmand (inderste).

ITEM:

Latin: ligeledes.

KABUDS:

Skindforet mandshue, syet af 4 stykker, de 2 bagerste så lange, at de kunne knappes om halsen eller slæes bag om hovedet.

KALEMANKES:

Kallemanches (calle-manques) - halvulent, atlaskvævet stof med blank overflade.

KANDBÆNK:

En slags tallerkenrække.

KANDE:

1 kande honning var 1/30 ell. 1/36 tønne.

KANDIS:

Brunfarvet sukker (rørsukker).

KAPITELSTAKST:

Den årlige offentlige prisansættelse for de fire hoved-kornsorter.

KARSTOL:

Også tapstol - trebenet skammel, hvorpå karret stod under brygning.

KASTESKOVL:

Skovl til kornkastning i forb. med rensningen.

KATTUN - KARTUN:

Groft, glat bomuldsstof, evt. med påtrykte mønstre.

KEDELSKE (KJELSKE):

Grydekrog: Ophæng til gryde ell. kedel over ildstedet, bestående af 2 stænger, der kunne forskydes i forhold til hinanden, så gryden kunne lettes eller sænkes.

KJELDE:

Brønd.

KLINEDE VÆGGE:

I modsætning til de murede vægge var de klinede opsatte lervægge over spinkle ris.

KLOKKE:

Uldent underskørt.

KLÆDES:

Ordet betegner købte stoffer til forskel fra de hjemmelavede.

KONGE- OG KIRKETIENDE:

I Norden synes tiende indført ikke længe efter 1100 og deltes i regelen i tre dele: 1) kirken, 2) præsten og 3) biskoppen. Bispetiende betalte oprindelig i penge, men fra ca. 1171 forpligtedes bønderne til at betale in natura. Efter Reformationen blev bispetiende inddraget til fordel for kronen og forvandlet til kongetiende, hvoraf en del brugtes til skoler og kirker. I 1683 reguleredes tiender ved Danske Lov. Kvægtiende afløstes af pengeydelse, og fra 1797 begyndte man at slutte tiendeakkorder, hvorved kornet "i kærven" (i negene) ell. i aftærsket stand kunne omsættes til faste afgifter i korn (ikke i penge). Kornvederlaget afløstes endeligt med udbetalt kapital ved lov af 15/5 1903. - For området syd for Kongeåen var særlige regler gældende.

KORSKLÆDE:

Firkantet linned tørklæde, lagt i trekant-over kors. Opr. anbragt under, men senere over huen og smykket med broderi eller kniplinger.

KOVS - KOVSKEN:

Fladbundet fad med to ører (evt. uden ben), brugtes til ølpotte ell. vaskeskål.

KRAMPELAG:

Krampeanfald.

KUBE:

Bikube, grynkube - løb af flettet halm ell. halm og vidjer.

KUE-GAVL:

Udskud ved gavl - hænge-kue.

KURANT:

Dansk kurant: se afsnittet om hartkorn m.v.

KURATOR:

Latinsk betegnelse for væрге ell. formynder.

KVARTER:

1 kvarter (qvarter) = 1/4 alen = 6 tommer =

15-16 cm.

KVÆRN:

Håndkværn, et par kværne (i bing), håndkværnen bestod - ligesom kværnen i møllen - af to riflede, runde sten, der malede kornet. - Bing betegnede trærammen omkring kværnen.

LANGJERN:

Det forreste skarpe jern på ploven; skar furen løs og var sat fast i plovåsen.

LAVVERGE:

Den lovformelige væрге for en enke, der som kvinde ikke selv var myndig.

LEGN:

Drejeligt led til f.eks. fåretøjer.

LEJRER - LEDER:

Høsthaver (fading) specielt beregnet til kornkørsel; vognsiderne bestod således af tremmer.

LERSÆTTER:

Sættekar: Sorte mælkefade af ler; brugtes når mælken skulle sætte fløde.

LIN:

Pandestrimmel af hørlærred, anbragt under huen.

LISPUND:

1 lispd. = 16 pd. (skålpund); lige knap 8 kg. (7,936)

LO:

Tærskelpladsen i laden, hvorfra den var skilt ved en lobaalke.

L.S.:

Forkortelse af loco sigilli (latin) = seglets plads.

LYNGLE:

Le med kort, kraftigt blad til at slå lyng med.

LYSESAKS:

Speciel saks til klipning (pudsning) af lysets væge.

LÆSSESTANG:

Træstang, der med for- og bagreb spændtes over korn- eller hølæsset.

LØB - HALMLØB:

Kurve (kuber) o.lign. flettet af halm og vidjer. Halmpølsen af tykkelse som en finger fæstnedes lagvis sammen med vidjer; flækkede pilekviste.

LØSHOLT:

Vandrette tømmerstykker (sidebånd) i bindingsværk.

MAD.:

Mådame.

MANCHESTERS:

En slags fløjel, meget brugt til klæder, stammede fra byen Manchester.

MANGLEFJEL OG TRILLE:

Manglestok m. trille (mangletøj). Anvendtes til rulning af tøjet; ofte brugt som kærestepave.

MARTINI - MORTENSDAG:

11. november.

M.f.P.:

Med ført pen - når den pågældende ikke selv var i stand til at skrive sit navn.

MICHAELI:

Mikkelsdag - 29. september.

MISSIVE:

En myndighed overdrager et hverv til en eller anden.

MONS.:

Forkortelse af det franske monsieur, herr. Anvendtes om folk udenfor bondestanden.

MUNK:

Lang lerflaske (stentøj) med smal hals og øre, også kaldet abraham, gråmand, gammelmand og skægmand. Anvendtes bl.a. til øl i marken.

MÆLKESETTER:

Se lersætter.

MÆRPLAG ELL. -FØL:

Mær betegner hunkøn, fortrinsvis hos heste.

MØNNE:

Lægge tørv på tagrygning.

NAVER:

Bor til udboring af hjulnav.

OL:

1 ol = 4 snese = 80 stk.

OLMERDUG:

Stof med hør- eller bomuldstreng og ulden islæt; oprindelig fra byen Ulm i Tyskland.

OSTEHÆK:

Tremmehylde til oste.

OTTING:

Ottingkar = 1/1 fjdk. = 1/8 skp. = 1/54 td.

PANDEPUDE:

Pandestykke; sort, rektangulær pude (bind) af fløjel ell. silke, kantet med sorte, hjemmegjorte kniplinger, glatte forneden, men pibede foroven.

PINDHUE:

Strikket hue.

PLEJL:

Todelt håndredskab til tærskning af kornbestående af to stokke, nemlig skaft (handel) og slagel til at slå mod kornet; de to stokke var forbundet med et hængsel af læder.

PLOVHØVL:

Høvl til at pløje brædder med.

PLOVSAÅ:

Hvilede på akslen mellem plovhjulene.

POT:

1 pot á 4 pægle = 0,96 l.

POTPOURRI:

Vellugtende stof (evt. i krukke).

PREGEL:

Pregl, pren, syleagtigt redskab.

PUBLICIE ABSOLVERET:

Offentlig skrifte (i kirken).

PUNTLÆDER:

Barkgarvet, ufarvet læder, som oftest fremstillet af oksehuder og anvendtes til sålelæder.

PYRAMIDE:

Amagerhylde (hængehylde) m. 3-4 hylder i trekantform til udstilling af pyntelige glas, kander og nips.

PÆGL:

1 pægl = 1/4 pot.

ROLLINGSHUS - RÅLINGSHUS:

Beboelseshus - stuehus.

RY ELL. RYE:

Groft, loddent og opkradset uldstof.

RÅ STEN:

Soltørrede sten.

SALIG:

Den salig mand/kone betegner at vedkommende var død.

SANDTØRV:

Hedetørv.

SEGL:

Aftryk i lak eller voks af en persons signet.

SELDE:

Lav kasse af træ eller halmkurv, hvori man siede melet til iblanding i dejen.

SEMSSKIND:

Speciel garvemethode.

SENG ELL. SENGESTED:

Hvis selve sengene ikke vurderedes i skiftet betyder det, at det drejede sig om lukkede eller indbyggede senge (alkover), der hørte til husets nagelfaste inventar.

SIGNET:

Metalplade med ejermanden initialer - evt. våben eller andre figurer; blev ved underskriften trykt i voks eller lak (segl).

SIME:

Halmreb, der snoes til tækkereb (til stråtaget).

SKPD. (SKIPPUND)

Vægtenhed på 20 lispd. = 320 skålpd.

SKUDSPADE:

Spade til skudtørv (mosetørv ell. klyne).

SKUDTØRV:

Tørv, der graves hele op af mosen i modsætning til æltede tørv; navnet skudtørv brugtes i Limfjordsegnene, men andre steder brugtes betegnelsen klyne.

SKÆGHAT:

Kvindehue med hvid lærredsstrimmel - ofte kantet med kniplinger, anbragt langs kanten af huen hen over nakken fra øre til øre.

SKÆREKNIV MED KISTE:

Se hakkelseskiste med kniv.

SKÆREKNIV MED KISTE:

Lågfri kiste af tre brædder på fire ben. Mundingen beslået med en vinkelbøjet jernskinne samt påmonteret en vippelig kniv. Hestene fodredes med hakkelse, ituskåret halm.

SLAGFLOD:

En dødelig sygdom.

SNAPSTING:

Termin for pengebetaling, i nyere tid 11. juni og 11. december. -Oprindelig i Viborg snapslandsting i januar, fra 1672 i marts, fra 1732 ved Påske, fra 1751 26. april og fra 1778 i juni.

SOLD TIL KORN:

Ramme med svineskindsbund til at skille korn fra avner og halm.

SPECERIER:

Krydderier.

SPIGERBOR:

Vimmelbor, gammeldags bor med vimmelskaft.

SR. SEIGNEUR:

Fransk for herre. Brugtes i 1700-tallet om fornemme personer omtrent som monsieur.

S.T.:

Forkortelse for det latinske salvo titulo - med forbehold af titlen. Det anvendes bl.a. i breves indledningsformular for at undgå at opregne alle den pågældendes titler.

STALD:

Stalden var kun til heste, mens køerne stod i fæhuset.

STAMPE:

Stampetøj - silke.

STAVKAR:

Trækar lavet af lodrette stave sammenholdt med gjorde (vidjer ell. metal).

STEDE (STÆDE) OG FÆSTE:

Ved at stede og fæste en gård fik fæsteren brugsret hertil mod at yde landgilde og hoveri. Ved fæstemålets indgåelse betaltes stedsmål eller indfæstning.

STERVBØ:

Dødsbo (af tysk sterben = dø) - i forbindelse med skiftebehandlingen.

STRENTTRÆ, STRENTE OG STRÅNGEL:

Haspetræ - garnvinde.

STRIPPE:

Stavkar med den ene stav forlænget til hank.

STRYGEHØVL:

Snedkernes lange høvl.

SVØBEREB:

Til hølæs i forbindelse med et læssetræ.

SÅ ELL. SÅE:

Stort vand - eller mælkekar, der blev båret på en stang - også kaldet en bære-såe.

TAG:

De gamle stråtage var oftere lavet af rughalm end rør. Materialet taltes i læs tag.

TAVELET:

Hængehylde med 4-5 hylder, holdt sammen af lodrette - ell. opad skrånende, da pyramide ell. amagerhylde - sidestykker til udstilling af pyntelige glas, kander og nips.

TEJNE:

Oval spånæske, beregnet til madkurv.

TESTES:

Latinsk betegnelse for vidner, forlovere ved trolovelse og faddere ved barnedåb.

TIMSE:

Hårtimse - håndsigte især til rugmel.

TINGLÆSE:

Skøder og lign. blev læst på herredstinget til orientering for omverdenen.

TREFOD:

Jernring på tre ben, hvorpå gryden blev anbragt i ildstedet.

TYLVT:

Måleenhed for 12 stk., især brædder og fjæl.

TÆRING:

Tuberkulose.

TØRVEHÆK:

Bagsmækken på en vogn.

UDSKUD:

Udskudshus = højremshus. Udskudet er det knap 1 m. brede mellemrum mellem den lave ydervæg og den bærende højrem med tilhørende ben (stolper). Over udskudet løb udskudsremmen.

UNGEFÆR:

Cirka.

UNGNØD:

Ungkreatur.

VADMEL:

Groft, hjemmelavet stof, hvoraf ialfald rende-garnet var uld.

VELAGTE:

Velædle - agtet person i området.

VISERVÆRK (VISE-VÆRK):

Gammeldags ur med kun een viser.

VÅR:

Uldent lagen.

Prøvestr.	Forældre	Bodsteforældre	Oldeforældre	Tip-oldeforældre	Tip ² -oldeforældre	Tip ³ -oldeforældre
1						
2	Johan Jacob Breuner ca. 1782-1854 møller i Mygdam og senere Aarbak, Ørding s.					
3	Anne Kirstine Sørensdatter From 1777-8154					
4	Johan Jacob Breuner eller Bräuner 1725-1838 gårdmester i Havredal (Frederikshede) og senere Trehuse (Ø. Frederikshede)					
5	Catharina Dörr eller Dörr 1757-1823					
6	Søren Andersen Andrup eller From 1725-1825 skipper i Nykøbing					
7	Elisabeth Marie Nielsen datter Nees 1748-1794					
8	Johan Georg Breuner ca. 1714- efter 1791 gårdmester i Havredal (Frederikshede)					
9	Anna Rosina Löffler 1722-1768					
10	Johann Peter Dörr eller Dörr, 1709-1778/87 gårdmester i Frederiks- høj (Grenhøj)					
11	Apollonia Krichbaum 1716/20-1787/1801					
12	Anders Christensen kaldet From/Andrup 1704-1780 fisker i Nykøbing M.					
13	Sophie Christensdatter ca. 1725-1779					
14	Niels Pedersen 1695-1764 gårdmester i Nees, Karby s.					
15	Karen Nielsdatter 1708-1765					
16	Johann Gallus Bruner s.1690-1714/37 fæster i Schwanheim ved Heidelberg					
17	N. N.					
18	Johann Löffler 1684-1763 tømrer og borger i Gauangelloch (kaldet Angelloch)					
19	Margaretha N. N. s. 1700-e. 1724					
20	Johannes Dörr eller Durr s.1675-1708/31 hyrde i Egelsbach mellem Frankfurt a.M. og Darmstadt					
21	Anna Maria N. N. f.1690-e.1709					
22	Peter Krieg- eller Krichbaum 1672/84-e.1745 indsiddet-husmand i Gronau sogn i Lautertal ved Bensheim					
23	Maria Dorothea Hohl- eller Halgans 1683-e.1726					
24						
25						
26						
27						
28	Peder Christensen 1667-1730 gårdmester i Nees, Karby s.					
29	Maren Nielsdatter 1658-1737?					
30						
31						
32						
33						
34						
35						
36						
37						
38						
39						
40						
41						
42						
43						
44						
45						
46						
47						
48						
49						
50						
51						
52						
53						
54						
55						
56						
57						
58						
59						
60						
61						
62						
63						

De i efterfølgende tabeller med I - VIII betegnede personer